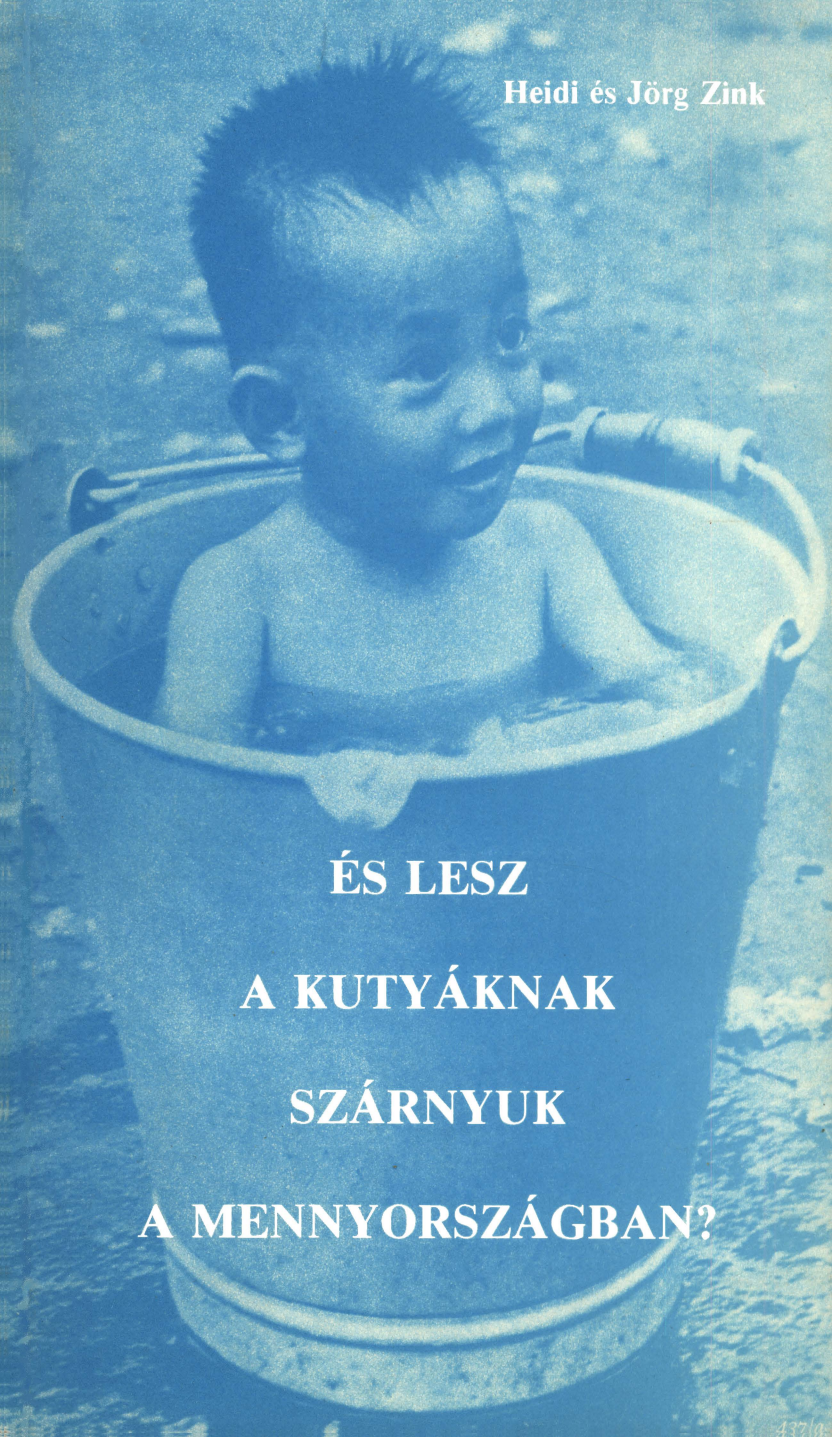

Heidi és Jörg Zink

ÉS LESZ
A KUTYÁKNAK
SZÁRNYUK
A MENNYORSZÁGBAN?

És lesz a kutyáknak szárnyuk
a mennyországban?

Heidi és Jörg Zink

**ÉS LESZ
A KUTYÁKNAK
SZÁRNYUK
A MENNYORSZÁGBAN?**

BÉCS, 1988

Egyházi jóváhagyással

A mű eredeti címe és kiadója:

Heidi und Jörg Zink, Kriegt ein Hund im Himmel Flügel? Laetare-Verlag, 1972. Gelnhausen, Berlin, Stein

Fordította: Andrényi Klára

A KIADÓ ELŐSZAVA

Jörg Zink neve legalább annyira ismeretes a német nyelvterület keresztény, vallásos irodalmában, mint Christa Mevesé. A szerző, aki protestáns lelkész, főleg ifjúsági és bibliai kiadványaival lett híressé. Illő, hogy a magyar vallásos könyvkiadás is foglalkozzék valamely művével, ne csak szemelvényeket, idézeteket olvashassunk tőle, hiszen írói működése el nem hanyagolható színfolt a XX. század második felének európai vallásos irodalmi palettáján.

A jelen művet feleségével együtt, mint többgyermekes szülők írták. Ugyanakkor nemcsak a tapasztalt szülő, hanem a tevékeny lekipásztor is megszólal a könyv lapjain. Természetesen nem ad módszeres, teljes pedagógiai tájékoztatást, inkább a gyakorlatból kiindulva olyan helyzetekhez ad bibliailag jól megalapozott eligazítást, amilyen helyzetek elé minden szülő kerül.

A jelen mű azokban az időkben született (több, mint tíz kiadást ért meg), amikor Európában még csak a kezdeti lépéseinél tartott az ún. „engedékeny“, vagy jobb szóval „megértő“ nevelés. Ez magyarázza, hogy a szerzőpár szinte hadakozik a korábbi, ún. „tekintélyi“ nevelési mód (vélt vagy tényleges) maradványai ellen. Ebben az igyekezetben szerzőink nem egyszer sarkítottan fogalmaznak, egyik-másik kijelentésüket ma már ők is árnyaltabban mondanák el. A templomlátogatással, az imádsággal, a Mária-tisztelettel, a gyermekek köteles engedelmisségével, a lelkiismerettel, az erkölcsi jó és rossz fogalmával kapcsolatos felfogásuk magán viseli annak jegyét, hogy könyvüket olyan időkben írták, amikor még számolniuk kellett a múlt bizonyos tüneteivel, amelyek közül ma már egyes vonások nem is

ismeretesekek. Mindezt figyelembe véve a jelen művet mégis iránymutatónak tartjuk, mert jó gyakorlati érzékkel mutat rá a vallásos nevelés emberi alapjaira. Azokra az alapokra, amelyek nélkülözhetetlenek valástan családi környezetben is. Ezt a művet tehát haszonnal forgathatják nem-hívők is.

Mik ezek az alapok? A szeretet légköre és a személyi szabadság teljes tiszteletben-tartása. A szeretet érzelmi megnyilvánulásai mellett a szerzőpár sokszorosan hangsúlyozza: az igaz szeretet jelenlétének legbiztosabb jele a bizalom a gyermek részéről. Ami pedig a szabadságot illeti, az a szerzőpár számára nem politikai fogalom, hanem így határozható meg: képesség arra, hogy nehéz külső körülmények ellenére is megvalósítsa, kifejlessze a gyermek azokat a képességeit, amelyeket a Teremtő ültetett el személyiségébe. A szabadság tehát nevelési és vallási fogalom a szerzőpár szemében. Mivel erre a szabadságra akarja nevelni gyermekét a nem-hívő szülő is, a könyv függetleníti a vallásos nevelés fogalmát a felekezeti hovatartozástól. Sokkal általánosabb szinten tárgyalja a kérdést: nem arra ajánl nevelési módszereket, hogy hogyan szoktassák a gyermekeket különböző vallásos cselekedetekre, hanem annak az alapnak megteremtését segítik, amelyre minden értékes vallásos magatartás épülhet.

ELŐSZÓ

A gyerekek és a felnőttek közti beszélgetések hozzák napvilágra. Mármint azt, hogy mi felnőttek sokkal kevésbé látunk világosan, mint azt a gyerekek vélik, és sokkal kevésbé vagyunk biztosak a dolgunkban, mint azt önmagunknak bevalljuk. Könnyedén ejtjük ki a szót: Isten. S ha egy kisgyerek megkérdezi tőlünk: ki az? — akkor kiderül, hogy mi sem tudjuk egészen pontosan. Rákérdez a mennyországra és az örökkévalóságra, s észre kell vennünk, hogy mi magunk is túl keveset gondolunk ezekre a dolgokra. De a lehetőségek kedvezők. Miért ne segítenének a gyerekekkel folytatott beszélgetések abban, hogy világossá váljék előttünk: mi is tulajdonképpen a mi számunkra az igazság, és miben, vagy kiben akarunk hinni?

Nem írtunk neveléstudományi szakkönyvet. Ezt meghagyjuk a pedagógusoknak. Csak arról beszélünk, ami a neveléssel foglalkozó könyvekből általában kimarad: mégpedig az első és hatodik életév között fölmerülő vallási kérdések tág teréről. Mert úgy gondoljuk, hogy ezek beletartoznak az általános nevelésbe, és részei annak. Sőt mi több, úgy véljük: minden nevelés — ha még oly gondosan kerüli is a vallásos szférát — helyesen vagy helytelenül, tudatosan avagy akaratlanul, szintén vallásos nevelés.

Ebben a könyvben természetesen nincs benne minden, amiről szólhatnánk. Csupán néhány olyan tanácsot és útmutatást szeretnénk adni, amiről az édesanyák és édasapák egymás között elbeszélgethetnének, hogy jó ötleteket kapjanak egymástól. Mert a vallásos nevelést nem lehet „könyvből tanulni”. Mindegyikünk csak azt adhatja tovább — ha gyermekei szemében hitelt érdemlő akar maradni — ami a saját maga számára fontos.

MI IS TULAJDONKÉPPEN A VALLÁSOS NEVELÉS?

— Mami, te is voltál egyszer kicsi?

— Persze.

— Téged akkor ki tett tisztába?

— A nagymami.

— És a nagymamit ki tette tisztába?

— A dédmama.

— És a dédmamát ki pólyázta be?

Mici megfogódzik a komódban és nyújtózkodik, hogy lássa, hogyan teszik tisztába az öcsikét. A bepólyázott dédanyák és ükanyák hosszú sora vonul el anyja és kislánya lelki szemei előtt, míg végül is — hiszen olyan szép ez a játék, — Ádám és Évánál kötnek ki.

Ádámot és Évát természetesen — és ez új! — nem kellett bepólyálni. Ők már nagyok voltak, amikor az Isten megteremtette őket. De a legeslegelején: ki pólyázta be az Istent?

Egy háromesztendős agy logikája elől nincs menekvés. Egyik kérdés követi a másikat, míg az édesanya már képtelen válaszolni, vagy kétségei támadnak a válaszok helyességét illetően. Az angyaloknak is fogat kell mosni? Miért csípnek a szúnyogok? A mennyországban a kutyaoknak is szárnyuk van?

Végül is a mennyet és földet bebarangoló utazás hirtelen véget ér, mert csönget a postás, vagy az édesanya bölcsessége kimerült. De hát kinek a bölcsessége ne merülne ki, hiszen egy bizonyos ponton évezredek óta a legokosabb emberek sem jutottak tovább, és meg kellett elégedniük a „nem tudom”-mal.

És a lezárult beszélgetés után? Ilyenkor még a legműveltebb édesanyát is megköörnyékezi a bizonytalan

rossz érzés: vajon helyes volt-e vagy helytelen az, amit válaszolt. Ádámról és Éváról. Vagy a kutyáról.

És azt is kérdezhetné magától: ha mindez ennyire bonyolult és nehéz, egyáltalán megismertessük-e vallásos gondolatainkat egy gyermekkel? De mit nyernénk az ellenkezőjével? Az „Isten” szó elhallgatásával vagy kikerülésével még semmire sem mennénk. A gyermeket természetesen elsősorban érzelmek és érzések irányítják. De gondolkodik is. És valamikor és valahogyan mindenképpen elérkezik ahhoz a határhoz, ahol nehéz lesz válaszokat adni.

A gyermek számára a „vallásos téma” nem olyan különleges terület, amellyel foglalkozhat is, avagy amit figyelmen kívül is hagyhat. Isten és az angyalok ugyanabban a világban és ugyanazon a síkon léteznek, mint az építőkocka, a babaszoba vagy a kisvasút.

A gyermek számára „a vallásos” mindig kölcsönhatásban áll azzal, amit egyébként hall és lát. Szinte mindaz, amit a szülők gyermekükért tesznek, ahogy foglalkoznak vele, ahogy játszanak vele, amit mesélnek neki, mindennek rejtett jelentősége van a benne kialakuló vallásos elképzelésekre. És megfordítva: amit a gyermek az „Isten” megnevezés hallatára gondol, képzeletvilágába befogad vagy abból kizár, az egész növekedésére és fejlődésére hatással lesz.

Az első négy vagy öt esztendőben a gyermek nem ismer külön „vallásos témákat”, s mégis, már ebben az időszakban messzemenően eldől, hogy később, amikor nagyobb lesz, be tudja-e majd fogadni Istent, — sőt a szerető Istent, — vagy sem. Bizalommal lesz-e iránta, tud-e vele beszélni és el tudja-e fogadni tőle a sorsát. Félni fog-e majd Istentől, vagy kénytelen lesz bebeszélni magának, hogy Isten nincs is. Azt mondhatnánk tehát, hogy az első évek nevelése — legyen az jó avagy rossz — egyben vallásos nevelés is. Arról van tehát szó,

hogy egész egyszerűen „jól és helyesen” neveljünk. A továbbiakban pedig arról, hogy mielőtt még az első válásos szót kimondanánk, semmit el ne rontsunk. De hát mi az, amit nem szabad elrontanunk?

A bizonytalanság még attól a kereszténytől sincs távol, aki megpróbálja gyermekét „keresztény módon nevelni”. Mert mi is hát tulajdonképpen a keresztény nevelés? A felnőtt emlékezik még arra, hogy az óvodában és az iskolában énekeket tanult. Emlékszik történetekre, amiket az óvónéni mesélt, és talán egyik másik versre, zsoltárra, amit édesanyja esténként az ágya mellett mondott. De a bizonytalanság megmarad. Valóban ez hát az, amit keresztény nevelésnek mondunk? A válás tehát mégiscsak egy olyan külön szféra, amely énekek, versek, zsoltárok megtanulásából és történetekre való odafigyelésből áll?

E tekintetben elkövethetünk hibákat — és elkerülhetjük azokat. Megismertethetjük a gyermekkel a keresztény hitet. De azt is mondhatjuk, hogy mindezek az Istenről, mennyországról és örökkévalóságról szóló történetek mesék, és okosabb, ha csak azzal számolunk, amit látunk. Szabad a választás. De nehéz lesz megkerülni és elkerülni ezt a témát, különösen szellemileg ép és eleven gyermekeknél.

Tulajdonképpen kár, hogy minduntalan bizonytalanságról, bizonytalan rossz érzésről beszélünk. Élveznünk kellene, hogy gyermekeink vannak és szemünk láttára nőnek föl. Ha a külső körülmények némileg kedvezőek, ez szerencsére szép, és mi most itt arról szeretnénk beszélni, ami szép, és ami néha nehéz vagy nagyon nehéz, — miután saját gyermekeink olyan korba kerültek, hogy maguk is családalapításra és gyermekekre gondolnak.

Mi ahhoz a szülő-nemzedékhez tartozunk, amelyik a gyermeknevelési erőfeszítéseivel olyan nehézségbe üt

között, mint előtte talán egyetlen generáció sem. Akiknek közülünk ma a gyermeknevelés csak némileg is sikerül, az nagyon szerencsésnek mondhatja magát. Valaki azt mondta: azoknak a szülőknek, akiket a sors megkímélt a gyermekeikkel kapcsolatos súlyos bánattól, azoknak tulajdonképpen valamiféle luxus-adót kellene fizetniük. Gyanítjuk, hogy korunkban a szülők százezrei mennek egyszerűen tönkre a gyermekekkel kapcsolatban fölmerülő nehézségek miatt. Sokakkal beszélve attól tartunk, hogy a ma huszonévesek szülei közül nem is kevesen egyáltalán nem akartak volna gyermeket, ha előre sejtették volna, mennyi idegenség, lekicsinylés, gúny, magányosság, minden bizalom reménytelen csődjé, személyes kudarc és jóvátehetetlen mulasztás vár rájuk.

Persze hibákat követtek el. De vajon öt évvel ezelőtt ki mondhatta volna meg nekik, miként kezdődik, hogy megy végbe, és miképpen lehet megakadályozni azt, hogy egy fiatal ember a kábítószer rabja legyen? És mit tegyenek, amikor gyermekük — megközelíthetetlenül, mintha egy másik bolygón élne — katasztrófa felé sodródik, amelytől senki sem mentheti meg?

Természetesen, nem voltak ráhangolva azokra a változásokra, amelyeknek a fiatalok gondolkodásában és életében végbe kellett menni. De ki tehet erről? És mit használ, ha tudjuk, ki a hibás, ha valahol — megvetéssel és gyűlölettel teli szívvel — megint elhagyja a szülői házat egy fiatal?

Azok a fiatal párok, akik ma gyermeket szeretnének, mindezt aligha veszik fontolóra, és valószínűleg ez idő szerint alig is értenék meg.

Talán nekik majd jobban sikerül. De ne higgyék, hogy ez egyszerű és könnyű. Mindentudó recept a következő generáció számára sincs, és általában nem elegendő mindent csak egyszerűen másképp csinálni. Mi

újra végiggondoljuk: mi is a nevelés, és különös gond-
dal kell rákérdeznünk, tulajdonképpen mit értünk ke-
resztény nevelésen. Mi: vagyis az idősebbek és a fiatal-
abbak együtt. Attól tartunk, a fiataloknak sem fog si-
kerülni gyermekeik józan, helyes és előítéletektől men-
tes nevelése, ha nem vetünk közösen számot azzal: tu-
lajdonképpen miért nem jöttek ki ők maguk az ötvenes
éveikben járó szüleikkel.

A vallásos nevelés célját nagyjából így körvonalaz-
hatnánk: Nem azon múlik — vagy nem is annyira azon
múlik —, hogy egy gyermek sok verset vagy zsoltárt föl
tudjon mondani, vagy minél több történetet ismerjen a
bibliából. Ez hasznos — ráadásként. Sokkal fontosabb
azonban, hogy emberré váljék, aki képes szeretni és
odaadni magát másokért. Az a fontos, hogy szabaddá
és önállóvá váljék, hogy ne utánozza azt, amit mások
tesznek, hanem hogy lelkiismeretet alakítson ki, és
olyen mértéket találjon, amelyhez hozzámérheti lelkiis-
meretét. Az a fontos, hogy ne legyen félelmeinek rabja,
hanem hogy bízzon és fölismerje a maga útját. Vagy
hogy elgondolkodjék és csodálkozni tudjon ott, ahol
mások mit sem törődve, tapasztalataikra oda sem fi-
gyelve élnek bele a világba. Fontos, hogy a szenvedést
és fájdalmakat — amit senki emberfia el nem kerülhet
ebben az életben — elviselje, és ne kelljen megfutamod-
nia a valóság elől. Végül pedig, hogy — bármily külö-
nösen hangzik is ez egy kisgyermek esetében — békében
tudjon meghalni. Fontos, hogy boldog legyen, vagyis
harmóniában éljen önmagával és másokkal, és azzal,
aki beleállította ebbe az életbe: Istennel. — De hát ho-
gyan akarjuk ezt elérni?

ÜNNEPPEL KEZDŐDÖTT

Sok szülő még ma is megkeresztelteti gyermekeit, és ez nagyon helyénvaló, még akkor is, ha sokan nem értik, mit is jelent valójában a keresztség. Mert az esküvő nyilvánvalóan ünnep, és a 70. születésnap is. De egy új kis emberke megérkezése erre a világra — úgy véljük — mégiscsak a legszebb ünnep valamennyi közül. A gyermeknek egészséget kívánunk, szüleinek sok örömet a gyermekben, s valamennyiüknek minden jót és mindenek előtt a béke korszakát. Azt kívánjuk, hogy boldog emberré váljék, akiből mások számára is boldogság fakad, áldott emberré, aki mások számára is áldás.

Régimódinak hangzik ez az áldás? Lehetséges. S mégis legfőbb kívánságunk, hogy az Isten áldja meg ezt a gyermeket, vagyis ébresszen és tegyen termékenyvé benne minden testi, szívbeli és lelki erőt, és vezesse azon az úton, amelyen megtalálja feladatát és sorsát, és amelyen áldássá válhat és boldoggá tehet másokat.

A gyermek megszületésének ünnepéhez ezért, úgy gondoljuk, az az óra is hozzátartozik, amikor — talán a régi családi keresztelőruhácskában — elhozzuk a templomba megkereszteltetni. Nem tudjuk, Önöknek mennyire fontos ez az ősi szokás, de úgy gondoljuk, minden későbbi „vallásos nevelés” összefügg a kereszteléssel, és arra épül rá. S éppen ezért arra kérjük Önöket, ne szegje kedvüket, ha most arra biztatjuk Önöket, hogy itt néhány nem is olyan könnyű megfontolást ve-lünk együtt végiggondoljanak.

Először is: egészen természetes, hogy az édesanya és az édesapa, akiknek egészséges és szép kisgyermekük született, hálát érezzenek. Hiszen egészen másként is

történhetett volna. Az édesanyával is, és mindenekelőtt a gyermekkel. Nem is olyan magától értetődő, hogy egy kisgyermeknek megvan minden ujjacskája, szellemileg is egészséges és eleven. S így a keresztség a szülők és keresztszülők számára azt jelentheti, hogy elviszik a gyermeket oda, ahol sok-sok ember közösen keresi az Istennel való párbeszédet, s hogy szavakkal — vagy egyszerűen csak szavak nélkül — Isten iránt körülbelül így éreznek:

„Itt van a gyermekünk. Nem önmagunkat ajándékoztuk meg vele. Tőled kaptuk. Nem a mi tulajdonunk. Mi csak gondviselői vagyunk. Kérünk, oltalmazd őt, vezesd és áldd meg, maradj vele, egész élete folyamán, mindenben, bármi legyen is osztályrésze.”

A keresztség egyfajta Isten általi örökbefogadást jelent. Ez persze csak egy kép, — ha úgy tetszik: jelkép. Azáltal, hogy egy nő és egy férfi közreműködésével gyermek jön a világra, ez a gyermek ezeknek a szülőknek a gyermeke, és joggal nevezheti őket édesanyjának és édesapjának. Egy napon azonban ez a gyermek majd elveszti szüleit, — külsőleg vagy bensőleg. Kiben bízhat akkor, és hol talál támaszt? Emberek, ha még olyan közelállók is, hosszú távon nem lehetnek támaszai. Ezért a keresztségben magát az Istent kérjük, aki ezt a gyermeket teremtette, hogy legyen Atyja. Az evangélium elbeszéli, hogy egy napon Jézus Krisztus maga is megkezesztelkedett. S amikor a folyóból ismét a partra lépett, hangot hallott, amely így szólt: „Ez az én szeretett Fiam”. És most — ez nekünk a keresztelés értelme — Isten a mi gyermekünk fölött is elmondja: „Ez az én szeretett gyermekem”. Mert ezzel e gyermek számára alapjában megváltozik az egész világ. Nem kell tanácstalanul töprengenie, vajon létezik-e Isten, nem kell félnie a „sorstól” vagy a „véletlentől”, nem egy ismeretlen, rejtélyes hatalommal áll szemben, hanem míg mások éle-

tük értelmében és céljában kételkednek, ő bizalmat méríthet és így szólhat: „Mennyei Atyám!”

Mindehhez jelként járul a víz —, és ehhez a jelhez egy egész sor gondolat kapcsolódik. Először is az, hogy a víznek köze van az élethez, hogy nincsen élet ezen a földön víz nélkül. De azt a gondolatot is magában foglalja, hogy az embernek vízre van szüksége ahhoz, hogy tiszta legyen: a keresztségben valamit „le kell mosni”, valami tartozást vagy végzetet, úgy hogy az ember most már „tisztán” léphet az Isten elé anélkül, hogy ebben az egész hosszú emberi történelem, s mindaz, ami annak folyamán történt, akadályozná. A keresztség vize által megtisztulva minden ember valóban újra kezdhet.

De a legfontosabb gondolat, amelyet a „víz” mint jelkép magában rejt, ismét magától Jézustól ered. Jézus előtt egy napon világossá vált, hogy számára nincs más út, mint a halál. Ekkor így szólt: Meg kell kereszteszkednem, és szorongás fog el ettől. Úgy gondolta: Meghalok és eltemetnek. Más alkalommal így szólt: Ismeritek Jónás próféta történetét, akit a tengerben elnyelt a cet-hal, majd újra kiadta a szárazföldre. Amint Jónás megmenekült a halálból és a vízből, úgy én is föltámadok a halálból.

A biblia ezzel néhány olyan tényt említ, amelyet tulajdonképpen ismerünk, de ritkán tisztázzuk önmagunk előtt. Mindaz, aki erre a világra jön, itt előbb-utóbb meghal. Olyan ez, mintha hatalmas vízbe esne. Ha végül is senki sem emeli ki ebből, nincs tartós élet a számára. Sőt, még több: Aki ebben a világban él — ha nyitott szemmel jár —, maga körül tengernyi szenvedést és félelmet lát, s minél tovább él, annál több embert lát ebben elmerülni. S a végén maga is elmerül benne, ha egy csoda meg nem menti. Végül még valami: az, aki erre a világra születik, semmiképpen sem tud őrizkedni a bűntől, s nincs más út arra, hogy vétkétől

ismét megszabaduljon, mint hogy azt valaki levegye róla.

Régen mindez világosabb volt, mint ma. Annak idején az egész gyermeket belemerítették a vízbe, egészen mélyen, a régi, kőből kivésott keresztelő-medencébe, majd újra kiemelték. Még nagyszüleink idejében azt mondták, — s néhány községben még ma is így mondják — „kiemeltük” a gyermeket a keresztelésben. A „kiemelés” döntő fontosságú. Ez megmenekülést jelent. Föltámadást. S ez a föltámadás, ez a jövő, ez a reménység az a közös kincs, ami a keresztényeket az egyházban egyesíti. Ezért nyer fölvételt a gyermek a keresztség által az egyházba.

Manapság a pap csak néhány csöpp vizet csorgat a gyermek homlokára. Az édesanyák öröme. Ki tudja, hogy a hideg fürdő az ősi székesegyházakban mindig jót tett-e? De ezáltal nehezebbé vált megértenünk azt, hogy mindez alapján véve azt az utat jelképezi, amelyen Jézus Krisztus járt: megjárta a „mélység” útját, leszállt az emberiség nyomorúságába. Átvette adósságunk minden terhét és végül a halált is, és a végén eleven lépett ki a halálból, Istentől mintegy újjáteremtve. Így a megkeresztelt ember elmondhatja: amint Jézus Krisztus él, úgy fogok én is élni. A halál számomra nem a vég és nem a csőd, hanem egy egészen más, új élet kezdete. Mindaz az adósság, amellyel megterheltem magam, nem foszt meg ettől az új élettől. Isten majd újjáteremt engem, és majd új emberként élhetek. Megváltottan. Szabadon.

A keresztséggel tehát azt juttatjuk kifejezésre, hogy nem „meztelen majmok” vagyunk egy magányos bolygón, ahogy gyakran mondják. Nem a biológiai fejlődés véletlenszerű produktumai vagyunk, hanem emberek: nagy és alapján véve végtelen az értékünk, és így a keresztség alapja boldog életünknek a Földön,

és alapja bizalmunknak és biztonságunknak. Aki elgondolkodott már a keresztségen, annak nem kell nagyobbnak mutatkoznia annál, mint ami, és nem kell önmaga fölött kétségbeesnie. Görcs nélkül igent mondhat önmagára. Hogyne tehetné, hiszen tudja, hogy Isten is igent mondott rá!

Ez a nagy biztonság, amit a keresztség nyújt, a szülőknek is javukra válik gyermekükkel kapcsolatban. Mert egyszer szinte minden édesanya és édesapa számára eljön a nap, amikor örülnek annak, hogy gyermekeik életéért és boldogulásáért nem egyedül kell viselniük a felelősséget. A keresztség vigasztalás a szülők számára, amikor nevelési tudományuk vagy erőik határainak végére értek; s aligha volt még egy olyan korszak, amelyben oly sok szülő jutott el erőinek határáig, mint éppen a mi korunkban.

Amikor a pap megkereszteli a gyermeket, akkor teljes nevén szólítja meg. Ezzel azt jelzi, hogy nem bármelyikünkhöz szól vagy valamennyiünkhöz együttevve, hanem hozzád, Kornélia, és hozzád, István. Téged, csöppnyi gyermeket, az Isten teremtet, s nem azért, hogy meghalj, hanem, hogy élj!

A név különösen fontos. Sok minden, ami a kisgyermekkel történik, az apákat csak futólag érinti. Nem ők hordják ki, nem ők hozzák a világra, nem ők táplálják. Erre ott az édesanya. De ugyanúgy mint az édesanya, időről időre ők is tisztába tehetik a gyermeket, odaadhatják neki a cumisüveget, és mindenekelőtt: beszélgethetnek vele. Mesélhetnek neki valamit, akkor is, amikor a szavakat még nem érti, és főleg mindig újra mondogathatják neki a nevét, hogy édesapja szájából hallja újra és újra: ki ő, és mi a neve. Egy napon majd meg kell ismernie és el kell fogadnia önmagát. S ez jobban fog sikerülni neki, ha már korán észrevette, hogy van valaki, aki elfogadta őt és igent mondott rá.

Üdülőhelyünkön egyszer egy olasz család szomszédságában éltünk. Volt egy háromhónapos kisfiuk: Giovanni. Eleinte mulattunk a lelkes ifjú apán, aki azzal töltötte napjait, hogy a gyermekkel a karján föl s alá sétált a lakásban és a kertben, és minden hangnemben és hangfekvésben mondogatta, suttogetta, énekelte a gyermeknek: Giovanni! Giovanni! Giovanni!

Végül úgy éreztük, hogy nagyszerű és csodálatos az, ahogy itt ez a kisgyermek a saját nevét minduntalan a szeretet, gyöngédség, közelség és erő összefüggésében hallja, s a gyermek számára nem is lehet szebb módja annak, hogy saját életébe: „Giovanni életébe”, belenőjön.

Mert némelyik gyermek már korán rájön, hogy tulajdonképpen nem is akarták. Nem egy kislánynak meg kell barátkoznia azzal, hogy szülei jobban örültek volna egy fiúnak, és alighanem abban a pillanatban fölöslegessé válik, amikor a várva-várt fiú megérkezik. És nem egy kisfiúra — megfordítva — ugyanez vár. A gyermeket úgy kell elfogadni, ahogy van; feltételek nélkül. Különben nem tud megtanulni szeretni, s végül Isten irányában sem fog tudni szeretetet fölmutatni.

Mindez nagyon sokat jelent abban a vonatkozásban is, amit „keresztény nevelésnek” nevezünk. Összességében azt jelenti, hogy a gyermek önálló, egész ember, saját méltósággal és önálló jogokkal. Annyi figyelmet és tiszteletet érdemel, mint egy felnőtt. Jézus a gyermekben nem a felnőttek függvényét, nem játékszerüket, nem pedagógiai ötleteik védtelen kísérleti anyagát látta, hanem önálló embert, akinek szabadságát a felnőtt nem rabolhatja el, és méltóságát nem értheti meg.

Ezt éppen nekünk keresztényeknek kell a családi krónikába fölírnunk, mert amit keresztények körében gyermekekkel művelnek, az messze eltérhet azoktól az

irányelvektől, amelyeket Jézus adott. Még nagyszüleinknél is messzemenően érvényes volt a vasfegyelem: „Aki gyermekét szereti, megfenyíti azt!” De ezt a kemény nevelést nem Jézus ajánlotta, hanem Őt megelőzően, sok évszázaddal korábban az Ótestamentum; és az Ótestamentum azért ajánlotta, mert abban az időben minden nép így nevelt.

Amikor manapság valaki igyekszik anélkül nevelni, hogy mint felnőtt visszaéljen természetes fensőbbiségeivel, és túlfeszítse tekintély-igényét, akkor minduntalan azt hiszik, hogy ezzel eltér a „keresztény-neveléstől”. Pedig mindaz, amit a gyermek szabadsága és önállósága érdekében érvényre juttatunk, egyenesen Jézusra vezethető vissza. E tekintetben mindenféle zűrzavar uralkodik, amit szívesen megpróbálnánk — amennyire lehet — föloldani.

AZ ELSŐ BIZALMAT AZ ANYA TEREMTI MEG

Ez egyébként magától értetődő. Mindenki tudja: ha az édesanya szeretettel és melegséggel veszi körül gyermekét, az szépen fejlődik és bizalommal lesz az emberek és egyáltalán az élet iránt, Isten iránt is.

Mindenesetre, ha megvizsgáljuk, miként jutottak el emberek addig, hogy keresztény hitüket elfogadják és ráhagyatkozzanak az Istenre, azt tapasztalhatjuk, hogy gyermekkoruk alapvetően eltérő lehetett.

Egyikük belenő az Isten iránti bizalomba, mert gyermekora óta melegség és szeretet vette körül, s így nem esett nehezére, hogy bizalommal tekintsen az életre és arra, aki az életet adta.

A másik az Isten szeretetének evangéliumát éppen azért fogadja különös nyitottsággal, mert gyermekéveiben nélkülözte a szeretetet és melegséget, s így az „isteni szeretet” iránt különlegesen éber tudatot fejlesztett ki.

Az egyik utat, az egyenest, a pszichológia mindig újra és újra világosan és meggyőzően írja le. A másik a kevésbé világos, a pszichológiailag kevésbé magától értetődő. De ez az, amelyet az Újszövetség újra és újra, különös nyomatékkal mutat be. Mindkettőt megvizsgáljuk.

Amikor először is a pszichológus szemszögéből rákérdeünk a hit legkezdetlegesebb feltételeire, akkor azt állapítjuk meg, hogy a gyermek nem hoz magával hívő lelket a világba —, de épp oly kevésbé pogányat. Mindez később alakul ki. A gyermeknek előbb mindent meg kell tanulnia. A rágás során fejlődnek ki fogai. Mivel fogai nőnek, tud rágni, harapni. Vallásos képességei

sem csak úgy egyszerűen adottak. Ezek néhány esztendő alatt alakultak ki. És hogy a vallásos érzések számára kialakulhat-e fokozatosan valamiféle alap, az attól függ, hogy szeretettel gondoskodnak-e róla, vagy elhanyagolják, hogy a körülötte élő emberek örülnek-e neki vagy tehernek érzik. Eleinte nem az a döntő, hogy mondogatnak-e neki valamit, belesulykolnak-e például verseket, zsoltárokat, énekeket, avagy eltekintenek ettől. Sokkal döntőbb, hogy kicsiny világát örömtelinek vagy ijesztőnek ismeri-e meg, otthonosnak avagy ridegnek és idegennek. Anélkül, hogy beszélnének neki a keresztény hitről, vagy növekszik vagy tönkremegy benne a hitre való készség.

Mondták már — kissé félreérthetően —, hogy az édesanya a gyermek első Istene. Ez nem is olyan helytelen. Az „Isten” valami mindenható lény, aki mindent tud, akinek az ember ki van szolgáltatva és akitől függ, s akivel szemben nincs helye ellenállásnak vagy lázadásnak. Ugyanúgy a gyermek számára nincs olyasmi, amit az édesanya ne tudna. Enni és inni ad neki, melegen betakargatja, hogy ne fázzon, erős karjaiba veszi vagy keblére vonja, majd ismét visszafektetí ágyacskájába. Ilyen egyszerűen. Amikor csak akarja. Mindent tud: fájdalmakat enyhíteni és meleget teremteni, vigasztalni és beszélgetni. Ő maga a boldogság és biztonságos jó közérzet, és ha ő hiányzik, nincs a világon semmi, ami helyébe léphetne, — kivéve egy másik asszony, aki aztán ugyanilyen módon a boldogság fogalmává válik és biztonságot és jó közérzetet teremt. S ugyanez érvényes az édesapára, aki rászánja az időt, s akinek öröme telik abban, hogy résztvesz gyermeke gondozásában.

A kis Péter nagyon is meg tudja állapítani, hogy ez a világ szép és barátságos-e, vagy pedig az evilági élettel éhség és szomjúság jár együtt, fázik-e benne az ember, vagy egyedül van, fáj-e a hasa, vagy nem tud aludni a lármától. Megéli, hogy édesanyja újra és újra odajön,

amikor itt van ideje az evésnek, vagy amikor kiabál az ember. Észreveszi, hogy van itt valaki, aki megbízhatóan mindig kéznél van. Kezdi ezt természetesnek tekinteni, és beállítja magát arra, hogy az élet így van berendezve: „Az ember néha azt hiszi, hogy egyedül van. De a valóságban valaki mindig itt van a közelben ha az embernek szüksége van rá.” A gyermekben egyfajta „ősbizalom” fejlődik ki, hogy a világ úgy nagyjában-egészében rendben van.

Manapság egyes országokban néhol új nagycsaládok jönnek létre, ahol fiatal anyák közösen és fölváltva gondozzák gyermekeiket. Ez nem is olyan újdonság, mint amilyennek az számunkra néha tűnhet. Régebben is fölváltva nevelte a gyermekeket az édesanya, nagynéni, nővér vagy nagymama, amikor még az egész nagycsalád ugyanazon a tanyán élt. Fontos azonban ügyelnünk arra, hogy a gyermek körül ne alakuljon ki a bizonytalanság légköre, amelyben semmiféle bizalom nem fejlődhet ki. A második életévtől kezdve már más-ként áll a helyzet. De a csecsemő és az egyéves gyermek esetében az egyetlen édesanya vagy a gondozónő személye, aki megbízhatóan mindig jelen van, nélkülözhetetlennek tűnik.

Ha azt szeretnénk, hogy gyermekünkben később vallásos értelemben vett bizalom is kifejlődjék, akkor ennek itt keresendők az előfeltételei. Ha a kis Péter jól érzi magát, ha biztonságban érzi magát, ha kedve van az élethez, akkor nem lesz meglepő és idegen számára az a gondolat, hogy Isten, aki teremtette, szereti őt, hanem valahogy egészen magától értetődőnek fogja ezt érezni. Ha nem szerzett ilyen tapasztalatokat, mesélhetnek neki, amit akarnak, az ilyen jellegű hittel mindig nehézségei lesznek. Fejlődése legelején a gyermeknek szilárd meleg „alapra” van szüksége, amelyen biztonságban érzi magát. Erről a helyről kiindulva képes erőteljes és jó életérzést kialakítani, s később talán

egész sorsát — minden nehézségével és súlyával együtt — elfogadni.

Nincs abban semmi érzelmesség, hanem egy évezredes tapasztalat eredménye, hogy a kisgyermeknek a gyermek Jézusról mutatnak képeket. Ha ez a gyermek ott fekszik a jászolban édesanyja közelében, ha ölében ül vagy karján pihen, akkor ez többek között azt is jelenti, hogy ez az édesanyjánál biztonságban lévő gyermek olyan ember, akit az Isten szeret.

Az édesanyával (és később az édesapával, — erre még rátérünk) kapcsolatban alakul ki tehát az az elképzelés, amit a kisgyermek az idő folyamán Istenről alkot magának. Néhány példát szeretnék megemlíteni:

1. példa: Fiatal lányoktól és nagyon fiatal asszonyoktól gyakran halljuk a lelkendező kijelentést: oh, de szeretnék én is egy ilyen aranyos kis élő babát! Úgy éreznek, mint a játszadozó gyermekek, és anyaként úgy bánnak gyermekükkel, mintha az játékszerük volna. A babát kiemelik a babakocsiból, dédelgetik, csókolgatják és mindenüvé magukkal hordják. És amikor elégük van belőle, ott hagyják valahol. A baba viszont élő kisgyermek, s amikor édesanyjának elege van belőle és minden átmenet nélkül visszafekteti az ágyacskájaiba és elmegy, akkor csak nehezen tudja megérteni, miért ajnározták eddig és rögtön utána miért hagyták magára ismét. Tovább akar játszani, és bőgni kezd. Az anya bosszús lesz, és a csókok után jön a szidás és a fenyítés — csak úgy egyszerűen minden ok és átmenet nélkül. A kis Karola, akinek ez a sorsa, egy idő múlva úgy fogja érezni, hogy ebben a világban meglehetősen véletlenszerű minden; hogy jó vagy rossz dolga van-e az embernek, hogy szeretik-e vagy félretolják. Nehezen fog gyökeret verni benne az az érzés, hogy a szeretet és a boldogság megbízható, s ha majd később Istenről hall — akit még hozzá látni sem lehet! —, róla sem fogja el-

hinni (talán egész életén keresztül), hogy bátran ráhagyatkozhat.

2. példa: A kis Fricinek egész más a sorsa —, ha nem is sokkal jobb. Édesanyja — s ezt valószínűleg a saját édesanyjától tanulta — meg van győződve arról, hogy a gyermeket „következetesen” kell nevelni. A gyermekeknek hozzá kell szokniuk bizonyos menetrendhez, éjszaka sincs soron kívüli kiszolgálás, és nincs engedékenységi és kényeztetési minden nyafogásra. Frici így megtanulja, hogy ebben a világban vastörvények uralkodnak. Világosan és szigorúan megy minden a maga útján, semmit sem kap az ember ajándékba, hanem minden szépet engedelmességgel és jósággal kell kiérdemelni, és hogy szeretet és gyöngédség csakis a teljesített kötelesség után jöhet. Kétségtelenül megtanulja. Tapasztalatát azonban Istenről alkotott fogalmának is alapjává fogja tenni: a törvény szigorával uralkodó, teljesítményeket elváró Isten szeretetét ki kell érdemelni. Talán egy életen keresztül fontosabbnak fogja tartani a fegyelmet és a beilleszkedést, mint a játékot és a fantáziát. Nagypapa annak idején talán még így élt a kaszárnnyák udvarán és a csatatereken, ahogy akkor él az ember, ha következetesen nevelték. Engedelmeskedett, alárendelte magát és nem kívánt semmi soron kívüli eljárást. Más kérdés, hogy ez jó volt-e. Nekünk a mai fiúk és lányok, akik 15 évesen fölforgatják az iskolák és szülői otthonok rendjét, de titokban mégis bíznak abban, hogy szüleik mindezek ellenére is szeretik őket, bizonyos szempontból kedvesebbek. Még akkor is, ha ez nagyon nehéz, sőt egyes szülők egyszerűen képtelenek velük szót érteni. Mert a fiatal „forradalmárok” zabolázhatatlan ellenzékiességükkel kevesebbet rombolnak, mint a mi nemzedékünk, amely oly érthetetlen módon engedelmes volt.

3. példa: Lehet a gyermeket úgy is magára hagyni, hogy egyszerűen mindent ráhagynak. A kis Sebő tudja,

hogy csak ki kell mondania kívánságát, máris mindent megkap amit csak akar. Csak bőgnie kell, és máris itt az édesanya. A lakásberendezéssel azt tehet, amit akar, futhat, amerre akar. Eleinte lehet előnye is annak, hogy szabadságát nem kell ellenkezéssel kikényszerítenie. De az a gyermek, aki soha nem élte meg azt, hogy a másik akarata az övé fölé kerekedik és érvényesül, a végén Istentől is azt fogja elvárni, hogy rendelkezésére álljon. Végül föl fogja mondani a barátságot azzal az Istennel szemben, aki olyan sorsot szán neki, ami nem felel meg az ízlésének. És hogy erre ne volna szükség; mármint hogy sorsunkat elfogadni tudjuk és olyan akaratot hagyjunk érvényesülni, amely mögött az Isten áll —, ezt csak az hiheti, aki nem ismeri az életet.

A hibák ilyen sorával szemben az ember megadhatná magát és azt mondhatná: valamiképpen úgyis minden félresikerül, akármit teszek is. De a szokásos „normális” nevelési hibákat, amiket mindenki elkövet, egy normális gyermek minden további nélkül ki is bírja. És azért nem is olyan nagyon nehéz egy gyermeket gyöngéden szeretni, s ugyanakkor nem megfosztani attól a fontos tapasztalattól, hogy akaratának korlátai vannak. S ha a gyermek egyszer elkezdett bízni környezetében, akkor ezt a bizalmat nem egykönnyen veszti el, és az életben még a veszélyes és szörnyű dolgok sem fogják földhöz vágni. Ha azonban nem kapta meg ezt a lehetőséget az első időben, akkor egész életén át meghatározhatatlan és önmaga számára is megmagyarázhatatlan félelem és bizonytalanság fogja végig kísérni, még akkor is, amikor tulajdonképpen boldog lehetne, és semmi oka sem volna a félelemre.

Ennyiben tehát beszélhetünk következetes fejlődésről, tervszerű pedagógiai irányításról és vezetésről, mindaddig a pontig, amikor a gyermek maga is a megértheti és lehetőség szerint igényelheti is a keresztény hitet. Ezen az úton kell lehetőség szerint gyermekeinket

vezetnünk. Van azonban teljesen más, sőt ellenkező tapasztalat is, és ez tulajdonképpen a „tipikusan keresztény” tapasztalat.

Aki iskolai osztályokban hittant tanít, minduntalan azt figyelheti meg — és különösen a kezdő iskolásoknál —, hogy éppen a legnyomorúságosabb körülmények közül való gyermekek, akikből leginkább hiányzik az édesanya és édesapa iránti „ős-bizalom”, azok hallgatják a legfigyelmesebben és jönnek a legszívesebben. Aki társulásra képtelen aszociális és magukra hagyott emberek között dolgozik, az bizonyíthatja, hogy a lélek nyomorúságától egyenes út vezethet a bizalomhoz és a hithez.

A Jézus-mozgalom tagjai mindig ezt mondják: „Mi tekintélyt, szeretetet és megértést keresünk. Mindazt, ami otthon hiányzott. Jézus számunkra az, ami nem tudtak lenni apáink.” Isten szeretetének leglelkesebb hirdetői közül sokan bevallják megukról, hogy apáiktól sohasem hallották azt a szót, hogy „szeretlek”. S mivel olyan világban nőttek föl, amelyben a brutális erőszak uralkodik, elutasítják az erőszakot. Mivel a totális szexualitás légkörében nőttek föl, elutasítják a szexet, és önmaguktól és másoktól tisztaságot és önmegtartóztatást kívánnak. Ez az ésszerűségtől és a mindenütt jelenlévő technikától körülvelt nemzedék hisz az isteni Krisztusban, hisz jelenvalóságában és a csodákban, amelyeket tehet.

Ezek a tapasztalatok visszavezetnek az Újszövetség beszámolóihoz. Ott újra és újra nem az „egészségesek”, hanem a „betegek” voltak azok, akik elfogadták és megértették Jézus tanítását. Nem az igazak, hanem a lecsúszottak, nem a biztonságban élők, hanem elsősorban a társadalomból kutasítottak. Azok, akikről Jézus azt mondja, hogy olyanok, mint a pásztor nélküli nyáj. Ezért mondja Jézus, amikor saját küldetéséről beszél,

hogy ő az elveszett juhokat akarja megkeresni, az elveszett fiaikat, népének elveszett tömegeit. „Az utcalányok és a csalók elöttetek mennek be a mennyek országába”, mondja a vallásosak és gáncsnélküliek képviselőinek. Mert aki védettnek érzi magát, az nem szorul további védelemre. Aki boldogul a saját életével, annak nincs szüksége irányításra. Aki hibáival és gyöngeségeivel maga is elkészül, annak nincs szüksége megbocsátó jóságra. És megfordítva: akinek a legnagyobb szüksége van az Istenre, az fogadja legkészségesebben, hogy Istentől beszéljenek neki.

Akik látják korunkban a nevelés kétségbeejtő csődjét, azok számára mindebben nem kevés vigasz rejlik. Ez természetesen nem menlevél. Jézus nem azt mondta: bánjatok rosszul gyermekeitekkel, hogy egyre jobban vágyakozzanak Isten szeretetére. Nem azt mondta: hanyagoljátok el őket, hogy pásztorukhoz találhassanak. Hanem azt parancsolta, hogy védjük és szeressük őket.

Ez pedig azt jelenti, hogy lehetőleg az egyenes utat, a jóság, a szeretet és a csírázó bizalom útját kell teljes odaadással keresnünk. Az, hogy Istennek a másik út is rendelkezésére áll ahhoz, hogy egy elhagyott és elveszett emberen segítsen és szeretetével rátaláljon, nem lehet kibúvó számunkra, hanem csak ok a hálaadásra.

MIT TEGYÜNK, HA GYERMEKÜNK FOGYATÉKOS?

Amikor először vettük gyermekünket a karunkra, talán úgy néztünk rá, mint valami csodára. Természetes és teljesen „normális”, hogy lábacskaán öt pici ujj van. Hiszen akinek van még érzéke az iránt, ami életünkben nem magától értetődő, annak egy egészséges gyermek láttára megvan az oka a csodálkozásra és a hálára.

S amikor gyermekünk már néhány hónapos, a csodálkozás — most már együtt — újra kezdődik, amint kis világát lépésről-lépésre fölfedezi és tanulja fölfogni. Együtt csodálkoznak a szomszéd szobából áthallatszó zenén, a csörgőn vagy a napsütésen a kertben. A hálás csodálkozás nem fényűzés. Mert aki csodálkozni tud, az többet ért meg. Többet szeret, és még a nevelés is könnyebben sikerül, ha valaki számára csoda a gyermeke. Másként fog vele bánni, mitha magától értetődőnek tartaná, hogy „normális”.

Mert ez valóban nem magától értetődő. Egy napon talán azt veszik majd észre, hogy lábacskaát nem tudja használni, hogy nem kezd el beszélni akkor, amikor itt volna az ideje, hogy görcsöket kap. Talán már megszületésekor nyilvánvaló volt: ez a gyermek sérült, fogyatékos, beteg, és élete végéig beteg is marad. Mi a teendő?

Az első, amit tanácsolni szeretnénk: ne tegyenek senkinek szemrehányást — sem önmaguknak, se másnak. Némelyik férj felesége szemére veti: „Kudarcot vallottál, beteg gyermeket hoztál a világra.” Manapság minden embert a teljesítményei alapján értékelünk (az anyától elvárt teljesítményekhez pedig hozzátartozik, hogy erős, egészséges gyermekeket szüljön), és nem vesszük észre, hogy ez milyen igazságtalan és helytelen.

A szülők természetesen egymásnak is mondhatják: „Kudarcot vallottunk.” Ez azonban épp oly helytelen. Normál esetben sem az apa, sem az anya nem vallott kudarcot, hanem közösen kell vállalniok egy feladatot és hordozniok egy sorsot. Gyermeük van —, és ezt a gyermeket el kell fogadniok. Éppen ez a legfontosabb, amire egy beteg vagy fogyatékos gyermeknek szüksége van: hogy szeressék és elfogadják, és ne a szemrehányások láthatatlan hálójában vergődjék.

Ezért meddő dolog, ha az anya rámutat arra, hogy már a férj nagatyja is fogyatékos volt, és hogy a gyermek azt apján keresztül örökölte. „Ezt tőled örökölte!” Férj és feleség házasságot kötöttek egymással, és nem két különálló sorsuk van, hanem egy közös, és csak azt tudják elviselni, ami egy házasságban közös sorsukká vált. Így hát megpróbálják elfogadni azt a kis embert, aki „osztályrészükké” vált. Mert ez a gyermek ugyanúgy önálló ember, mint bármelyik egészséges, és saját sorsa van, mindenekelőtt pedig gyakran egészen sajátos öröme van az életben.

Mégegyszer: Mi hát a teendő?

Elsősorban: mihelyt föltűnik Önöknek valami szokatlan, keressenek föl egy orvost. De ez még nem elég. Mihelyt kiderül, mi baja van a gyermeknek, forduljanak tanácsért beteg vagy fogyatékos gyermekekkel foglalkozó nevelőhöz, gyógypedagógushoz. Hiszen néha döntően fontos, hogy a gyermeket ne hagyjuk sokáig magára. A gyógypedagógusnak — ha idejében kezdhet foglalkozni a gyermekkel — ma olyan lehetőségei vannak, melyek messze túlszárnyalják azt, amit korábban ilyen gyermekekkel el lehetett érni — akár testileg, akár szellemileg.

Ezért, ha a gyógypedagógus azt tanácsolja, hogy adják a gyermeket nevelőintézetbe, akkor tegyék ezt minél előbb. A cél azonban ne az legyen, hogy egész

életére intézetbe kerüljön. Mire eléri 14 éves korát, általában megtörtént az, amit az orvosok és nevelők megtehettek. Akkor térjen haza ismét Önökhöz, és — amennyire ez lehetséges — éljen normális életet olyan szakmában vagy olyan tevékenységben, ami képességeinek megfelel.

Azért is fontos, hogy mielőbb nevelőotthonba kerüljön, mert eljön egyszer az az idő, amikor Önök már nem tudnak gondoskodni róla. Aki gyermekkorában nevelőotthonban volt, az idősebb korában — amikor egyedül marad a világban és szüksége van egy szeretetotthon életközösségére — könnyebben megtalálja ott újra a helyét.

Másodszor: semmiképpen se gondolják, hogy egyedül kell megbírkózniuk ezzel a sorssal. Ezrével élnek szülők a világon, akiknek ilyen gyermekük van. Talán segít, ha tudják ezt, és talán sikerül érintkezésbe lépniük egyik vagy másik ilyen szülőpárral tapasztalatcsere céljából. S ha senkit sem ismernek, keressenek feltétlenül kapcsolatot ilyen szülők valamelyik egyesületével. A testi vagy szellemi fogyatékoság különböző fajtái szerint otthonok léteznek, amelyekbe az érintett szülők gyermekeiket vihetik, és bármelyik ifjúságvédelmi hivatal megadja Önöknek ezek címét.

Harmadszor: amíg a gyermek otthon él, hagyják egészen normálisan növekedni —, úgy mintha egészséges volna. Hiszen nagy a veszélye annak, hogy azt higgyük: szegyeelnünk kell magunkat egy ilyen gyermek miatt. S ha a szomszéd csodálkozik, és furcsának tartja a gyermeket, akkor ezt rögtön elutasításként vagy megvetésként értelmezik. Korábban az ilyen gyermekeket a sutba tették, a kemence mögé, és ennek eredményeként egész életükben nem is voltak használhatók semmi másra, mint hogy a sutban üldögéljenek. Hagyják, hogy a gyermek fölfedezze a maga világát, és beszéljenek róla

szomszédokkal, barátokkal és kollégákkal teljesen nyíltan: Igen —, beteg. De a mi gyermekünk, és mi szeretjük, és azt szeretnénk, ha sok emberrel találkozna, akik mind elfogódottság nélkül és egészen természetesen bánnának vele.

Végtére nem csodálkozhatunk azon, ha a környezet értetlenül reagál. Ugyan ki tanította meg valaha is a szomszédot arra, hogyan kell viselkednie beteg vagy nyomorék gyermekekkel?

Azon sem csodálkozhatunk, hogy egyes szülők attól tartanak, hogy egészséges gyermekük a testi vagy szellemi fogyatékos gyermekkel való érintkezés során lelki károsodást szenvedhet, és ezért megtiltják, hogy a fogyatékossl játsszék. Kérem viszont: ne tiltsák meg ugyanezt saját egészséges gyermeküknek! Éppen fordítva áll a dolog. Az egészséges gyermek a fogyatékos gyermekkel való baráti érintkezésből emberi érettség és megértés, szeretet és figyelmesség tekintetében csak nyerhet. Az csak előnyére válik.

Előfordul az is, hogy a játszótársak kizárják maguk közül a fogyatékos gyermeket, gúnyolják, megverik. Ilyenkor sem segít, ha eldugjuk a lakásban. Talán akad a szomszédságban az egészséges gyermekek édesanyái között olyan, aki összehozza az egészséges és a beteg gyermeket, és rávezeti őket az együtt-játzásra. Itt csak az édesanyák összefogása segíthet.

Két dologtól kell óvakodniok a fogyatékos gyermekek szüleinek. Az egyik az a veszély, hogy túl keveset kívánnak meg gyermeküktől; a másik pedig — éppen ellenkezőleg —, hogy túl sokat várnak el tőle. Egyik esetben ezt mondhatják: „Éppen mert szeretjük, mindent megteszünk a gyermekünkért, amire ő nem képes.” Így azonban megakadályozzák abban, hogy saját lehetőségeit kifejelessze, mert erői csak akkor tudnak mozdulni és kibontakozni, ha nem veszünk le mindent

a válláról. A másik esetben — pont fordítva — azt mondhatnák: „Mivel szeretjük, és jövőjéért aggodunk, a maximumot akarjuk kihozni belőle, még akkor is, ha kényszerítenünk kell.” De az a kényszer, amely túl sokat követel a gyermektől, csak bizonytalanná és ijedtté teszi, és abban akadályozza meg, hogy fejlődjék. Nem szabad szem előtt téveszteni azokat a korlátokat, amelyek fogyatékos gyermek esetében sajnos mindenkor adóttak.

Mindkét esetben az a veszély fenyeget, hogy egy napon föladják a reményt, hogy gyermekükből még lehet valami. De a rezignáció a legrosszabb, ami bekövetkezhet. Úgy hat, mintha már eleve föladtuk volna a reményt. A feladat sokkal inkább ez: olyannak látni a gyermeket, amilyen az valójában, gyöngeségében és korlátozott mivoltában is, nem áztatni magunkat, hanem mindennek ellenére semmi esetre sem föladni!

Negyedszer: Talán érthetetlennek tűnik, és szinte gúnynak hat, de mégis így van: Hiszünk abban, hogy minden ember — akár beteg, akár egészséges — Isten értékes ajándéka, és hogy egyetlen egyről sem feledkezik meg. Ez nem jámbor szólam. Ami az utolsó 150 esztendőben a fogyatékos, beteg, vak vagy idegbeteg emberek érdekében gyakorlatban létrejött vagy kiépült, azt szinte mind a keresztények alakították és építették, akik erről meg voltak győződve. Jó, hogy manapság már nagyon sok orvos és pedagógus munkáját — akik nem is keresztények, de a beteg gyermekekkel ugyanolyan odaadással foglalkoznak — az a hit határozza meg, hogy minden embernek megvan a maga elidegeníthetetlen méltósága. De e fáradozások mégiscsak abból a hitből fakadnak, hogy egy ilyen gyermek éppúgy Istentől jött, mint bármelyik másik.

Amikor Jézus azt mondja: „A legkisebb testvéreimben én vagyok jelen. Amit a legszegényebbeknek, a

betegeknek, a korlátozottaknak, a hátrányos helyzetben lévőknek tesztek, nekem teszitek”, akkor ez azt jelenti, hogy aki segítségre szorulókkal foglalkozik, az Jézussal találkozik —, és közben fölfedezi, hogy még a legnyomorultabbaknak is van reménységük.

Egy alkalommal többen jöttek hozzá, és ferde pilantásokkal méregetve egy születésétől fogva vak embert ezt kérdezték: „Valami bűnt követett el ő —, vagy talán a szülei —, hogy vakon született?” Jézus így válaszolt: „Sem ő, sem pedig a szülei nem vétkeztek. Azért vak, hogy Isten tettei nyilvánvalóvá váljanak rajta.” A bűnnel kapcsolatos kérdést tehát átváltoztatja a reményre való utalássá. Nem azt kérdi: „miért?”, hanem „mi célból?”. Elvonja a kérdezők figyelmét arról, ami mögöttük van, és arra irányítja, ami előttük áll. Más szavakkal azt mondja: Mivel Isten szereti őt — ezt a vakot is —, és mivel elfogadja és igenli, ezért az ő számára is van messze ezen az életen túlmutató remény.

Ez azonban a jelen életbe is átsugárzik. Aki Istenre hagyatkozva ilyen reménységből él, az a fogyatékos gyermekkel való törődés során most és ezen földön sem adja föl a reményt. Gyermeke észre fogja venni: „Nem egyedül hordozom a sorsomat. Szüleim és testvéreim velem együtt hordozzák azt. S bár sok mindent nem tudok, azért nem tolnak félre és nem vetnek meg, nem szánakozva és lekicsinylően tekintenek rám. Elfogadnak egész embernek.”

És végül: a fogyatékos gyermek nem csökkent értékű. És az élet vele nem csak fáradságos, hanem bizonyos szempontból különlegesen szép is. Talán ezt most nem tudják elhinni nekünk. De fogadják el egyszerűen úgy, mint sok olyan szülő, sok olyan gondozó és nevelő tapasztalatát is, akik egy életen keresztül foglalkoztak beteg gyermekekkel.

A LELKIISMERET AZ EGÉSZ EMBER

Általában azt hiszik, hogy a gyermekben csak akkor jöhet létre lelkiismeret, amikor már elég nagy ahhoz, hogy elgondolkozzék a helyesről és helytelenről, jóról és rosszról. Akkor tehát, amikor apja és anyja már beszélhetnek vele, és mondhatják: ez jó! ez rossz! De ha az édesapa és édesanya azt szeretnék, hogy a gyermek később ne csak morogva engedelmeskedjék, hanem önálló emberré váljék, aki képes saját lelkiismerete szavát követni, akkor ennek néhány előfeltételét már az egyéves kor táján meg kellett teremteniük. Vagy helyesebben: vigyázniuk kell, hogy meghagyják a gyermeknek azt a szabadságot, hogy ebben az időben bizonyos tapasztalatokat szerezzen.

A lelkiismerettel a felnőtteknek is megvannak a maguk nehézségei. Amit az egyik helyesnek tart, azt a másik helytelennek ítéli. Amit az egyik tiltottnak vél, azt a másik megengedettnek érzi. Tulajdonképpen a lelkiismeret ugyanazt mondaná mindnyájunknak, ha csak úgy egyszerűen az „Isten szava” volna.

Például egyesek szedik az antibébi tablettát, mások félnek attól, hogy ezzel bűnt követnek el. Az élet minden viszonylatában, adóbevallásnál, vámvizsgálatnál vagy az üzleti élet mindennapi harcában az emberek többé-kevésbé pontosan a lelkiismeretüknek megfelelően döntenek — és közben egészen eltérő nézetekre jutnak. Ellentmondásokkal találkozunk az evangélikus vagy katolikus keresztények között, holott azt gondolhatnánk, hogy néhány közös alapkövetelményük van. Szinte azt hihetnénk, hogy a lelkiismeret csak egy más elnevezése egyéni véleményünknek, neveltségünknek.

A lelkiismeret valóban nem csak egy rész az embertől, mint a máj vagy az agyvelő, hanem az egész ember, mindazzal, amit tapasztalt és megélt, amire megtanították vagy amit kivertek belőle; amit elfogad és ami ellen tiltakozik. Ez az egész ember, amikor felnő, eltöpreng önmagán, az életen, azokon a szabályokon, amelyeket követni akar, a jogokon és kötelességeken, amelyekkel rendelkezik vagy nem rendelkezik, és mindarról, amit jónak vagy rossznak tart. Ha ennek során megszerezte a szükséges tisztánlátást, a végén már nem mások véleményéhez igazodik, hanem saját meggyőződését követi. És ez az, amit — most egyenlőre csak ilyen pontatlannul — lelkiismeretnek nevezünk.

Nos hát az ember egyszersak ott áll a feladat előtt, hogy — apaként vagy anyaként — gyermeket neveljen. Természetesen úgy akarja majd nevelni őket, hogy jóról és rosszról az övéhez hasonló fogalmai legyenek. Vereségnek érzi, ha gyermekei egészen más meggyőződésre jutnak. Sőt, talán azt gondolja, hogy félresikerültek vagy rosszak, vagy legalábbis „nehezen kezelhetők”. A valóságban pedig csak egyszerűen más emberek.

Mert gyermekük lelkiismerete nem más, mint az egész gyermek, aki az Önöktől nyújtott gondozás és nevelés során kialakul. Van saját orra, saját hangja és saját akarata, s mint ahogy nem akarják gyermeküket egyszerűen egy másikra kicserélni, éppoly kevésbé kívánhatják, hogy lelkiismerete kicserélhető és némileg az Önökével azonos legyen. Van a Bibliában egy parancs: Nem szabad Istenről „faragott képet csinálnunk”. Vagyis: Istent nem rögzíthetjük, nem határozhatjuk meg, milyennek szabad lennie és milyennek nem. S ez a másik emberre is érvényes. A másiknak sem írhatom elő mindenben, milyennek kell lennie, — még a saját gyermekemnek sem. A másik embert sokkal inkább olyanak kell elfogadnom, amilyen. Akinek pontos elképze-

lései vannak arra nézve, milyennek kell gyermekének lennie, az nem tud iránta igazságos lenni, nem tud részére szabadságot biztosítani, és alapjában véve nem is tudja szeretni. Mert minden körülmények közt más lesz, mint amit elvárnak tőle.

Ha Jézust kérdezzük meg, min múlik hát tulajdonképpen mindez, akkor ezt válaszolja: „Jó az, ami szeretetből fakad.” A lelkiismeret tehát csak azt mérlegeli, miként tehet jót a másik emberrel, és miként kerülheti el a szeretetlenséget; ami pedig a szeretettel és a hittel van összefüggésben, arra úgysem lehet egyetlen gyermeket sem idomítani. A „keresztény lelkiismeret” nem más, mint a szeretetteljes ember.

Gyermekük, aki most még kicsi, később majd azt mondja: „akarom”, „nem akarom”, „ezt nem úgy csinálok, mint édesanyám”, „ezt egészen másként látom, mint apa”, „azt akarom, hogy nézeteimet tiszteletben tartsák”. Igaza van. S Önöknek biztosítaniok kell számára a szabadságot, hogy olyan legyen, amilyen lenni szeretne, mert akinek a lelkiismerete szerint kell majd egyszer élnie, annak szabadnak kell lennie. S mivel úgysem tudhatják, később mi lesz gyermekükből, nem is köthetik meg, és nem is korlátozhatják. Ha valóban azt akarják, hogy később szabad akaratából szentelje magát embereknek és feladatoknak, hogy képes legyen majd szeretni, akkor már most figyelmet kell fordítanunk a szabadságára. És ha súlyt helyeznek arra, hogy éretté váljék önálló lelkiismereti döntésekre, akkor helyeselniök kell, ha már most egyszer-másszor minden tekintély ellenében — adott esetben akár az Önök tekintélye ellenében — határoz.

A gyermek számára egyenlőre még minden jó, ami örömet okoz és fölfedezésekre vezet; a csörgő, a villanykapcsoló, apa szemüvege. Rossz mindaz, ami fáj; a verés, édesanya szigorú arca, az elhagyatottság éjsza-

káncént. „Jó” és „rossz” mint valami rajta kívül létező jelentkezik a gyermeknél.

A Bibliában megtaláljuk a paradicsomi bűnbeesés közismert történetét. Az ember, Istennek még ártatlan teremtménye, hangot hall, amely ezt súgja neki: „Tedd, amit az Isten megtiltott! Egyél a kert közepén álló fa gyümölcséből! Bölcs leszel. Tudni fogod, mi a jó és mi a rossz. Olyan leszel, mint az Isten!” Ekkor mindkét emberben, Évánban és Ádámiban megfogán a gondolat: „Igen, ezt meg lehetne próbálni. Ki tudja, nincs-e igaza a kígyónak!”

A történet mögött ősi mítosz áll, amely már jóval korábban élt a Közel-Kelet népei között, mintsem ahogy a Bibliát megírták. Akkor istenek laktak az égen és sötét szörnyek mélyen a földben, az alvilágban. Az istenek harcban álltak a mélységben lakó sárkányokkal. A mélység hatalmai föllázadtak az istenek ellen. Istenek és sárkányok háborúja közepett pedig ott élt — kicsinyen és védtelenül — az ember. Nem volt sok lehetősége arra, hogy a jó vagy rossz, a fény vagy sötétség, az istenek vagy az alvilág mellett döntsön. Rajta kívülálló hatalmak kedvük szerint bántak el vele.

Amikor aztán a Biblia férfiai a teremtes-történet megírásához fogtak, egy egész más világot írtak le. Olyan világot, amelyben csak egy Isten van, olyan Isten, aki nem harcol sötét sárkányok és szörnyek ellen, hanem szuverén szabadságában megteremti a világot, egyszerűen azzal, hogy akaratát kinyilvánítja: „Isten így szólt: Legyen világosság! És világosság lett!” Megteremti a földet és az eget, a csillagokat és a növényeket, az állatokat és az embert, és élettérként nekik adja a Földet.

A régi sárkányokból már csak egy maradvány van: a kígyó a Paradicsomban. De a bibliai történetben a kígyó nem támadja meg és nem kényszeríti az embert, ha-

nem csak egy bizonyos gondolatot indít el benne. Ezt a gondolatot — azt, hogy tehet valamit az Isten akarata ellenében — már maga az ember gondolja végig. Amit tesz, maga teszi, a maga teljes szabadságában.

A történet tehát ezt akarja kifejezni: Az emberiségnek egy gyermekien korai állapotában a „jó és rossz” még olyasvalami lehetett, ami az emberen kívül történt. Mióta az ember felnőtt, a jó és rossz az emberben magában dől el. Sehol másutt. Az élet eközben nem válik könnyebbé. Az ember elhagyja a Paradicsomot és elkezdí arca verejtékével művelni a földet. Eközben viszont megnyílik számára az, ami az ember valóságos élete itt a Földön.

Eddig a történet. Megismétlődik minden egyes ember fejlődésében ezen a világon, és nagyon gyakran egyáltalán nem is ér célhoz. Sok, igen sok ember megöregszik és a végén úgy érzi: „A világ rossz. Isten igazságtalan. Az emberek hűtlenek. A gyermekek hálátlanok.” Csak saját lelkiismerete nem szorul számonkérésre. Ő maga mindig „helyesen cselekedett”. Ő „senkinek sem ártott”. Túlzás volna? — Nem. Minden lelkipásztor történeteket zenghetne erről. Egy hosszú életre visszatekintve a jó és rossz ismét a „világba” vetődik ki, és az ember visszatér abba a korai időszakba, amikor még kisgyermek volt, aki számára a verés volt a „rossz”.

Kialakul-e a lelkiismeret, vagyis önálló, szabad emberré válik-e gyermekük, aki képes önmagát ellenőrizni és saját vereségeit nem a világ rossz mivoltára hárítja át, az nagyon korán elválik. Például akkor, amikor a szobatisztaságra kerül sor.

A SZOBATISZTASÁGNAK SEMMI KÖZE A JÓHOZ ÉS A ROSSZHOZ

A négyesztendős kis Éva az ágyacskája mellett áll-dogál, míg édesanya tisztába teszi kishugát. A teli pelenka láttán megjegyzi: „Ilyen rossz gyermek!” Édesanya megmagyarázza, hogy a kistestvér még kicsi ahhoz, hogy a bilire ültessék, és nagyon jól teszi, ha telerakja a pelenkát. Erre Éva: „Na jó! Nem igazán rossz. Csak kicsit rossz. Talán kismalac!”

Teli bugyogóval járni és rossznak lenni tehát valamiképpen összefügg. Talán azért, mert Éva úgy gondolja, hogy a tisztábarakás utálatos munka. Vagy talán azért, mert valaki egyszer ügyetlen megjegyzést tett. De ha „piszkos” azt jelenti: „rossz”, akkor — nagyon logikusan — „tisztá” nyilván annyit jelent, mint „jó”. Itt egész életre szóló meghatározások történnek. Mert ha édesanya „eredményt” talál a biliben és azt mondja: „Jó gyermek vagy!”, és a nadrágba sikeredett kudarcra: „Rossz vagy! Többé nem szeretlek!” — akkor meghatározta a lelkiismeretet. A gyermek számára — aki beretva-élesen következtet — teljesen világos a helyzet: „Ha tiszta vagyok, akkor jó gyermek vagyok — akkor édesanya szeret engem. Ha maszatos vagyok, akkor rossz vagyok — és édesanya nem szeret.” S az édesanya a szeretetet — amelynek minden feltételtől függetlennek kell lennie — máris függővé tette egy erkölcsi teljesítménytől. Pedig a papírpelenkák és mosógépek korszakában már igazán semmi okunk sincs arra, hogy túl sokat beszéljünk a tisztaságról, és különben is, a tapasztalat azt mutatja, hogy a gyermek általában minden túlhangsúlyozott szobatisztaságra való szoktatás nélkül is magától szobatiszta lesz. Legkésőbb hároméves korára.

Egy orvos, aki hat gyermek édesapja, ezt írja: „A legfontosabb, hogy az anyának tökéletesen közömbös legyen, mikor nem csinál már bele a gyermeke a nadrágba vagy az ágyba.” Mi kipróbáltuk a magunk gyermekeivel — és jó eredménnyel.

A felnőttek erkölce nagyon árulkodó. Többnyire még ma is nagyon sokak szemében az ér legtöbbet, aki „tisztá”. Lehet egoista, lehet szeretetlen, akarnok és erőszakos, lehet lélekkufár vagy gátlástalan üzletember, fontos az, hogy „tisztá” legyen. Vagyis: nem kerül összeütközésbe a törvénnyel, nem néz meg mocskos filmeket vagy újságokat, nem úz nudista testkultúrát, rövidre vágatja a haját és nem vesz részt házibulikon. A Biblia mást mond: „Jó az, aki szeret. Rossz a szeretetlenség. Minden más ebből adódik.”

A pszichológusok azt állítják, hogy amikor a gyermeknek bele kell csinálnia a bilibe, ez az első nagy és súlyos gyakorlat nála a tulajdonról való lemondásban. Ha ez igaz — és nincs okunk benne kételkedni —, akkor a szobatisztaság erőltetésének nincs semmi értelme. Amikor a gyermeket a tulajdonról való lemondásra próbáljuk rávezetni, akkor ez egész egyszerűen úgy történhet, hogy fejlesszük nála a szeretetre való készséget. Erre — úgy gondoljuk — már egy egészen kicsiny gyermek is fölfigyel: Szép, ha valamit odaadunk másoknak és ezzel — ez esetben anyának — örömet szerzünk.

A pusztá szobatisztaságra szoktatás amúgyis nagyon veszedelmes zsákutcába vezet. Egy szép napon a gyermek szobatiszta lesz. És ezzel az első nagy „erkölcsi teljesítmény” tökéletesen sikerült. A gyermek tehát „jó”, és szeretni fogják. Mindaz, ami erkölcsi kötelességek terén ez után következik, az már nem sikerülhet ilyen százszázalékosan. A testvérek közti veszekedés nem szűnik meg úgy, mint a bepiselés. Jószívvel odaadni a másiknak a saját holmimat, nem sikerül olyan tö-

kéletesen, mint a nadrágot szárazon hagyni. A jövőben a tiszta nadrágon mérik meg az embert, mert ha a tisztaságról van szó, akkor csak az egészen tiszta gyermek a jó gyermek, és csak a jó gyermeket szeretik. A tisztaságra nevelésnek két veszélye van. Az egyik: a gyermek a pubertás idején lerázza magáról a túlságosan súlyos követelményt (például akkor, amikor rájön, hogy minden igyekezete ellenére sem tud leszokni az önkielégítésről, amiről úgy véli, hogy tilos, mert azzal fenyegették, hogy buta és beteg lesz tőle), és ettől kezdve rossz lelkiismerettel él. A másik: mintagyerek válik belőle, aki tiszta ugyan, de nem lesz érett az életre; aki ugyan kifogástalanul és rendezetten él, de képtelen a jóságra.

Az első és második életévre nézve alapszabályként mondhatjuk ki: A tisztaság vagy a pszichosság sohasem hozható összefüggésbe a jóval és rosszal. Tökéletesen elég, ha a gyermek tudja: édesanya azt szeretné, ha a bibe végezném a dolgomat. Elég, ha az édesanya megdicséri, amikor a „nagy mű” sikerült. Mert az édesanya számára praktikus és munkát takarít meg, a gyermek részéről pedig óriási teljesítmény, amikor szobatisztává válik. Ennyi az egész és nem több. Ha nagyobb ügyet csinálunk belőle, a lelkiismeret látja kárát.

ENGEDELMESSÉGRE NEVELNI TÚL KEVÉS — SZABADSÁGRA NEVELNI JOBB

Ugyanabban az időszakban, amikor a bili körül zajlik minden, a gyermek kezdi fölfedezni a maga világát: a virágvázákat, a fiókokat vagy a könyveket. Amikor már százszor kapcsolta ki és be a villanykapcsolót, egy fölismeréssel gazdagodott. De nemcsak azt fedezi föl, milyen kevésbé stabilak a függönykarnisok és a könyvlapok, hanem édesanya furcsa bosszúságát is. Nem szabad! — mondja ilyenkor anya, s mindig éppen akkor, amikor érdekessé válik a dolog. Mindeddig az édesanya volt a világ legpozitívabb darabja. Most minduntalan ő az örökös akadály a fölfedezések útján.

A gyermek azt teszi, ami a dolga. Fölfedez. Az anya követelményeket állít: „Maradj itt!” — „Hagyd békén!” — „Pfuj!” — „Nem szabad!” De most a gyermeket egyelőre semmi sem állíthatja meg. Letépi az édesanya nyaklancát, ledobja az olajos üvegecskét, a virágok megvizsgálása közben földönti a vázát. Az eredmény: „Nem!” — és ráütnek a kezére. A gyermek észreveszi: Ha azt teszem, amit anya akar, akkor jó vagyok. Ha valami más jut eszembe, akkor rossz vagyok. Rossznak lenni érdekes. Jónak lenni unalmas. Ha az ember unalmas, akkor szeretik; ha valami érdekes vállalkozásba kezd, akkor rossz gyermek, akit anya nem szeret többé.

Meggyőződésünk, hogy Isten a gyermekeket nem apró dísz tárgyaknak teremtette, hanem kis világhódítóknak. Abban a módban, ahogy ők bánnak a világgal, Isten akarata fejeződik ki. Olyannak alkotta őket, hogy ki kell próbálniuk, milyen a forró vasaló, mennyire szilárd az ablaküveg és milyen mély a sár a kertben.

A kis Tamás a gyermekotthonban a seprőnyéllel játszott. Beledöfött az ablaküvegbe és az üveg szilánkokra tört. Az otthon vezetőnője megrémült. Tamás is. Nyomatékosan figyelmeztették, hogy a jövőben hagyja békén a seprőt. Tamás megígérte. De este, amikor egyedül maradt a teremben, és még mindig ott látta maga előtt a betört ablakot, mégiscsak előszedte a seprőt és egészen könnyedén megkocogtatta vele a másik, még ép ablakot. Aztán egyre erősebben és erősebben, míg végül az is elrepedt. Általános ijedtség. Mi bújt ebbe a gyermekbe? De Tamás éppen a megfelelő tette. Az ő világában valami látszólag stabil hirtelen darabokra tört. Ha az ember ezt a jövőben el akarja kerülni, tudnia kell, mit bír ki egy ilyen üvegtábla. Tehát ki kell próbálni. A második ablaktábla „megdolgozása” minden figyelmeztetés ellenére történt, mégis helyes, értelmes kísérlet volt egy önálló kis emberke részéről, aki engedelmeskedett az életkorát meghatározó „megbízonyosodás és kutatás törvényének”. Mi értelme lett volna megbüntetni? A vezetőnő okos volt. Megmutatta Tamásnak az üvegcserepeket és néhányat közülük eltört az egyik kőlépcsőn: „Látod, ennyit bírnak ki!”

És mi értelme volna ilyenkor Istent belekeverni a játékba és azt mondani: „Rossz vagy! A jó Isten most szomorú miattad”? Hiszen Isten a környezet megismerésének éppen ezt a módját írta elő kis teremtményeinek. Furcsán hangzik, de egyszer talán éppen azzal teljesítik akaratát, hogy tönkrezúznak egy ablaktáblát.

Alapvető kérdés marad korunkban, amelytől nemcsak a gyermeknevelés, hanem a felnőtt keresztény magatartás tekintetében a legtöbb függ: vajon valóban az engedelmség-e az a legfőbb erény, amit a keresztény hit követel.

Amikor gyermekek voltunk, a gyermek-istentiszteleten és az iskolában így tanultuk: „Isten azt kívánja,

hogy engedelmeskedjek. Aki neki engedelmeskedik, az jó.” Ez mindenképpen igaz. De alapvetően helytelen, ha emberekre visszük át ezt a követelményt: „Jó az, aki a tanítónak vagy apjának-anyjának szótfogad.” „Jó az, aki engedelmeskedik az államnak, az egyháznak, a felsőbbségnek vagy egyszerűen csak a többségnek.” Mert Jézus valami egészen mást mond. Azt mondja, hogy csak egyetlen „főhatóság” van, akinek az ember engedelmességgel tartozik, és az maga az Isten. Embertársaival szemben (hacsak nem Isten szócsövei) az ember szabad. Csak egy a szükséges, hogy szeressen. Csak egy a fontos: hogy alkalmas időben eszébe jusson, mi az, amit szeretetből mindenkor meg kell tennie. Az engedelenség helyett ezért inkább a szív fantáziáját kellene a keresztény főerőnek tekintenünk.

Mert amikor ez a gyermek egyszer majd megházasodik és saját gyermekei lesznek, akkor ez a feladat egészen más képességeket igényel tőle, mint az engedelmességet. Aki azt szeretné, hogy házassága sikerüljön, annak meg kell éreznie, mire van szüksége a másíknak. Eszébe kell jutnia egy jó szónak. Jó ötleteinek kell lenni, hogyan tehetné boldoggá a másíkat, hogy vigasztalhatná, vagy milyen tanácsot adjon neki. Minél több szeretet van valakiben, annál több fantáziája lesz. Mégiscsak nagy különbség, hogy valaki mint szabad ember hisz, és ezért engedelmeskedik Istennek, vagy pedig embereknek rendeli alá magát, s közben a szíve elsorvad.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy a családban elengedhetetlen, hogy a gyermek szótfogadjon az édesanyjának. Ezt mindenki tudja. És minden gyermeknek meg kell tanulnia. De nem az engedelmességen vagy szófogadatlanságon mérjük le, hogy a gyermek „jó” vagy „rossz”.

Mert a dolgoknak következményei vannak. Akár kényszerítünk egy gyermeket az engedelmességre — s

ettől kezdve minden fölébe-rendelt és hatalommal rendelkező előtt meghunyászkodik —, akár szabad és önálló lesz, és megtanul szeretni, a szülőkről és a tekintélyekről szerzett tapasztalatait át fogja vinni az Istenre. Amennyiben a szülők mindig csak engedelmességet követelnek, akkor a gyermek számára Isten is mindig csak valamiféle „mennyei fölvygázó” lesz, aki őrködik a parancsai fölött. Mit használ, ha pillanatnyi rettegetünkben Istenhez fordulunk? Hiszen ez az Isten csak a bűntelen jókat szereti! Az így nevelt gyermek talán egész életét kötelességteljesítési gyakorlatként fogja leélni, holott szívesebben lenne boldog. Talán megpróbál a sok tilalom ellen — és az Isten ellen is — föllázadni, és próbál szabadulni, közben pedig még boldogtalanabbá válik. De „jobb” emberré nem lesz.

Látva ezt a megsemmisítő hatást, amit az engedelmisségi és a fölé- és alárendeltségi fölfogás okozott az utolsó évszázadban, egy időre tulajdonképpen teljesen mellőznünk kellene az „engedelmisség” szót. Az ember a családban nem úgy „engedelmeskedik”, mint ahogy a gyakorlótéren teljesíti a vezényszót, vagy a háborúban végrehajtja a bevetési parancsot, hanem alkalmazkodik egy sereg szabályhoz, és ezzel megkönnyíti a többi családtag életét. Az ajtóban cipőt vált, de nem azért teszi, mert valami önkényes parancsnak engedelmeskedik, hanem azért mert különben édesanyának okoz munkát. Este összerakja a játékait, de nem azért teszi, mert azt parancsolták neki, hanem azért, mert a többieknek fáradtságot jelent szanaszét heverő építőkockák, mackók és képeskönyvek között utat találni vagy az egész napi játékhalmozat elrámolni. A jól értelmezett engedelmisség nagyjából azt az igyekezetet jelenti, hogy gondossággal, pontossággal vagy minden rendű és rangú figyelmességgel mások életét megkönnyítjük.

Évszázadokon keresztül szokás volt az embereket teljesítményük és kötelességteljesítésük szerint értékel-

ni. Valóságos teljesítmény-megszállottság lett úrrá. És emberek milliói szenvednek ettől. Senkinek nem szabad boldognak lennie, ha nem teljesíti „kötelességét”, ha nem tud teljesítményt fölmutatni, még ha ez a teljesítmény csak engedelmességből áll is. De mit tesz az, aki 65 éves és kötelességei véget értek? Egy életen keresztül csak kötelességeket ismert és öreg korára nemcsak saját személyes értéke, hanem egész életének értelme miatt esik kétségbe. Ilyen ostobán rendezte be életét az európai ember — ellentétben sok más néppel.

Ha az eredményt szabályban akarjuk összefoglalni, akkor azt mondhatjuk: Szeretni tudni fontosabb mint szótfogadni. A szeretetben — és nem az engedelmességben — mutatkozik meg: mi a jó és mi a rossz.

A BÜNTETÉSEK CSAK RITKÁN HASZNÁLNAK

Fontos, hogy átgondoljunk újra mindazt, ami a „büntetéssel” függ össze. A büntetés egybetartozik az „engedelmesség” fogalmával. Csak ott lehet szó büntetésről, ahol engedelmességet követelnek. Csak amikor parancsot adok ki, akkor lehet a másik „engedetlen”. De ha engedelmességet követelünk — s másként nincs értelme semmiféle parancsnak —, akkor az engedetlenséget meg kell büntetnünk. S büntetni annyit jelent, mint szenvedést okozni. Ha egyszer megértettem, hogy az emberekkel való érintkezés során a legszörnyűbb tévedések egyike szenvedést okozni másoknak, akkor ebből következik, hogy ugyanilyen óriási tévedés azt hinni, hogy a szülők és gyermekek közti kapcsolatot a „parancs és engedelmesség” alapján föl lehet építeni.

Ha azonban az engedelmességet a szeretet fantáziájával helyettesítjük, akkor kudarccs és helytelen cselekvések esetén a büntetés helyébe is valami másnak kell lépnie. Amennyiben a parancs helyébe a családi élet szabálya kerül — amihez mindenki tartja magát és amit valamennyien belátnak, mert megkönnyíti az együttélést, vagy szebbé teszi azt —, akkor nem büntetik azt, aki megszegi a szabályt, hanem viselnie kell magatartásának természetes következményét. A következmény annak az eredménye, amit tesz vagy amit elmulaszt, nem pedig egy külső tekintély ellenakciója. Ha olyasmi történt, aminek egy családban nem szabad előfordulnia, akkor tehát nem az a fontos, hogy mérlegeljük, mekkora büntetés méltányos, hanem az, hogy nyilvánvalóvá váljék: mi az, ami kibillentí az egyensúlyi állapotából és mi ennek a természetes kövekezménye. Vagy azt kell megfontolni, milyen módon határolta el magát a bűnös az édesanyától vagy testvéreitől.

Ezért jó volna a „büntetés” szót a szülők és gyermekek közti érintkezés szókincséből teljesen törölnünk. Valóban csak a szeretetteljes fantázia kérdése, miként tudjuk megértetni a gyermekkel a lustaság, pontatlanság, rendetlenség, önzés, kíméletlenség, hazugság, lopás vagy kötekedés természetes következményeit, és miként tudjuk azokat „kijátszani”. És a jóvátétel sokkal fontosabb és hasznosabb, mint bármiféle büntetés.

Mert a „büntetés” is könnyen válhat olyan dologgá, ami uralkodóan és torzítóan léphet a gyermek és Isten közé, és az Isten a gyermek számára parancsoló, követelő, büntető és fenyegető rémképpé lesz.

A ki Misi kiszalad az üvegajtón — ami tilos — és legurul a lépcsőn, megüti magát. Misi számára ez éppen elég fájdalmas tapasztalat. Olyasmit tett, amit nem lett volna szabad, és itt az ijedelem és fájdalom. De édesanyának ez még nem elég. Főlemeli a kicsit és ezt mondja: „Haszontalan gyermek! Látod, megbüntetett a Jóisten!” Érzik, milyen túlzás ez? — Ó, nem. Még ott is, ahol az anyáknak fogalmuk sincs arról, hogy is állnak valóban a dolgok az Istennel, milliószor előráncígják „mennyei nevelési segéderőként”. Eltekintve attól, hogy közülünk senki sem tudhatja, hogy az Isten az élet bizonyos eseteiben mit tesz vagy mond, itt újra előkerül az a „mennyei csősz”, aki nem ismer tréfát, nem engedélyez örömet, aki csak parancsol és büntet.

Amikor azonban Misi egy szép napon észreveszi, hogy az Isten büntetése egyáltalán nem működik mindig üzembiztosan, akkor azt gondolja: „Az Istennel ez úgy van, mint anyával. Ő is néha itt van, néha meg nem. Nem is vesz észre mindent — pont úgy, mint édesanya —, és talán nem is létezik.”

Vagy azt kérdezi önmagától: „Tulajdonképpen miért mondják mindig, hogy jó az Isten? Éles és kemény dolgokat csinál, ezekben megütöm magam. Ami-

kor aztán édesanyához futok és vigasztalásra szorulnék, akkor anya azt mondja: ez a Jóistentől jön, ő bűntetett meg. Tehát még annak is az Isten az oka, hogyha édesanya nem vigasztal meg.”

Misinek van még egy harmadik lehetősége is. Azt mondja magában: „Igen, szóval ilyen rossz vagyok. Most édesanya megszid és már nem is szeret, és még a jó Isten sem akar tudni rólam. Ilyen rossz vagyok.” És ez mélyen beleeszi magát a gyermekbe. Néha nagyon gyorsan megtörténik, hogy a gyermek a rosszság netovábbjának és a család fekete bárányának tartja magát, és ezzel egészen biztosan semmi jót nem értünk el. Minden esetben eltörik valami Isten és a gyermek között: a bizalom egy darabja, amire oly nagy szükség volna később.

Néhol pedig még megtalálhatók a teljesen megengedhetetlen és tilos „keresztény” nevelés maradványai, amikor valaki azt mondja a gyermeknek: „Rossz vagy és a pokolba fogsz kerülni.” Ha ennek nyomaival netán még találkozónának, szenvedélyesen szálljanak szembe ezzel az ostoba beszéddel. Mert a „pokol” olyan végletes határ-fogalom, amit — ha végig gondolja — még a felnőtt is alig képes megérteni, és amit egy gyermekkel szemben talán ki sem mondhatunk. „Aki megbotrántkoztat egyet e gyermekek közül, akik hisznek bennem, annak jobb volna, ha malomkövet kötnének a nyakába és a tengerbe vetnék, ott, ahol a legmélyebb.” Ha valaki kíváncsi Jézus véleményére ebben a témakörben —, ime: itt van.

A kis Misi, aki még alig tud járni, ugyan nem tudja még mi a pokol. De mindig újra hallja ezt a fenyegető szót. Néhány hónapon belül tudni fogja, hogy a pokol a lehető legrosszabb, ami csak van. Hároméves korában már azt is tudja, hogy ott tűz van és fekete éjszaka, és hogy oda kerülnek azok, akik hazudnak vagy

lopnak, akikről éppen ezért Isten tudni sem akar. Talán egyszer-másszor valóban engedelmeskedni fog, attól való félelmében, hogy a pokolra jut. De a félelem gyökeret ver. Ez pedig sokkal rosszabb, mint az engedetlenség. Isten pedig az a sötét lény, az a „felvigyázó” lesz számára, aki az embert a pokolba küldi.

Ismét alkalmazható szabályt keresve azt mondjuk: Soha ne büntessünk Isten nevében. Soha ne fenyegetszünk Isten nevében. Soha ne állítsuk, hogy Isten hallani sem akar egy gyermekről, mert az rossz vagy szófogadatlan. Soha ne mondjuk a gyermeknek: rossz vagy. A „pokol” szót pedig töröljük nevelési erőfeszítéseink szótárából.

Azt jelentené ez, hogy mindezek által a keresztény hit elveszti komolyságát és jámbor, napsütéses világnézetté válik, amely már semmit sem követel tőlünk? A Biblia végül is a „bűnről” beszél, a bűn pedig helytelen magatartásforma, amelyen az egész emberi élet zátonyra futhat és örök időkre összetörhet. Mi hát a bűn?

A BŰN NEMCSAK ERKÖLCSI HIÁNYOSSÁG HANEM ÉNKÖZPONTÚSÁG

Ez az egésznek a kulcsa. Nagy általánosságban a keresztények körében azt tartják bűnnek, ami „rossz” a hazugságot, lopást, gyilkosságot, házasságtörést és még sok minden mást. Bűn számukra mindaz, ami erkölcsileg nincs rendben. Gyermekeink szempontjából azonban fontos, hogy különbséget tegyünk egyrészt a bűntett, vétség, jogtalanság, aljasság — másrészt pedig a bűn között. A bűn úgyszólván az a táptalaj, amelyen a bűntett, a jogtalanság vagy az alávalóság tenyészik. Amikor a biblia — sokak bosszúságára — azt mondja: „Az ember szíve ifjúságától fogva gonosz”, akkor ezen nem azt érti, hogy az ember szívében ne teremhetne szeretet, bizalom, odaadás is, hanem azt, hogy még az átlagos, jóakarátú ember szívében is ott tenyészik egyidejűleg mindaz, ami másokat megkínóz és megsért, és hogy még a „legjobb ember” is egyúttal lehet adott esetben hazudozó és gyilkos. A bűnt úgy határozhatnánk meg, mint énközpontúságot, amely minden emberre jellemző. Ez nem az én-tudat és az ön-erő, ami helyes és szükséges és nélkülözhetetlen annak a számára, aki meg akarja találni a maga útját. Az énközpontúság abban a félelemben nyilvánul meg, hogy az életből nekem nem jut elég; abban a gondban, hogy a másik szebb, megbecsültebb vagy boldogabb; abban az igényben, hogy szerezzek, hogy érvényesüljek, a másikat elnyomjam és magam kerüljek egy lépcsőfokkal följebb; a féltékenységekben, hogy édesanya az egyik gyermekét jobban szereti talán, vagy abban a kívánságban, hogy a középpontban álljak, uralkodjam, megbecsülést élvezzek, és így tovább.

Ez az énre-vonatkoztatottság, ez az önzés — amelyből senki emberfia nem vonhatja ki magát egyszerűen — mások felé szeretetlenségben nyilvánul meg, és a szeretetlenség különböző formái aztán a hazugság, a gyűlölet, az irigység, a közömbösség, erőszakosság, uralomvágy és még sok más. De mindez csak azért bűn, mert egy kiirthatatlan én-központúság (önzés) kifejeződése, ennek az én-központúságnak a legyőzését nevezzük szeretetnek.

Az a tény, hogy az ember — mindenkor elsősorban önmagára beállítva — saját magát találja érdekesnek és önmagával szemben elfogult, az Istennel szemben is érvényre jut. Független akar lenni és Istennel szemben is a maga elgondolását akarja keresztülvinni. Nem tud Istenre hallgatni és önmagától eltekinteni. Avagy félni fog az Istentől és veszedelemnek fogja őt tekinteni, bizalmatlan lesz iránta és vádolni fogja Istent vagy szemrehányásokkal illeti majd, s ez azt jelenti: nem fog „hinni”. Az Isten iránti odaadást, bizalmat, azt a készséget, hogy vezetni hagyjuk magunkat általa — tehát ismét csak az önakarat legyőzését — nevezzük hitnek.

Amikor a gyermekek rosszat tesznek, nem beszélünk minden csekélységnél bűnről, még akkor sem, ha nem vesszük egykönnyen mindazt, ami gyermekünkől irigység vagy féltékenység, birtokolni akarás vagy erőszakosság tekintetében előjön. Nem csodálkozunk azon, hogy aranyos gyermekünkől ennyi sok képtelenség bújik ki — végül is mindezt önmagunkból jól ismerjük —, de megértetjük vele, hogy az emberek között elsősorban a hit és a szeretet a legfontosabb és hogy mindaz, ami ezzel a kettővel összeütközésbe kerül, az a bűn kifejeződése. S amikor a gyermek megértette, milyen súlyosan esik a latba a szeretetlenség, akkor saját életünk példájával bemutatjuk neki, mi a megbocsátás. Bemutathatjuk azt, hogy akinek adósai maradtunk a szeretettel, az mégis kész arra, hogy szeressen bennün-

ket. Akinek csalódást okoztunk, mégis hajlandó bízni bennünk. Ezt minden gyermek meg tudja élni és érteni, és ezzel már nagyon sokat megértett a keresztény hitből.

Egyébként sok mindent, amit tesz, nem rosszindulatnak, hanem inkább egyfajta megbetegedésnek tekinthetünk. A gyermekek időnként lopnak, hazudnak vagy megvernek más gyermeket: ez egyszerűen alapvető önmagukra-vonatkoztatottságuk jele, amit bűnnek nevezünk. De gyakran okosabban tesszük, ha ezeket a kisiklásokat — ahelyett hogy „komoly beszélgetéseket” folytatnánk róluk — úgy gyógyítjuk, mint a náthát. Mert a gyermek általában boldogtalan mielőtt lop, és a lopás után még boldogtalanabb. A megbocsátás a gyermek számára elsősorban azt jelenti, hogy szabad újra vidámnak lennie. Amikor ugyanis átgondoljuk a gyermek belső állapotát, aki tudatában van annak, hogy most valami rosszat tett, nem szabad a felnőttek gyakorlatából kiindulva gondolkoznunk. A felnőtt már gyakorlott abban, hogy magatartásának magyarázatára mentségek legyenek kéznél, hogy kudarcán túltegye magát, és mindennek ellenére mindig újra higgyen abban, hogy rendes és tisztességes ember. A gyermek, amikor megérti, mi a szeretetlenség, egy-kettőre olyan hollófekezte kis gonosztevőnek érzi magát, akit soha többé senki sem tud már szeretni. S ha minden jószándéka ellenére minduntalan a „rossz” helyzetében és szerepében találja magát, akkor kötöttségét, „rabságát” sokkal kétségbeesettebben érzi át, mint azt mi felnőttek valaha is el tudjuk képzelni.

Míg mi, felnőttek nehezen tudunk valami kézzelfoghatót elképzelni a „megváltás”-ról — (ugyan mitől is kellene megváltani bennünket, hiszen nem vagyunk rabok?) — a gyermek, aki még nem ismeri a szépítgetés művészetét, a szeretetre törekvő és azt megvalósítani nem tudó ember gúzsbakötöttségét úgyszólván ősál-

potában éli meg. Az, hogy Jézus „megváltott” bennünket, azt jelenti, hogy bár százszorosan és ezerszeresen adósok maradunk a szeretettel, Isten nem taszít el bennünket, hanem Jézuson keresztül megtalálhatjuk az üdvösséget és a boldogságot: ez a gyermek számára nem is olyan megfoghatatlan, hanem nagyon is érthető. És nem segítünk rajta, ha úgy véljük, hogy ilyen „dogmatikus” dolgokhoz még túl kicsi. „Engedjétek hozzám a gyermekeket!” — mondja Jézus, és ezen nem édeskes giccset ért, hanem egyúttal ennek a kis gyermeknek a megszabadítását és megváltását.

AZ ÉDESAPÁKNAK IS VAN SZEREPÜK

De miféle szerep is legyen hát ez? Három lehetőség közt választhatunk.

A régi szép idők és még a 19. század édesapa-típusa a patriarchális családatya, akit a gyermekek tisztelték és félttek, akit az édesanya alázatosan szolgált, és aki mindenek fölött trónolt, megtámadhatatlanul és időnként veszedelmesen, de mindenesetre nagy fölényrel a gyermekekkel szemben. Amikor a gyermekek szerettek volna elérni valamit édesatyjuknál, akkor édesanyjukon keresztül keresték ennek az útját. Az édesanya a gyermekek segítőtársa volt a zsarnoki, erőszakos, kiszámíthatatlan atyjukkal szemben. A középkor Istenképe marad, hogy Isten csupán számonkérő, kegyény bíró. Igaz, náluk enyhítette a kép zordonságát őszinte Mária-tiszteletük és az a bizalom, hogy Jézus Anyja közbenjár értünk.

A háború utáni nemzedék édesapa-típusa a távollévő, mindig tevékeny és sietős beszerző, aki éjjel-nappal folyton úton van, hogy pénzt keressen, s aki időnként vendégként — mégpedig zavaró vendégként — lép be a szobába. Aki azután azt akarja, hogy békében hagyják, s aki köré az édesanya suttozva osztott, csöndre intő figyelmeztetésekből von spanyolfalat. Talán az a korunkban elterjedt nézet, hogy Isten meghalt, szintén azzal a ténnyel függ össze, hogy az édesapáktól évtizedeken keresztül oly kevés kezdeményezés indult ki.

A jövődő tíz vagy húsz esztendő édesapa-típusa — ha messzebbre még nem akarunk előre tekinteni — félig édesapa és félig édesanya. És van egy felesége, aki szintén félig édesanya és félig édesapa, aki dolgozik

vagy tanul, és aki megosztja a gyermekek gondozását férjével. A mai kor tipikus édesapja egyik kezében a tankönyvet tartja, a másikban a cumisüveget, amit gyermeke szájába dug. Vagy az, aki reggel ellátja a gyermeket, mert később indul munkába, mint a felesége.

A legtöbb férfi természetesen e típusok közül kétőnek vagy akár mind a háromnak valamiféle keveréke, de mindenesetre egy s más láthatóan és alapvetően megváltozott. Mégpedig előnyösen. Minél modernbb fölfogásúak a fiatal házások, annál több közöttük a harmadik típus, és az a „lépés-előny”, amit az anya élvezett mindenkor a gyermekeknél, egyre csökken. Mindenesetre: ő hordja ki a gyermeket, ő hozza világra és ő szoptatja. De ha manapság az édesapák kellő időben kezdik megosztani az édesanyákkal a gyermekről való gondoskodást, akkor mégiscsak közelebb kerülhetnek gyermekeikhez, mint az régi idők édesapáinak osztályrészül jutott.

A távollévő édesapák korszakában nemcsak az édesapák tűntek el a kötelességek, a sietség és hajszoltság függőnye mögött, és váltak gyermekeik számára valószerűtlenné, hanem az édesanyák is. Magukra hagyva házzal, otthonnal, gondozással és neveléssel, gyakran képtelennek érezték magukat a feladatok ellátására, és eltűntek a túlterheltség és idegesség valamivel kevésbé sűrű függőnye mögött. A mai fiatalok remélhetőleg közelebb élnek gyermekeikhez, mint azt a maga idejében a középső vagy az idősebb nemzedék tehette.

A gyermeknek mire van hát szüksége édesapjától? A gyermek világában, érzelmeiben és érzéseiben idővel változás történik: eleinte az édesanya szolgáltatta a gyermek számára az Isten-képet. Később ezt a szerepet átveszi az édesapa, mégpedig egész egyszerűen már csak azért is, mert a hagyomány szerint az Istent mint Atyát

képzeljük el, vagyis férfiként — még akkor is, ha képtelenség lesz belőle, mihelyt rögzíteni akarjuk ezt a hasonlatot, képet.

Egy kislány a következő levelet írta a jó Istennek. „Kedves Jóisten! Igaz az, hogy a fiúk jobbak, mint a lányok? Tudom, te fiú vagy. De légy fair! Gizella” Isten a gyermekek számára tehát az erős férfi az égben, aki jószágos, szigorú, félelmet keltő avagy éppen szomorú arcot ölt, és az „Atyaisten” a gyermeknek általában a saját édesapját jelenti. Ebben az értelemben az édesapa naponta vallásos nevelést folytat, már akkor is, ha soha egyetlen vallásos szót sem szól gyermekeihez. Ha ő a házirendőr, akivel az édesanya napközben fenyegetőzik („Várj csak, majd hazajön apád!”), akkor Istentől nyújt olyan képet, mint aki azért létezik, hogy „megrendsabályozza” a világot: fenyegeessen, szidjon, büntessen. Ha ideges, nem tud uralkodni magán, nem képes elviselni, hogy gyermekeinek saját véleményük van, és minduntalan megsértődik, nem igazodnak akaratához, akkor előfordulhat, (mint az a valóságban megtörtént!) hogy a gyermek e szép verset: „Ha a sátán el akar nyelni, engedd, hogy az angyalok azt énekeljék: E gyermeket ne érje baj!”, így érti félre: „Ha apa el akar nyelni...”, s a gyermek a sátán veszedelmes voltát csakhamar átviszi Istenre, az „Atyára” is.

Ha az apa hirtelen haragú és rögtön kiabál, verést oszt és a gyermeket sarokba állítja vagy kipenderíti az ajtón, szemére veti milyen rendetlen, maszatos, és milyen zavaró a lárma, amit csinál, akkor a gyermek előbb-utóbb majd attól tart, hogy Isten is ilyen kiszámíthatatlan és szeszélyes, és választhat a között, hogy Istentől rettegve él, vagy gondolataiban mindenestől elutasítja ezt az „Istent”. Ilyenkor már nem használ, ha azt mondjuk neki: „Isten szeret téged”, mert édesanya is ezt állítja a minduntalan tettelegességhez folyamodó apáról.

Ha az édesapa sokat van hivatalosan távol, és amikor hazajön, fáradt és megközelíthetetlen, édesanya pedig egész este állandóan figyelmeztet: „Maradj csendben, apa fáradt, ne zavar!” , akkor könnyen előfordulhat, hogy a fáradtságot a gyermek az édesapa jellemző vonásának tartja, s így Istent is fáradtnak, távolinak, megszólíthatatlannak és gyakorlatilag távollévőnek tekinti. Ez egyébként valóságos probléma. Amikor valaki manapság biztosítani kínánja gyermekét arról, hogy gondjaival mindenkor, bármely órában Istenhez fordulhat, aki őt valóban meghallgatja, — akkor merne hozzáfűzni: „Mert Isten olyan, mint egy édesapa”? A gyermek azt mondja magában: „Hiszen édesapa egyáltalán nincs is itt! Tehát biztos az Isten sem”. Vélünk történt meg egyszer, olyan időszakban, amikor az édesapa állandóan hivatalos úton volt, rendszerint fáradtan és kimerülten tért haza, az édesanyjának pedig az egészségéért kellett harcolnia. Az asztalnál arról beszélgettünk a gyermekekkel, miről lehet tulajdonképpen észrevenni, hogy valaki már felnőtt ember. Hosszú töprengés. Aztán a négyévesünk: „De hiszen ez egyszerű! Akkor felnőtt az ember, amikor mindig fáradt!”.

Természetesen nem akarunk gyermekeink istenei lenni. De mit tartson a fiú később az Istenről, ha saját édesapja mindig elégedetlen volt vele, szüntelenül gáncsokodott és becsvágyával üldözte; ha apjától csak szidást és túlságosan magas követelményeket kapott? Teljesen elszakadni a szülők képétől és az Istenről korábbi tapasztalatoktól független fogalmat alkotni, ez hosszú éveket igényel, amelyek során az ember éretté és felnőtté válik. De távolról sem sikerül mindenkinek, és némelyek egy életen keresztül hiába próbálkoznak.

Másrészt úgy véljük, hogy éppen az apák fokozatosan hosszabbodó szabadideje lehetőséget ad arra, hogy úrrá legyünk a legnagyobb nehézségeken és ismét több teret és jelentőséget adjunk az apák és gyermekeik

közti kapcsolatnak, mely az utóbbi évtizedekben oly sokat szenvedett.

Milyenek legyenek hát és mit tegyenek az édesapák és édesanyák a biblia fölfogása szerint? Ha vesszük a fáradságot és alaposabban utánanézőnk, elsősorban is elcsodálkozunk majd azon, hogy általános elképzelésünk erről mennyire pontatlan. Azt tanultuk: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy a földön, amit az Úr, a te Istened ad neked.” Tehát: a szülőket tisztelni kell. A gyermekek pedig engedelmességgel tartoznak. A gyermekek a szülőkhöz vannak kötve. Nincs mód a gyermek felszabadítására vagy a szülők és gyermekek közti egyenrangú kapcsolatra. Ez az általánosan elterjedt nézet azonban veszedelmes mértékben hibás.

A bibliának sokkal dinamikusabb felfogása van a szülők és gyermekek kapcsolatáról. Az első, amit erről mond, az őstörténetben található: „A férfi elhagyja apját és anyját, és feleségéhez ragaszkodik.” A másodikat Ábrahámról mondja: „Az Úr így szólt Ábrahámhoz: Hagyd el szülőföldedet, családot és a szülői házat, és menj arra a földre, melyet mutatok neked.” A természetes elválás és az Isten által parancsolt elválás egymás mellett állnak, és mindkét formában az a különös, hogy Isten az elválás által akarja megáldani az embereket.

Amikor Jézus erről a témáról kezd beszélni, megdöbbszent minket megalkuvást nem ismerő keménysége. „Aki apját vagy anyját jobban szereti mint engem, nem méltó hozzám.” „Azért jöttem, hogy az embert szembe fordítsam atyjával, a leányt pedig anyjával.” S amikor egy fiatalember jön hozzá, aki a patriarkális szokások akkori rendje szerint kénytelen volna atyja halálát kívárni és a hosszú gyász idejét megtartani, Jézus ijesztő nyersességgel ezt mondja: „Hagyd a holtakra, hogy eltemessék halottaikat!” Vagyis: tartsák magukat a tiszteletadás régi rendjéhez azok, akik tudják ugyan, mi-

ként jut el az ember a halálig és mi a teendő azután, azt azonban nem tudják, miként találja meg az ember az életet. S amikor a tízparancsolat a szülők tiszteletét írja elő, akkor ezt a „tiszteletet” már az Ószövetség élesen körülhatárolja: a szülőkhöz való kötődésen csak akkor van áldás, ha a szülők maguk részéről szigorúan az Isten akaratahoz ragaszkodva éltek. Ellenkező esetben az apák vétkének büntetése a gyermekekre is átszáll, s akkor a gyermekeknek szüleiktől nemcsak el kell szakadniuk, hanem szüleik vádlóivá is kellene lenniük. A biblia szerint tehát az apák testi apaságuk alapján kevésbé hivatkozhatnak őket megillető bármiféle jogra.

De ugyanígy a gyermekek sem hivatkozhatnak jogokra azon az alapon, hogy testszerinti gyermekei az apának. Ha a gyermekek vétkeznek apjuk ellen, akkor ők is hiába hivatkoznak az apák teljesítményeire vagy kiválasztott voltára. „Ne mondjátok, hogy Ábrahám az atyátok”, korholja kortársait Jézus. „Isten ezekből a kövekből is tud Ábrahámnak fiaikat támasztani”.

Miben áll tehát a biblia szerint a szülők és gyermekek közti kapcsolat? Furcsa módon nem valamiféle szilárd rend, hanem nagyon is alkalmoszerűen végbemenő tevékenység módján abban, hogy az apák „mesélnek” gyermekeiknek. Mesélik el az édesapák gyermekeiknek, milyen módon kötődnek ők maguk az Istenhez, mit tett értük az Isten és miként fest és miként sikerülhet egy hitben leélt élet. A gyermek tisztelje apját és anyját, azért, mert ők mindketten Isten tanúi és látható helyettesei a gyermek számára. Nem pedig azért, mert ők az apa és anya. Ez ellentmond ugyan a „szülők tiszteletéről” szóló általános keresztény fölfogásnak, de a biblia amúgyis gyakran ellentmond annak, amit belőle az emberek az idők folyamán kiolvastak.

A szülők és gyermekek viszonyát egyáltalán nem szemléli romantikusan. Megállapítja, hogy a szülők

szeretik gyermeküket, de a fordított követelményről, arról, hogy a gyermek szeresse szüleit, nagy józansággal lemond.

S megfordítva, az apáktól sem azt kívánja, hogy Isten szerepét játsszák. A biblia véleménye szerint az Isten olyan mértékben „Atya”, amit egy földi édesapa éppenséggel sohasem ér el. Az édesapa feladata nem az, hogy Isten képmása legyen, hanem hogy elbeszéléseiben Istenre mutasson rá. A biblia e tekintetben is megtiltja, hogy itt a Földön Istenről „képet” alkossunk. „Istenről ne készíts magadnak faragott képet” azzal, hogy bármilyen evilági élőlényt Isten helyébe állítasz. És ez az apára és az anyára is vonatkozik.

Mit kíván tehát az édesapától? Semmi esetre sem azt, hogy valamiféle Istenhez hasonló lény legyen felesége vagy gyermekei előtt. Azt kívánja, hogy megbízható és jóságos ember legyen. A gyermek előtt talán kissé a háttérben áll, nem mindenütt annyira a középpontban, mint az édesanya. De ebből a háttérből nyújtson biztosítékot a gyermeknek arról, hogy az élet nem csapdák teli út, hanem lehet és érdemes rá vállalkozni.

Mert ha nem is szabad az Isten-képet az apára átruházni, azért a földi édesapának szabad olyan feladatokat ellátnia, amelyek egyben isteni ténykedések is: oltalmaz, vezet, meghallgat, válaszol és megbízhatóan mindig kéznél van.

APÁNAK LENNI NEM OLYAN EGYSZERŰ

Némelyik apa nehezen éli bele magát a saját szerepébe; annál nehezebben, minél tökéletesebben játssza a magáét a felesége. Minél kifogástalanabbul gondolja, dolgozza és éli bele magát egy nő az édesanya szerepébe, annál nélkülözhetőbb az apa. Ha mindehhez még kéznél van egy tapasztalt és segítőkész nagymama is, aki bármikor „beugrik”, amikor az anya helyettesítésére van szükség, az apának egy-kettőre az az érzése támad, hogy ő semmi másra nem használható, mint hogy biztosítsa a külső kereteket, előteremtse a lakást és a pénzt, és vigyázzon arra, hogy az anyát és gyermekét baj ne érje.

De éppen ezáltal marad számára idegen saját tulajdonképpeni szerepe. A segítőtárs, a jóbarát, a játszótárs szerepe, azé a valakié, aki „benne van mindenben”, akire a gyermeknek szüksége van, akitől a gyermek elvár valamit, akivel jó és mulatságos együtt lenni. És igen könnyen később is idegen marad számára ez a szerep. Mert némelyik édesapa úgy érzi, hogy gyermekei elvették tőle a feleségét, és féltékennyé válik: Ha azután egyszer ilyen rossz napja van, akkor ott ül az újságja mögött és eltöpreng: „Az ember tulajdonképpen azért nősült meg, mert feleséget akart. Most itt vannak a gyermekek, de feleségem már nincs, mert teljesen elvész a gyermekgondozásban. Mint férfi magányosan és fölöslegessé válva ülök itt és már csak a pénzkeresésre vagyok jó. Mint férj elhagyott, apaként pedig fölösleges vagyok. A gyermekeknek van édesanyjuk, nekem viszont nincs feleségem.”

S akkor itt a válság. Az apa rosszkedvű. Az anya már inkább csak a gyermekekbe kapaszkodik — azok kárára —, és a hurok egyre jobban szorul. Itt a házas-

ságot veszély fenyegeti —, amellyel az édesapának és édesanyának szembe kell néznie. Amikor a gyermekek megnőttek majd, nekik még 20 vagy 30 évet kell együtt leélniük a gyermekek nélkül. Nem szabad sivárrá válnia házasságuknak abban az időszakban amikor gyermekeik még velük vannak. Elevennek kell maradnia, hogy kibírja a kritikus esztendőket, amelyek az utolsó gyermek távozása után következnek.

Amikor aztán az édesapának jó napja van, ügyet se vet a bosszúságra és így gondolkozik: „Mit kívánhatok a feleségemtől? Hiszen nem bírhat mindent egyszerre. És mindenképpen jobban bírja akkor, ha segítek neki és nem játszom meg a sértett bébit.” Úgy egész bizalmasan: mint férfi, az ember időnként még olyan szépnak képzei el, milyen jó volna újra csecsemőnek lenni, akit a feleség lefektet, szoptat és dajkál. Csak néha, időnként. De a feleség nem azért ment férjhez, hogy még egy további csecsemővel rendelkezzen. És — ezt mint apa mondom az édesapáknak — tulajdonképpen nagyon szórakoztató, ha az embernek gyermekei vannak. Kár a gyermekekért, ha anyjuknak csak terhet, apjuknak pedig alkalmatlanságot jelentenek. Goetz Curt, a költő és színész egyszer ezt mondta: „A humort nem lehet megtanulni. Nagy adag szívjóságot, türelmet, elnézést és emberszeretetet föltételez. Ezért olyan ritka. De lehet érte imádkozni.” A befejezés meglepő. Lehet érte imádkozni? Mert ha nincs az embernek humorérzéke, akkor legalább imádkozzék érte. Talán egyszer megjelenik.

Isten egy másik adománya a „bölcsség”. Az asszony bölcssége többek között abban mutatkozik meg, hogy megértően segíti férjét az „apává válás” fáradságos útján. Mert sem kifogástalan anya, sem kifogástalan apa nem születik készen erre a világra. Ezt együtt kell megtanulniok, elfogadniok, azzá válniok. De mindkettőjüknek sikerülhet, ha segítik egymást.

Volna még egy fontos segítség az apák számára, amit sokan közülük még manapság nem kapnak meg, holott erre sok helyütt mód volna. Amikor gyermekeink megszülettek — négy van belőlük — a hosszú éjszákakat mindig együtt töltöttük a klinikán, az első fájásoktól a szülésen keresztül az új családtag hossz- és súlyméréséig, és az édesapa a várakozás és aggodás e hosszú óráit oda nem adná semmiért. Kérem, ha tehetik — és feleségük is akarja — keressenek következő gyermekük születésekor olyan orvost, aki ezt megengedi.

A kisgyermek életében a ház, az otthon igen nagy szerepet játszik. Egy fajta pótléka ez az anyaölből élvezett biztonságban. Amikor a gyermek járni kezd, eleinte mindig csak óvatosan lép ki az ajtón, és rögtön vissza is tér a házba, a lakásba. A házon belül ugyanúgy gyakran szalad oda édesanyjához, hogy megbizonyosodjék: még ott van. Amikor később a vallásos nyelvben „Isten házáról” beszélünk, az Istenhez való hazatérésről, az „Istenhez vezető ajtóról”, mely tárva-nyitva áll, hogy bármikor visszatérhessünk hozzá, akkor a kisgyermeknek ehhez a tapasztalatához kapcsolódunk, és benne a meleg és tartalmas, avagy a sivár és barátságtalan ház emlékét idézzük föl — talán anélkül, hogy sejtenénk, mit érez ilyenkor.

Később majd egyre gyakrabban kell kilépnie az ajtón; kilépni a hivatásba, másfajta emberi közösségbe, talán valamelyik idegen országba és más környezetbe, s eközben mindig bizonyos fokú hontalanságot kell elviselnie. A keresztény hit is minduntalan megköveteli tőle a kockázat-vállalás bátorságát. Tud-e bízni majd abban, hogy az ember a távol idegenben sem elhagyatott, s ez azon múlik, hogy olyan otthont ismert-e meg, ahová mindig biztonsággal hazatérhetett.

A legfontosabb példabeszéd, amit Jézus elmondott, arról a fiúról szól, aki hosszú tévutak után végül

hazatalál. A szülői ház kapujában atyja áll és befogadja őt. Itt természetesen Istenről van szó, és arról, hogyan fogadja vissza az embereket, akik esetenként hosszú és veszedelmes vargabetűk után találhatnak vissza hozzá. De ennek az atyának az alakja a földi édesapa számára is egyre fontosabbá válik. Mert némelyikük ma képtelen megóvni gyermekeit attól, hogy kalandos élet-kísérletekbe bocsátkozzanak, távol az otthontól, kapcsolatot sem tartva a szülői házzal, és manapság az ilyen téves útkeresés évekig is eltarthat. Döntő azonban, hogy a gyermeknek az otthon kulcsa ott kint is mindig a zsebében legyen, és tudja: a szüleim azt mondták, bármikor és bármilyen állapotban hazajöhetsz. Örülünk, amikor újra velünk vagy.

Egyszer valaki azt mondta: „A Föld mennyei égi-test —, de az élet rajta pokol!” Ezt nem hisszük. Nem hisszük, hogy az Isten azt akarta volna, hogy az emberek pokolban éljenek. De az biztos, hogy ez a Föld pokollá válhat, ha nem vigyázunk egymásra — elsősorban is a szülők a gyermekeikre. És az is biztos, hogy ez a Föld némileg hasonlíthat a mennyre: amikor az ember tudja, hogy nem taszítják el, ha haza akar térni.

A SZEXUÁLIS FÖLVILÁGOSÍTÁSNAK KÖZE VAN A SZÜLŐK HÁZASÉLETEHEZ

Amikor a gyermek megkérdezi: „Honnan lesznek a kisfiúk?”, joga van megfelelő válaszra. Ebben mindenki egyetért. De a kapott választ szülein méri le. Nem az a legfontosabb, hogy tudja, milyen úton kerül a sperma a petesejthez, hanem az, hogy lássa, hogyan bánnak egymással a szülei, hogy szeretik egymást, gyöngédek egymás iránt, hogy egymásért helytállnak. Amikor a gyermek megérti szülei házasságának lényegét, a szexuális fölvilágosítás nem nehéz. Ha édesapa és édesanya még a legnagyobb hajszoltság és sietség idején is megőriz egymás iránt némi kíméletet, szívélyességet és lehetőleg még némi kis vidámságot is, akkor a gyermek rögtön fölfogja, mit jelent az, hogy a szülők egymás iránti szeretetéből jött létre, és még a testi részletkérdések tisztázásában sincs semmi ijesztő vagy zavarba ejtő. Az a fiatalember, aki megélte, milyen figyelmesen bánik édesapja a feleségével, már magától tudja, hogy egy kislány több mint szex-baba, akivel játszik az ember, míg aztán el nem dobja. A kislány pedig tudja, hogy érdemes várni az igazi társra, és gyorsan átlát a szexhajsza mérhetetlen lelki sivárságán és ürességén. Egy orvos mondotta: „A jó házasságok öröklődnek. A rosszak könnyen örökletessé válhatnak!” S ez esetben nem az úgynevezett „ideális házasságokról” beszélt, ahol soha sincs veszekedés, ahol az apa és anya állandó harmóniában él, ami a gyermeket később, amikor már a saját házasságáról gondolkodik, inkább elbátortalanítja semmint hogy szárnyakat adna neki, ezzel a mottóval: „Ilyen házasságot én úgysem tudok megvalósítani!” A „jó házasság” nem annyira azt mutatja be, miként él az ember zavartalan békességben, hanem azt,

hogyan lehet a nehézségeket leküzdeni. És ezt kell tovább örökíteni.

Mindannak, ami a nemiséggel összefügg, szépnek kell lennie, hiszen a szeretettel kapcsolatos. Hogyan tarthatná a gyermek szépnek és bizalomkeltőnek a szülei közti szeretetet, ha valami kínos és zavarbaejtő az, ami összekapcsolja őket? De saját nemiségünk viszonylatában is derűsen rendezzük benső világunkat, hogy képessé váljunk az igazi odaadásra, kibontakoztassuk képzeletvilágunkat, helyesen tudjunk cselekedni és ne szolgáltatassuk ki maunkat semmi csúfnak és közönségesnek, ami a nemiséghez kapcsolódhat. Nem a nemi szerv a rossz, hanem a másik emberrel való visszaélés vagy a partner iránti közömbösség, akivel az embernek nemi vonatkozásban dolga van; vagyis mindaz, ami elmentettben van a szeretettel. Szeretni annyit jelent, mint boldoggá tenni valakit s közben senkit sem megbántani. Ezért a nemi közösség édesapa és édesanya számára valami szép és érdekes és később majd az lesz a gyermek számára is.

Amikor nemi szerveivel játszik a gyermek, olyasmit tesz, amit egészen természetesnek talál. Hiszen játszik a lábujjaival és a köldökével is. Ősrégi és megrögzött előítélet, hogy a hímvesszővel vagy a hüvellyel játszani csúnya, nem való és meg kell azt tiltani. Miért lenne így? A biblia egy árva szót sem szól erről. Mindenesetre mocskossá válhat az, amit a felnőttek tesznek vele. Az ti., hogy a felnőtt visszaél nemi erőivel azért, hogy erőszakot kövessen el másokon vagy csak saját élvezetét keresse, és gyakran nem is a házasságon kívül, hanem azon belül. A nemiség jó és szép valami, mint mindaz, ami természetes. A vele való visszaélés lehet rossz —, de ez ugyanígy áll a többi testrészre is.

Gyermekek számára ennek a gondolatkörnek valóságos jelentősége is van. Harmadik vagy negyedik élet-

évben hallani fogja, hogy a kistestvér a Jóistentől érkezik. Ugyanakkor azt mondják neki, hogy mielőtt a világra jött volna, egészen biztonságos melegben volt édesanya testében. Valamivel később megtudja, hogy azért jutott oda be, mert apa magot adott anyának, mert szereti őt. Egymás mellé kerülnek a dolgok; az Isten, az édesanya méhe, a szülők egymás iránti szeretete és az édesapa magva.

Nem kell a dologhoz tilalmat kevernünk a „Jóisten” nevében, hanem egyszerűen modjuk meg: „A füttyi nem játék”. Így nem keltünk zavart a gyermekben, hanem egyszerűen illendőségre tanítjuk, ez pedig nem bizonytalanságot, hanem éppen kellő biztonságot eredményez nála.

A szülők házassága az Isten megbízhatóságának záloga. Aki megértett valamit a keresztény hitből, az — még ha ez nagyon régimódinak hat is — nem akarja majd mindig elkerülni a „házasság szent voltának” említését. Az, hogy a házasság fölbonthatatlan és hogy kár fölálldozni a gyermekeket szüleik hangulatainak, élvezethajhászásának vagy kényelmének, ez nem az irigy papok vesszőparipája, hanem olyan igazság, amit megint csak meg kell értenünk. Mindenesetre az a véleményünk, hogy két ember, akik gyermekeket szeretnének, ezzel azt nyilatkoztatják ki, hogy sorsukat életük hátralévő részében együtt akarják viselni —, ha egyáltalán tudják, mit tesznek.

Persze előfordulhat, hogy egy házasság néhány évi őszinte igyekezet ellenére is annyira szétzilálódik, hogy az egyetlen ésszerű kiút és a gyermekek számára is jótétemény a válás. De az a könnyelműség, ahogy manapság a gyermekek sorsával mit sem törődve fölbontják a házasságokat, nem tekinthető haladásnak.

A biblia a házasságról nagyon figyelemre méltó dolgokat mond. Mi emberek bátran ráhagyatkozha-

tunk arra, hogy közvetlenül, elszakíthatatlanul és végleg Istenhez tartozunk. Ezen áll vagy bukik, hogy életünknek van-e értelme. Az életnek ez az értelme tükröződik abban a legszorosabb, legszilárdabb és legszebb kapcsolatban, ami emberek között létezik: a házasságban. Ha ez az értelme a házasságnak, akkor bár sok lemondást hozhat az életbe, de mindenképpen sok biztonságot, megbízhatóságot és szabadságot is hoz bele. Akkor pedig a sok általánossá vált ürügy, amivel ma a válásokat megindokolják és aztán szerteszaladnak, alaptalan és tárgyaltalan.

Ilyesfajta kijelentésnek csak keresztények körében van értelme. De ha fontosnak tartjuk, hogy gyermekeink megtanuljanak hinni, akkor képtelenség Isten megbízhatóságáról beszélnünk s ugyanakkor ennek földi tükörképét, saját házasságunkat könnyű szívvel fölírni.

A házasság művészete tulajdonképpen igazi emberi művészet: az, hogy egy férfinak és nőnek — minden kudarc és csalódás után és ellenére — sikerül egymással újrakezdeni, egymásnak megbocsátani, az elszakadtat összekötni. Az életnek ezt a művészetét a gyermek szüleitől tanulja meg —, vagy egyáltalán nem tanulja meg. A házasságnak nem kell hibátlanul működni. Előfordulhat veszekedés. Előfordulhat, hogy az anya tányérokat tör, vagy a férj mérgében bevágja az ajtót maga mögött. Megbízhatónak lenni gyarló emberek között azt jelenti, hogy életünkön vörös fonalként húzódik végig a készség: minden nehézség után ismét újból kezdeni.

A felnőttek megbízhatóságán nevelődik a gyermek bizalma, az Isten iránti bizalma is, akiről azt mondjuk, hogy kész velünk minden botlás után újrakezdeni és bennünket minden vargabetű után ismét visszafogadni. A csecsemőben létrejön az anya megbízhatóságába ve-

tett bizalom. Három vagy négy éves korban kitágul a tér, amelyben a gyermek él, és az Isten és az emberek megbízhatóságának próbaköve a szülők házassága lesz.

S itt szót kérnek azok az anyák, akik egyedül nevelik gyermekeiket. Anyák, akiknek férje meghalt, anyák, akik elváltak, s végül azok az anyák, akiknél gyermekük apjával nem jött létre házasság.

Ha az édesapa meghalt a családból, az édesanyának mindenképpen lehetősége van arra, hogy őt, az elhunytat bevonja a családi életbe. Mesélhet róla, elmondhatja, milyen volt, és a családban minden döntésnél így szólhat: „Édesapátok ezt így és így tenné.” Az ilyen apa adott körülmények között többet jelenthet, mint nem egy élő —, különösen ha az édesanya nem csínál belőle szentképet.

Nagyobb nehézségekkel küzdenek az elvált szülők vagy egyedülálló anyák gyermekei. Nem is annyira az a baj, hogy hiányzik az apa, hanem sokkal inkább az anyának gyakran nagyonis érthető és nem alaptalan keserősége, ha férje elhagyta őt. Mert az előtte álló legfontosabb feladat az volna, hogy a gyermekekben az apa iránt mindennek ellenére bizalmat ébresszen, hogy igazságosabb legyen irányában, mint az megérdemli. Elismerőleg és szeretetteljesen beszéljen róla még akkor is, ha közben összefacsarodik a szíve, mert érzelmei ellen teszi, ami szinte meghaladja az erejét. De nem javítja a gyermek viszonyát édesanyjához, ha az anya befeketíti az apát. El kellene mondania, hogy egykor szeretete azt az embert (ha ez tényleg igaz), aki később súlyos hibát követett el. Elismerőleg szólhat az emberről, hogy ki volt és ki most. Helytelenítheti azt, amit tett. Egyetlen gyermek sem tagadja meg a bizalmat valakitől azért, mert egyszer hibázott. Erre a tiszteletre a gyermeknek még egy teljesen állhatatlan emberrel szemben is szüksége van, ha ez az ember történetesen az apja.

Természetesen ugyanez érvényes arra az anyára is, aki férjét és gyermekeit elhagyta.

Szeretnénk azonban minden édesanyának lelkére kötni a következőket. Még mindig újra előfordul, hogy a férjes asszony tiltón emeli föl az ujját: „Kisfiam, ne játsz az Egonnal! Neki nincs apja, az anyja pedig rossz nő!” Az ellenkezője helyesebb volna. A házasságon kívül született gyermekeket, akik általában semmiben sem különböznek a többi gyermektől — még a miénktől sem —, tudatosan kellene bevonnunk a ház vagy a lakótömb játszóközösségébe. Mint az összes többi gyermeket. Az édesanyáknak kell összefogniuk, mert minden gyermek rájuk van bízva. Éppen eléggé veszélyeztetettek ezek a gyermekek!

A GYERMEKEK NEM „GYEREKESEN”, HANEM KOMOLYAN IMÁDKOZNAK

Szokás a gyermekekkel imádkozni. Talán Önök is szoktak, talán nem. De beszéljessünk egy kicsit erről, mert ha csak „szokás” és mi magunk sem tudunk mit kezdeni az imával, akkor közben nem érezzük túl jól magunkat. Hiszen a gyermekekkel való imádkozás nem pedagógiai segédeszköz, vagy legalábbis nem volna szabad annak lennie. Kezdet az, amelynek az évek folyamán a felnőtt imájához kellene tovább vezetnie.

Ehhez járul még természetesen — amennyiben az anya tud mit kezdeni az imával —, hogy a gyermek és az édesanya között aligha létezik mélyebb és tartósabb kapcsolat, mint amelyik az imában jön létre, mert ez bizonyos körülmények közt még akkor is megmarad, amikor a gyermek már rég elhagyta a szülői házat.

Márcsak ezért sem gyerekes még a kisgyermek imája sem, hanem valami nagyon komoly dolog. A gyermek megbízik édesanyjában, megéli, hogy édesanyja a maga részéről bizalommal fordul Istenhez, és a gyermek az így kialakult bizalmát átviszi az Istenre is. Ez természetes útja annak, ahogy a gyermek egyébként is eljut fölismerésekhez és meggyőződésekre. Ezt sem az óvoda, sem a hitoktatás nem tudja pótolni. Egészen sorsdöntően mindig maguk a szülők, főként az édesanyák a hitoktatók.

Az is előfordulhat, hogy Önök, a szülők, gyermekükkel foglalkozva maguk is megbarátkoznak azzal a gondolattal, hogy újra imádkozni kezdjenek. A mi nemzedékünkben, akik ma 45 vagy 50 évesek vagyunk, még százezrek élnek azok közül a férfiak és nők közül,

akik a második világháború idején és a légitámadások éjszakáiban fedezték föl újra, mit lehet az imával kieszközölni, segíteni, megváltoztatni. De ez a legtöbbször számára már nagyon régen volt, és ilyesmire általában nem beszélünk. Rendszerint csak a szégyenlősség és az elhallgatás miatt gondoljuk azt, hogy manapság már nem imádkoznak az emberek. Meg vagyunk győződve arról, hogy teljes csöndben sok millióan élnek az imából. Ma és holnap is.

Nagyon különböző lehet, hogy mit ért a gyermek imádságon. Így például a gyermek szemében apja és anyja gyakorlatilag mindenható. Mindent tudnak. Mindent megtehetnek amit csak akarnak. Most azonban megtudja szüleitől: ez nem így van. Távolról sem tudunk mindent, hanem fölöttünk és körülöttünk ott van az Isten, aki többet tud, mint mi. Mindent. S a gyermek így fölfog valamit abból, ki is ez az Isten, akivel édesanya esténként beszél.

Vagy így: A gyermek fél — fél a szomszéd kutyától, a haszontalan kölyköktől, a sötétségtől a pincében, vagy éjszaka az egyedüllettől. Védelmet és biztonságot keres. Természetesen úgy gondolja, hogy a szülőknek nem kell félniük. A kutya nem bántja őket, a rossz fiúk túl kicsinyek, a sötétben apa és anya fényt gyűjthet és éjszaka is mindig együtt vannak. Most azonban édesanyja egy alkalommal ezt mondja: „Úgy félek, hogy valami baj történik”. — „Apa még nincs itt.” — „Zivatar jön.” — „Remélhetőleg nem lesz háború”. S aztán talán így szól: „A felnőttek sem tudják megvédeni magukat. De ha félünk, Istenhez fordulunk. Akkor semmiképpen sem vagyunk magunkra hagyatottak, még akkor sem, ha valami szörnyűség történik”. S a gyermek ezen keresztül rájön az ima értelmére.

Avagy: A gyermek megéli, hogy édesanyja mindig vele van. Akkor is, ha csak alkalmanként siet át a szo-

bán, vagy ha a konyhában van. Ha elmegy is, mindjárt újra itt lesz. S a gyermek tudja: „Nincs is messze. Még akkor sem, ha egy darabig nem látom.” De édesanya megmondja: „Időnként mindenki egyedül érzi magát. Apa is, amikor elmegy az autóval. Nagymama is, aki most már egyedül él. És mégisincs egyedül egyikünk sem. Valaki mindig velünk van: az Isten”.

Vagy talán így: A gyermek hallja, amint édesanya valamit kér ettől az Istentől. Azt, hogy nagypapa újra meggyógyuljon, vagy hogy kis bátyja baj nélkül érjen el az iskolába és újra haza, vagy hogy kistestvérkéjük, aki még édesanya testében van, egészségesen és baj nélkül szülessék meg. A gyermek számára egyáltalán nem meglepő, hanem teljesen magától értetődő, hogy valakitől, aki itt van, mindent tud, és szeret bennünket, kérünk valamit. De mindenesetre megérti, hogy ez az Isten ott van nagypapánál, ott van az utcán, ott van az új kistestvérnél is, és mindenütt lehet vele beszélni.

Vagy pedig így: A gyermek meg van győződve arról, hogy édesapa és édesanya mindent tud, és amikor az ezernyi „miért” korszakába kerül, az édesanyának valóságos lexikonná kell válnia. Miért van a kutyanak farka és miért nem esik le az égről a hold, — és ez így megy a végtelenségig. De ha a gyermek megkérdezi: „Miért kell a nagypapának betegnek lennie?”, akkor ezt hallja: „Ezt nem tudom. Senki sem tudja közülünk. Nagypapa sem. Ezt csak egy valaki tudja: az Isten. Egyébként is sok minden van, amit nem tudunk, és ami titokzatos. A gyermekek persze mindezt még nem ismerik, de a felnőtt emberek sem tudnak ezekről a dolgokról sokat.” És mindig újra hall az egyetlenről, aki minden titkot ismer és maga is titokzatos: az Istenről.

A gyermek számára az imádság így nem életidegen, sőt életünk gyakorlatából kiindulva, mi magunk is közelebb kerülünk az imádkozáshoz.

HOGYAN IMÁDKOZHATUNK A KÉT— VAGY HÁROMÉVESEKKEL?

Egyesek azt mondják, versbe szedett imával, mint amilyen az „Én Istenem, jó Istenem...”, vagy „Ó, édes Istenem, hálát rebeg lelkem...” vagy hasonló mások. Ez jó abból a szempontból, hogy a vers bevéssődik az emlékezetbe, és akkor is elmondható, amikor önálló gondolatok megfogalmazásához túl fáradt az ember.

Mások azt tartják, csak egészen egyszerően, személyes szavakkal; valahogy így: „Szép volt ez a mai nap, édes Istenem. Köszönjük, hogy nem történt bajunk az autóval. Vigyázz ránk éjszaka is. Amen.” Vagy: „Beteg a kishúgunk. Gyógyítsd meg, hogy ne kelljen sírnia. És óvj meg mindannyiunkat. Amen.” Ennek az az előnye, hogy az ilyen imák szoros kapcsolatban vannak a gyermek élményeivel, s innen közvetlen út vezet az igazán személyes imádsághoz.

Mi azt tapasztaltuk, hogy a legjobb a kettőt ötvözni. Egy verses ima, mint a „Én Istenem, jó Istenem, becsukódik már a szemem. De a tied nyitva, Atyám, amíg alszom, vigyázz reám”, és egy személyes szó hozzáfűzése: „És vigyázz a nagypapára, a Karcsi bácsira és a hugocskámra is — és add, hogy holnap mindnyájan vidáman ébredjünk. Amen.”

Minduntalan láthatunk érzelmes képeket, amelyeken a kisgyermek kis kezét összetéve térdel ágyacskájában. Semmi kifogásunk az összetett kezek ellen. Nagy és mélyértelmű gesztus ez, amivel azt fejezzük ki, hogy összeszedetten lépünk az Isten elé, anélkül hogy hoznánk valamit, kiszolgáltattottan, a munka és tevékenység terhét letéve, és semmi mást nem akarunk, mint odafigyelni és válaszolni. Akadnak azonban szülők,

akik ilyen gesztusokra szoktatják gyermekeiket, s aztán ha Emma néni jön látogatóba még, mondják is: „Mutasd meg a néninek, milyen szépen tudsz imádkozni!” Aligha kell mondanunk, hiszen Önök is tudják: ha azt akarjuk, hogy gyermekeink az imádságot őszinte és igaz dolognak tartsák, akkor semmi esetre sem szabad belőle színházat csinálnunk.

Úgy gondoljuk, a gyermek számára a legszebb, ha először is jó melegen betakargatják, aztán még egy kicsit beszélgethet édesanyjával, s végül minden nagy hűhó nélkül következik az esti ima és a jóéjszakát-puszi. Mert az imádság nem kötelező gyakorlat, amihez valamiféle különleges testtartás szükséges, hanem egyszerűen rövid beszélgetés Istennel, az édesanya mellett élvezett biztonságban.

Amikor aztán a gyermek megéli, hogy bizonyos kérések nem teljesülnek, — nem történik vele semmi meglepő. Ha okos szülei vannak, akkor hamarosan úgyis tudja már, hogy a szülők egyet s mást megengednek, más dolgokat pedig nem, s a kérésnek ennek ellenére is van értelme.

És ha ez nem sikerül rögtön meggyőzően? Édesanya egyszer megkérdezi hét esztendőös lányát, aki sohasem akar elaludni addig, amíg édesanyja nem imádkozott vele: „Tulajdonképpen szükséged van az imádságra?” A válasz: „Igen, szükségem van rá!” — majd kis szünet után kiigazítja önmagát: „Nem, nem az imára van szükségem, hanem arra, hogy elalvás előtt itt légy velem — erre van szükségem.” Elegendő ez? Úgy véljük, igen. Mert nemcsak a felnőtteknek, hanem a gyermekeknek is hosszú utat kell megtenniök, míg imádságuk valóban személyes meggyőződésük és hitük kifejezőjévé válik. Nem ártanak az ügyetlen szavak, és nem baj ha édesanyjának fáradtságában nem jut eszébe az egyik versszak, és nem tudja pontosan végig mondani.

A kis Panni panaszkodik az édesanyjának: „Ha elmész este valahová, Karcsi ne imádkozzon velem.” Karcsi, a bátyja, 15 éves. „Karcsi még azt sem engedi meg, hogy a mackónak összetegyem a kezét.” Imádkozhatnak a mackók is? Természetesen. Hiszen részei a gyermeknek, s ami a gyermekben történik, az a mackóval is együtt történik. A gyermeknek miért éppen ezt a mackóban megbúvó darabját vonnánk ki Isten oltalma és áldása alól?

Az ima adott esetben a gyermek egész játékvilágát magába öleli. Így imádkozva beszél mackójához, és elmesél neki valamit, ami éppen eszébe jutott. Saját véleménye szerint imádkozik. És a felnőttektől semmiesetre sem szabad azt hallania, hogy ez nem imádság. Mert az ima nem kész formulák elszajkózása, hanem a szív beszélgetése Istennel, s ez valójában a gyermek egész életét és gondolatvilágát átfogja.

Az ilyen kifejezések, mint „Istenke” vagy az édeskés „imácskák” tilosak. Miért? Mert amit a gyermek előtt fölmondunk, az megragad benne. Talán egész életére. Tehát csakis olyan imákat mondjunk vele, amelyeket tíz vagy húsz év múlva is bátran elmondhat, anélkül hogy gyerekesnek tűnne önmaga előtt. Ha magunk sem hiszünk az „ezüst angyalkákban”, hanem tudjuk például, hogy a biblia angyalai szigorú és komoly lények, akkor gyermekeinket is kíméljük meg ezektől.

Ezért azt a szabályt ajánljuk Önöknek, hogy a gyermekkel csak olyan imákat mondassanak, amelyek gyermekeknek-felnőtteknek egyaránt megfelelnek, amelyekkel tehát a gyermek együtt nőhet föl. Kisebb baj, ha a hároméves még nem ért meg mindent, mint ha harmincévesen az „ima” említésekor csak együgyű gyermekversikékre emlékszik.

Az elmúlt háborúban sok férfinak jutottak eszébe rettenetes helyzetekben a régi gyermekkori imádságok.

Mit kezddhetett volna az állandó életveszélyben forgó férfi valami együgyű gyermekversikével? Az egyszerű, igaz gyermekimában azonban olyan kísérőre talál, ami-be belekapaszkodhat.

A jó gyermek-ima kis korunktól kezdve végig kísér bennünket, évekkel később is van még mondanivalója, érthető a négyéves gyermek számára és még a megöregedett ember is elmondja, mert egy életen keresztül igaz maradt.

Vannak hamis hangok is. „Kicsi vagyok, tisztítsd meg a szívemet; ne lakjék benne más, csak Jézus egyedül.” Szamárság. Egy kisgyermek szívében sok-sok eleven lény egész világának helyt kell kapnia. Édesanyjának, testvéreknek, kutyának és az alvóbabának, a macskónak és a képeskönyvnek. Nem csoda, hogy egyszer egy kisgyermektől ezt hallottuk: „Kicsi vagyok, tisztítsd meg a szívemet; ne lakjék benne senki sem. Amen.” Vagy egy másik alkalommal: „Ki lakjék benne? Jézus? Nem, őt nem akarom, hogy bent lakjon.” Teljesen érthető, mert a vers túl sokat kíván. Egy olyan Jézust, aki nem akar minden egyébbel együtt a szívemben lakni, inkább nem is akarok magamnál tudni.

Vagy pedig: „Édes Istenem, tégy engem jámborrá, hogy a mennyországba jussak.” Ez is hamis hang. Mert mi felnőttek jól tudjuk, hogy nem azért kerülünk a mennybe, mert olyan „jámborak” vagyunk, hanem alkalmasint azért, mert nekünk — éppen nem jámbor embereknek — is van oda bejutási lehetőségünk. Mert Isten szeret bennünket. Ez már egy gyermeknek is nagyon fontos vigasztalás lehet, aki nagyon is jól tudja, mily kevésbé jámbor. És ezt a vigasztalást zárjuk el előre az ilyen imával.

Hároméves kislány tanulgatja ezt a fent említett verset. Fölmondáskor azonban mindig újra megakad a „jámbor” szó után. Édesanyja noszogatja: „No, hát

hogy van tovább?” Végül is a kicsi kívágja: „hogy... hogy a mama ágyába bújhassak!” Igaza van. Ez jó hely. Mit keressen a maga három esztendejével a mennyben? Hiszen először itt a földön kell megvetnie a lábát.

Ahelyett, hogy a gyermek „jámbor” akarjon lenni, sokkal fontosabb, hogy bízzon, biztonságban érezze magát, és tudja, hogy szeretik. Akkor aztán úgy fogja érezni, hogy jó is. És ebből a jó és bátor érzésből válhat egykor majd emberré, aki komolyan veszi a Jézus Krisztusba vetett hitet.

JÓL „JÓ ÉJSZAKÁT!” KÍVÁNNI

Fogjunk hát hozzá! „Jól” — vagyis alaposan. Az embert jól betakargatják, megcirógatják, édesanya odaül a kiságy mellé, és beszélgetünk, vagy énekelünk valamit. Végül jön az esti ima vagy egy áldás. Ez a „jól”. „Nem jól” pedig a gyors és hirtelen elintézés.

Mert Bandikának az éjszaka sokkal fenyegetőbb és ijesztőbb, mint ahogy mi felnőttek azt át tudjuk érezni. Ő még úgy él, mint az ősi, történelem-előtti népek, akiknek az éjszaka tele volt szellemekkel és koboldokkal, ismeretlen hatalmakkal. Hogy ne félne hát a gyermek, amikor a jól ismert világ a szekrénnel, függönnyel, lámpával és a színes tapétával egyszerre nem látható már? És ehhez még hirtelen egészen egyedül marad, csönd van és senki nincs a közelben. Szükség van édesanyára, hogy félelem nélkül lépjen a gyermek az éjszakába, és ő éppen most megy el. Mielőtt elmegy, szükség van arra, hogy „igazi” jóéjszakát kívánjon.

Ez csak „szokás”, mondják időnként a rendszeres imádságra. Lehetséges. De mit jelent az, hogy „csak”? A szokások kincsek. Aki gyermekeinek egész életre szóló segítséget akar útravalóul adni, az adjon velük jó szokásokat.

Mit számít az, ha egyszer mosatlan kézzel ül valaki az asztalhoz? Általában nem sokat. De jó szokás kezet mosni, s mivel megszoktuk, akkor is megtesszük, ha nincs sok kedvünk hozzá vagy elfeledkeznénk róla.

Jó szokás hétköznapi templomba menni. Mégis, nem olyan nagy baj, ha egyszer nincs kedvünk hozzá. Mindenki, akinek már vannak tapasztalatai a hitről, tudja, hogy a biblia, a templom, az istentisztelet vagy az imádság iránti érdeklődésünk nem mindig egyforma.

Senki sem olyan jámbor lélek, még a szentek sem, hogy magától kedve lenne mindennap imádkozni. De a szokás mindenképpen átsegítheti olyan időszakon, amikor voltaképpen lusta lenne hozzá, s később a szokás ismét valódi, igazi imádsággá válhat.

Az alábbi verseket mondhatjuk gyermekeinkkel.

Esti ima:

Ó édes Istenem,
Hálát mond a lelkem,
Hogy egész napon át
Úgy szerettél engem.

Bánom sok vétkeimet,
Szent Fiadnak vére
Mossa meg kegyesen
Szívemet fehérre!

Virrasszon felettem
Gondviselő szemed.
Kérlek, óvd ez éjjel
Testemet, lelkemet.

Szűzanyám s őrangyal,
Legyetek énvelem,
Ha ti rám vigyáztok,
Nyugodt lesz éjjelem. Amen.

Étkezés előtt:

Édes Jézus, légy vendégünk,
áldd meg, amit adtál nekünk.

Adjad, Uram, hogy jólessék,
Jézus neve dicsértessék!

Étkezés után:

Aki ételt, italt adott,
annak Neve legyen áldott.

Nekünk adtál, hála Isten!
Annak is adj, kinek nincsen!

Az esti imához még hozzáfűzhetjük:

Órangyalom, szívből kérlek,
minden rossztól őrizdél meg!
Életemben légy vezérem,
halálomkor állj mellettem!

Imádság útközben, például óvódába menet:

Vezess engem, Uram, és irányítsd utamat
a Te szavaid szerint.
Légy és maradj ma is Te az én oltalmam
és menedékem.
Sehol másutt, csak egyedül Nálad
vagyok igazán biztonságban.

Nem az a fontos, hogy a gyermek minden szót megértsen. Úgy van ő az imával is mint egy képpel, ami a falon függ. Mindennap látja, s ha nem is érti mindazt, amit a kép ábrázol, mégis tudja: ahol ez a kép függ a falon, ott otthon vagyok. S így fokozatosan, talán évek során, megérti lassan mindazt, ami a képen és ami a versekben van.

Nálunk, felnőtteknél sincs ez másképp. Egy egész életre van szükségünk ahhoz, hogy fokról-fokra megértsünk valamit a keresztény hitből. Senki nem kívánja tőlünk, hogy valaha is teljesen elkészüljünk vele. S ez nemcsak gyermekeinknek vigasztaló tudat, hanem nekünk, oly kevésbé tökéletes szüleiknek is.

SZÜLŐKNEK ÉS GYERMEKEKNEK EGYARÁNT SZABAD „NEM”—ET MONDANIOK

Bizonyára százszor hallották már — talán a szüleitől, talán nagyszüleiktől —, hogy manapság már semmi sincs úgy, mint régen, főképp nem oly rendezett minden, mint egykor. Ebből annak a nemzedéknek a fáradtsága hallatszik ki, amely egy vagy két világháborút élt meg, s elege van a mi mai világunk nyugtalanságából és szüntelen változásaiból. Amikor aztán megkérdezzük, mi is volt hát annyival jobb hajdanán, akkor egykettőre kilyukadnak a mai nevelésnél: Óh, régen távolról sem volt olyan nehéz a gyermekek nevelése. A gyermeknek szót kellett fogadnia és szót is fogadott — eltekintve azoktól, akik hajósínasként Amerikába mentek. A templom ott állt a falu közepén, és a szülők, a tanítók és a plébános tekintélyét nem egykönnyen tépázhatták meg haszontalan kis csirkefogók. Ha túl szemtelenek voltak, kaptak egy nyaklevest és az erős kezű nevelés során idővel megbízható, jó polgárokká váltak, akiknek eszükbe sem jutott szüleik, az egyház vagy az állam ellen lázadni.

S manapság? A gyermekek már a bölcsőtől fogva lázadók és önfejűek, se tanító, se mester szava nem fog rajtuk; alig akad pap, akinek helyét — mint lelki tekintélyt — meg ne kérdőjelezték volna. És nem szent előttük már sem az istentisztelet, sem a biblia. Nem csoda, ha egyre mélyebbre csúsznak a lejtőn.

Ez persze túlzás. Végül is tudjuk, hogy az emberek közt régen sem ment minden egészen simán, még a szülők és a gyermekek között sem (csak legfőljebb a gyermekeknek nem volt szabad oly hangosan beszélniök). Alapjában véve viszont örülünk annak, hogy gyerme-

keink szabadabban beszélnek, és mai körülményeinket jobbnak tartjuk. Mit érne, hogy egy egész nép keresztényekből áll, de közülük már senki sem tudja pontosan, tulajdonképpen miért is az? Manapság gyermekeinknek már kezdettől fogva önálló gondolkodásra van szükségük. Alaposan meg kell figyelniök mindazt amit látnak, és szabadon kell elmondaniuk, mit tartanak helytelennek. Különbem nem igazodnak el ebben a mai rohanó világban. És ez arra a hitre is érvényes, amiről itt most Önökkel beszélgetünk.

Két és három éves korában gyermekük egyre gyakrabban mond „nem”-et. Fölfedezi, hogy önálló ember, nem csak a mama függvénye. És fölfedezi, hogy igennel vagy nemmel a szülőket és többi felnőttet ki lehet hozni a sodrúkból. „Leveszem az ablakból a vázát!” „Azért sem jövök ebédelni!” „Akkor is kiszaladok az utcára, ha a nagyok nem akarják.” „Ha kényszeríteni akarnak toporzékolok, hozzájuk vágom az építőkockákat, üvöltök és a földhöz vágom magam.”

Azt mondtuk: nem szabad a gyermek lelkiismeretét a szobatisztaság és engedelmesség követelményeivel meghatározni, mert annak kárát vallja. Itt egy újabb veszély jelentkezik, mégpedig az, hogy tilalmak és parancsok következtében olyan zónák keletkeznek, amelyektől a gyermek tart, amelyeket ki kell kerülnie, vagy amelyeket éppen most fog megsérteni. A lelkiismeret így állandóan csak figyelmeztetget: „Itt nem! Most nem!” S ebből a dacos gyermek számára magától értetődően következik: „De igen is, éppen itt és most!”

Ha azt szeretnénk, hogy a gyermek később szabad, önálló emberré váljék, három pontra kell ügyelnünk:

1. A maga világát ne börtönként élje meg, ahol tilos minden, ami mulatságos és érdekes, és ahol minden érdekfeszítő dolgot elzárnak előle. Alkalmat kell adnunk neki arra, hogy szabadságát lépésről lépésre

kipróbálja, s akkora szabad teret kell biztosítanunk számára „működési területként”, amekkorát csak lehet. Eközben majd megtanulja belátni, hogy kis helyen egyszerűen nem lehet együtt élni a többiekkel korlátok nélkül.

2. Korábban egészen kedvesen és barátságosan szót fogadott. Most maga akar nagy lenni. Ha az a célunk, hogy saját akaratával később valami helyeset tudjon kezdeni, nem szabad visszakényszerítenünk oda, ahol saját akaratának fölfedezése előtt volt: a pusztá engedelmességbe. Inkább mielőbb el kell kezdenünk megbeszélni vele, mit akarunk együtt tenni, s egyre több alkalmat kell adnunk neki arra, hogy maga döntson és válasszon.

Most van a legkevesebb értelme a büntetésnek. Természetesen határokat kell szabnunk a túltengő fölfedező ösztönnnek. De amikor kénytelenek vagyunk ilyen „ellenséges” magatartást tanusítani, roppant fontos, hogy szeretetünket még akkor is kimutassuk, ha ezeket a korlátokat a gyermek figyelmen kívül hagyja.

Félelmet kelteni nem célravezető. Még mindig előfordul, hogy Istent a büntető, fenyegető mennyei fölvi-gyázó szerepében vonultatjuk föl. Jaj neked, ha nem eszed meg a levest! Így volt ez a mesebeli bohóccal, de vége is lett egy hét alatt! Róbertet, aki kiszaladt az utcára, fölkapta a forgósél és elröpítette a felhők fölé. Az ujját szopó kisfiú a végén hüvelyujj nélkül maradt. S a Jóistenre vonatkoztatva: „Te rossz gyermek! Most aztán nem jutsz a mennyországba. Egyenest a pokolba kerülsz!” Vagy: „Most elrepült az őrangyalkád!” És hasonló képtelenségek.

Szabályként szögezhetjük le: Ha a gyermektől azt várjuk, hogy egykor szabad egyéniség legyen belőle, aki saját belátásból képes helyes döntésekre, akkor ott, ahol Istenről és a rosszról van szó, a félelemnek nem

szabad helyet kapnia. Különben is később csak a büntetéstől fél majd.

Természetesen sok mindent egyszerűen meg kell kívánnunk és bizonyos dolgokat addig kell gyakorolnunk a gyermekkel, amíg természetessé nem válik számára a megfelelő magatartás. Egyetlen gyermek sem éli túl például a mai nagyvárosi forgalmat, ha nincs ránevelve a közlekedési jelzőlámpa piros és zöld jelére. Fontos azonban itt is: pirosnál azért kell megállnunk, mert különben elüt az autó. Ennek a jóhoz és rosszhoz semmi köze nincsen. Pirosban átmenni az útesten nem rosszság, hanem ostobaság, helytelen és veszélyes. Fontos ez a megkülönböztetés!

A régi időkhez képest — szerencsére — sok minden megváltozott. Sok fiatal szülő manapság magától értetődőnek tartja, hogy gyermekeit anélkül nevelje, hogy visszaélne saját tekintélyével, vagyis fizikai fölényét vetné be, ahelyett, hogy hosszabb élettapasztalatával vagy korával gyakorolna hatást rájuk. Avagy — a viták lezárása céljából — az isteni tekintélyre hivatkozna, ami természetesen mindig a szülők oldalán áll.

Akár használjuk e tekintetben a „tekintély-ellenes nevelés” kifejezést, akár nem, — ezen egyébként is mindenki mást ért — mindenesetre biztos, hogy a szülőknek nem szabad elhamarkodottan igénybe venniök az isteni tekintélyt pusztán azért, hogy ezzel kényszerítések engedelmeségre gyermekeiket. A gyermeknek — minél idősebb, annál inkább — megvan a maga tapasztalata az isteni tekintélyről: tudja, hogy Istennek engedelmeskedve dönthet a szülők akarata ellenében is.

Nem osztjuk azt a véleményt, hogy a tekintély túlhaladott dolog. Mindig is szükség lesz rá, míg gyermekek lesznek a Földön, akik még nem ismerik ki magukat eléggé ebben a világban. De ellene vagyunk a tekintély minden fitogtatásának, vagyis a tekintély kiero-
szá-

kolásának és a tekintéllyel való visszaélésnek. Minden ember esetében a szabadság és az önálló megfontolás szószólói vagyunk — a kicsinyeknél is. Egyszer egy fiatalember úgy vélte, hogy lányunkat engedetlenségre kell nevelnie. Ha úgy gondolta, hogy szabadságra, akkor egyetértünk vele. De ahhoz, hogy az engedetlenség mindegyik fél előnyére váljék, ahhoz ennek mindkét oldalra, a szülők és gyermekek oldalára nézve egyaránt érvényesnek kell lennie.

„Vegyél nekem nyalókát”. És a szótfogadó mama megveszi a nyalókát, hogy békében hagyják. „Anitának olyan divatos piros ruhája van. Én is akarok olyant.” És az engedelmes szülők megvásárolják. „Az én rollerommal már nem lehet járni. A többieknek sokkal szebb van.” És a szülők megveszik. S ez így vonul végig millió és millió gyermek egész gyermekkorán, hogy ahányszor csak eltérnek a nézetek, számíthatnak a szülők engedelmességére. A szülők beszélgetni szeretnének, a csemete pedig a krimet akarja nézni. A szülők természetesen engednek, és nem beszélgetnek.

Az engedetlen szülők nagy nyereséget jelentenek. Azt jelentenék, hogy mindketten — szülők és gyermekek is — szabadon megmondhatják a véleményüket, szabadon mérlegelhetnek, s végül igazságos megoldásra juthatnak. Jobb párbeszédhez vezethetne ez szülők és gyermekek között. Jobban tiszteletben tarthatnák és jobban megérthetnék így egymást. Ha már nagyon korán és elég nagyvonalúan fogunk hozzá e forró probléma megoldásához, ez azt eredményezheti, hogy később egyáltalán föl sem merül.

HONNAN ERED MANAPSÁG A TEKINTÉLY?

Napjaink nagy nevelési szólamai így hangzanak: „tekintély” vagy „tekintélyre építő” vagy a „tekintélyellenes”. Hogyan vélekedjünk ezekről?

A tekintéllyel a mai gyermekeknek is találkozniuk kell, legalábbis szüleiknél. A modern pszichológus is tudja, hogy minden gyermek átesik olyan korszakon, amikor szüksége van világos, megbízható tekintélyre.

De hogyan szerezhető ez meg ma? Egészen biztosan nem úgy, hogy valaki hivalkodóan és erőszakosan odaáll, mint valami emlékmű, akire a gyermek fölbámulhat, hanem azzal, hogy kérdéseire válaszol. A gyermek kérdez, mert valamit nem tud vagy nem ismer. A válasz, amit édesanyja vagy édesapja ad, teremti meg a tekintélyt —, amennyiben a válasz jó. A gyermek ugyanis megjegyzi magának: „Itt kérdezhetek. Itt komolyan vesznek. Meghallgatnak. Itt fölvilágosítást kapok. Segítséget kapok. Ha megkérdeszem ezt a férfit, az apámat, jobban eligazodom.” És ez minden korosztályra érvényes, egészen addig az időig, míg a gyermekek maguk is családot alapítanak.

Aki ilyen állandó párbeszéd során szerez magának tekintélyt, azt nem egykönnyen fenyegeti a veszély, hogy „csinálni akar valamit a gyermekéből”, vagyis hogy diktátorrá válik. Hanem segíteni fog a gyermeknek azzá válni, amire rendeltetett. E könyv első oldalain azt mondtuk: „A gyermek önálló lény, teljes ember”. S ez mindaddig érvényes, míg gyermekeink vannak.

Nos, előfordulhat, hogy számunkra saját gyermekünk kérdésessé válik. Olyan úton jár, ami számunkra

érthetetlen, vagy úgy véljük: fáradozásaink romhalma-
za előtt állunk. Ilyenkor végképp semmi értelme sincs
pózba vágnunk magunkat és előhozakodnunk a tekin-
télyünkkel (amivel valószínűleg egyáltalán nem is ren-
delkezünk). Ilyenkor itt az ideje, hogy belássuk: mi szü-
lők, gyermekeinkkel együtt egy olyan tekintélynek va-
gyunk alárendelve, akinek közösen vagyunk felelősek
és akire együtt kell rábízunk magunkat. Van egy olyan
pont, ahol a felnőtt önmaga és gyermeke vonatkozásá-
ban már csak imádkozhat. Nagyjából Szent Ágoston
szavaival: „Te, Uram, hűséges vagy egyszer már meg-
kezdett műveidhez. Tedd tökéletessé az én tökéletlensé-
gemet.”

Szeretnénk Önökbe bátorságot önteni, hogy mer-
jenek bízni, ha ilyen ponthoz érkeznek. A felnőtt akkor
tekintély, ha gyermeke bizalommal van iránta, s ez a
gyermeknek akkor válik leginkább lehetségessé, ha lát-
ja: édesanya és édesapa a maguk bizalmát nem adják
föls. S végül is, — ha a mi útjaink már végükhöz értek,
— Istennek még sok útja van, amelyeken vezetheti az
embert.

De még egyszer: Honnan ered manapság a tekin-
tély? Létezik-e valahol valami, ami nem málí le, mi-
helyt megvakarjuk? Létezik-e valami, ami nem borul
föls, ha megrázzuk? Van-e valami, ami nem szakad le,
ha rálépünk?

Gyermekeinknek — amennyiben igazán, a mai kor
gyermekei — meg kell vakarniok még a keresztény hit
régi képeit is, meg kell döngetniök még a keresztény
történelem emlékműveit is, és óvatos, vizsgáló léptek-
kel kell arra a talajra lépniök, amelyet fölkínálunk ne-
kik, hogy azon vessék meg a lábukat.

Mert kétféleképpen lehet a világba nézni: tapaszt-
alt avagy tapasztalatlan látásmóddal. S a tapasztalt
ember látásmódja nem feltétlenül világosabb és biz-

tosabb mint a tapasztalatlané. Ő egyszerűen csak más és másképp lát, ám a szemléletek e különböző voltának rejtett értelme van. A tapasztalt és a tapasztalatlan szemlélete közti különbségből erednek azok az erők, melyek a világot megváltoztatják és a történelem mozgásait kiváltják.

Mert mit talál a gyermek, amikor erre a világra születik és itt tájékozódni akar? Elsősorban itt találja a szüleit és testvéreit. Semmit sem tett ezért. A szülők és testvérek adva vannak és azt kívánják, hogy tiszteletben tartsa őket.

Itt találja önmagát. Ha ő a legidősebb akkor meg kell barátkoznia a szerepével. Ha szép — megcsodálják. Ha gyöngefölgóságú, és az iskolában nem tud lépést tartani a többiekkel, ezt el kell fogadnia és meg kell birkóznia vele. Vagy kisleány, és nincs mód arra, hogy fiú legyen —, avagy megfordítva. Vetélytársai és ellenfelei vannak, valahol egy emeleti lakásban kell felnőnie, és osztozik a szomszéd gyermekek sorsában abban a világban, amelyet mint adottságot készen talál.

Sok minden mást is készen talál, például előírásokat. A lépcsőházban csöndesen kell viselkedni; nem piszkálhatja az orrát; a leckét el kell készíteni.

Szabályokkal találkozik: a kicsinyek csöndben vannak amikor a nagyok beszélnek; csak akkor kap enni, ha pontosan megjelenik az étkezésnél; föl kell kelni reggel, mert iskolába kell mennie.

Hagyományokat talál: Ez mindig is így volt — mondják, amikor megkérdezi, hogy miért vannak szegények és gazdagok. Tényeket talál, amiket nem lehet megváltoztatni: hogy például Kovács úrral jóban kell lenni, és hogy a szomszéd gyermeknek szabad képesűségeket vásárolnia, neki pedig nem.

Mindenekelőtt pedig tekintélyeket talál: embereket, akiket szabályok, előírások és hagyományok véde-

nek és ezek azt mondják: Mindezt tiszteletben kell tartanod. Azt akarják, hogy köszönj nekik, azt akarják, hogy hallgass, amikor ők beszélnek, és hogy szót fogadj, ha parancsolnak valamit.

Újból bele kell élnünk magunkat ebbe a számunkra már régen elmúlt helyzetbe és el kell képzelnünk azt az iszonyatos mennyiségű tényt és előírást, hagyományt és tekintélyt, ami a gyermekekre rázúdul, amikor belép az életbe, s amit a gyermeknek föl kell dolgoznia azáltal, hogy megfelel igényeknek, figyelembe vesz előírásokat és teljesítményeket mutat föl.

Ha azt mondjuk neki: Hiszen neked is előnyöd van ebből, van otthonod, el vagy látva, van ruhád és élelmed —, akkor ez a gyermeknek nagyon örvendetes ugyan, de nem kíméli meg attól a teherterheléstől, hogy bele kell illeszkednie ebbe az előre megadott, szilárdan összefonódó, igényeket támasztó tekintély-világba.

És ezzel már itt áll előttünk készen a nemzedékek problémája. Mert az ifjú ember most már csak a beilleszkedés és a lázadás között választhat. Félelemből, gyöngeségből vagy nyereségvágyból rájöhet a nyitjára annak, miként ismerteti el magát, miként hasonulhat a többiekhez és miként illeszkedhet be. Ezzel az élet problémáinak egyik felét megoldotta — mindenestre a saját önbecsülése árán. S talán majd előrehaladottabb éveiben mégiscsak áttör az önbecsülés igénye a fiatalokkal szemben, mint tekintélyt érvényesítő uralkodnivágyás, mint erőszakosság, mint az engedelmesség megkövetelése. Senki sem uralkodik oly állati durvasággal mint a megalkuvó.

A második lehetőség a lázadás. Megtagadhatja az engedelmességet. Másképp nyirathatja a haját, mint mások, és csúfot űzhet a modern mosási technika szuper-hatékonyságából. Kigúnyolhatja az iskola-rendszert és bebizonyíthatja, mily esetleges az, hogy úgy van

minden, ahogy van, és mennyire fontos a megváltoztatása. Ha pedig nem lehet megváltoztatni akkor le kell rombolni. És tudomásul veheti, hogy a rend lerombolásáért és a tekintélyek semmibebevételéért kockára teszi egész pályafutását, semmire sem viszi majd, s hogy a végén a tények kérlelhetetlenségén hajótörést szenved.

Milyen utat választ egy-egy adott nemzedék? Ez elsősorban attól függ, mit tett a szülők nemzedéke. Általában annak az ellenkezőjét választják. Ha a szülők lázadtak, a gyermekek józan mértéktartást keresnek az életben. Ha a nagyszülők háborút zúdítottak a világra, a szülők a békét keresik. Ha a szülők a békét keresték, nyugalomban és csendesen meghúzódtak, akkor a gyermekek a forradalmat keresik. Ha mármost a szülők rámutatnak arra, hogy azért keresték a nyugodt és békés életmódot, mert korábban megéltek egy parancsuralmi államot és elvesztettek egy háborút, akkor a fiatalok azt fogja ugyan mondani: Ez érthető. De megkérdezi: Mi az eredmény? Egy lusta, begubódzott, hazug, a béke kedvéért minden igazságtalanságot eltűrő jóléti társadalom. Lehetséges, hogy a nullpontról verekedtettek föl magatokat szorgalmasan. Ezt elismerjük, holott a szorgalom még távolról sem a legemberibb erény. Amit nem fogadunk el, az a szorgalmatok eredménye: a megállapodott kényelem. Az erkölcs palástjába burkolt hazugság. A jogban és törvényben megbúvó durva hatalom.

Ez azonban világméretű probléma. Olyan korban, mely sok biztonságtól foszt meg és sok merészséget követel, nem csoda, hogy az egyik nemzedék a biztonságot védi a másik pedig a merészséget követeli.

Tekintély manapság csak ott jön létre, ahol öregek és fiatalok együtt igyekeznek olyan játékszabályokat találni, amelyek érvényesek lehetnek a legközelebbi jövőre. Aki ma gyermeket nevel, annak gondoskodnia

kell arról, hogy a gyermek, amilyen gyorsan és amilyen alaposan csak lehet, megtanuljon a maga fejével önállóan gondolkozni és felelősséget vállalni azért, amit tenni akar. Ez pedig akkor kezdődik el, amikor a gyermek elkezd nemet mondani.

Mi hát a tekintély? Mire jó tulajdonképpen? Vannak emberek, akik példaképek, és vannak emberek, akik tekintélyek. Ez nem ugyanaz. A példakép esetében az ember a fontos. Egy fiatal sportoló egy híres tízpróbázót választ példaképül. Ugyanazt a célt tűzi maga elé, mint az, úgy küzd, mit az, úgy fegyelmezi magát, mint az, és azt a tiszta és fair sportot keresi, mint az. A példakép az a tükörkép, amelynek segítségével tájékozódik.

A tekintély más valami. Ha valaki tekintéllyé válik, akkor ez azért történik, mert valami más vonatkozásban „áttetszővé” válik. Valami nagyobb, valami örökérvényű vonatkozásában. Ezt történt velünk, katonákkal a hadifogságban — ahol nem volt templom és nem volt vallásos irodalom —, amikor emberekkel találkoztunk, akik kereszténynek vallották magukat. Rajtuk keresztül kezdtük megérteni, ki volt Krisztus, mit jelentett Ő az ember számára, és hogyan tudta megváltoztatni az embert. Átsugárzott rajtuk keresztül. És hallgattunk rájuk. Tekintélyekké váltak.

Ha Krisztus számunkra tekintély, akkor azért az, mert Isten sugárzik át rajta. Ő maga mondja: Aki engem lát, látja az Atyát. Pontosan erről van szó. Ez a döntő rajta. Ha számunkra Szent Pál tekintély, akkor elsősorban írásainak azokon a helyein, ahol egyéni sorsa és saját személye Krisztus vonatkozásában válik „áttetszővé”. És ha Luther számunkra tekintély volt vagy talán még ma is az, akkor azért, mert rajta keresztül ismét fölfénylött valami, ami az ő koráig oly gyakran el volt fedve: Isten Krisztuson átfénylő szeretete.

Ha mint édesanya és édesapa tekintélyek szeretnének lenni, akkor nem lehet csupán az a céljuk, hogy tisztelettel figyelembevegyék Önöket. Sokkal inkább azt szeretnék elérni, hogy gyermekeik Önökön keresztül valami mást, nagyot, maradandót értsenek meg: azt, amit Önök életük értelmének tartanak, vagyis hogy sajátmaguk és gyermekeik eredete Istenre megy vissza, és az ő jóságából származik életük, ezért közös a felelősségük Isten előtt. Ha pedig nem keresztények vagy nem akarnak azok lenni, a tekintélynek akkor is mindig olyasvalaminek kell lennie, ami nagyobb önmaguknál, s aminek saját maguk is elkötelezettek. Különben sohasem lesznek tartósan tekintélyek.

De másrésről ez a figyelemre méltó kor fontos lehetőséget kínál. Semmiféle intézmény nem fogja már el a kilátást. Semmiféle hagyománynak nem kell utunkba állnia. Nem kell uralniok semmiféle nagy egyéniségek emlékműveinek a látóhatárt. Olyan korban, amikor minden magára az emberre, és csakis egyedül az emberre irányul, valóban megvan a lehetőségük arra, hogy azt állítsák gyermekeik elé, amiből Önök sajátmaguk valóban élnek. Úgy gondoljuk: valódi tekintély ma könnyebben terem, mint régebben, s ha valahol megjelenik, elemibb erővel hat mint hajdanán. De kevésbé mint valaha állhat fenn az uralkodás erőszakos igénye.

Amikor Jézus ott járt a Genezáreti tó partján, két halászt szólított meg és hívott meg követésére. Ezek ott hagyták atyjukat a hajóban és csatlakoztak hozzá. A küldetés, amit nekik adott, az volt, hogy a szegényeknek vigyék meg az evangéliumi örömhírt. Vagyis mondják el az elhagyottaknak, akik sohasem ismerték a tekintély oltalmazó karját, hogy Isten az Atyjuk, és hogy ennél fogva szabadok és van jövőjük.

Ha Jézus maga összeütközésbe került a hatalmasokkal és a zsidóság vallási tekintélyeivel, akkor ez

azért történt mert elvárta tőlük, hogy a kitaszítottakat és figyelmen kívül hagyottakat elismerjék Ábrahám fiainak, atyjukká váljanak és szabadokká tegyék őket.

Jézus óta a gyermekeknek joguk van földi szüleik tekintély-igényével szemben mennyei Atyjukhoz föllebezni. Jézus óta a földi szülők kötelessége gyermekeiket felszabadítani, vagyis a jövőjüket érvényesülni hagyni. Még akkor is, ha szülők ebbe a jövőbe már nem fognak belépni és nem értik azt. Jézus óta a szülők kötelessége gyermekeiket szabadon útjukra bocsátani, anélkül hogy szeretetükből kizárnák őket.

A SZÜLŐK DOLGA, HOGY HÁNY GYERMEKET AKARNAK

Aki manapság gyermeket akar, annak világos fejjel kell döntenie. Nem csak azért mert a „Népesítsétek be a Földet” isteni parancsot ma teljesítettnek tekinthetjük, hanem azért is, mert az asszony életének értelmét ma már távolról sem oly kizárólagosan gyermekeinek száma határozza meg, mint régen. Megvan a maga hivatása és fiatal házasságának már távolról sincs olyan mértékben szüksége a gyermekre ahhoz, hogy tartalmas legyen. Márcsak azért sem, mert az ember a keresztény fölfogás szerint nem a természet által irányított ösztönlény, hanem ember, aki szabadon dönt és döntéseiért felelősséget vállal. A szabad felelősségvállalás pedig egyszerűen ott sem szűnik meg ahol a gyermekek vállalásáról van szó, és a gyermekre mondott igen vagy nem is világos fogalmakat igényel az alkalmazott vagy elkerült utakról és módokról.

A természet nem tervez. Természetes az, hogy sok gyermek jön — akár akarta őket az ember, akár nem. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy mérlegelnünk kell: hány gyermek számára van hely a családi otthonban és hány gyermekre futja a szülők erőiből. Semmiképpen sem szabadna odáig jutni, hogy az édesanya agyondolgozza magát, az édesapa pedig kedvét veszítse a gyermekekkel szemben, mert sehol sincs nyugalma és a házasság lássa kárát annak, hogy kettőjük erőiből épp hogy csak arra futja, hogy megbirkózzanak gyermekeik ellátásával.

Ha az édesanya egészséges — és férj és feleség is így akarják — jöhetnek a gyermekek, ahogy éppen adódik. Tervezésre akkor kerül sor, amikor teljessé vált

az a gyermek-szám, amit kívántunk. S akkor tudnunk kell, hogyan viselkedjünk, anélkül hogy a feleség állandó rettegésben éljen, a férj pedig állandó szemrehányások közt. Ilyenkor itt az ideje, hogy a háziorvostól kérjünk tanácsot, ha magunk nem találunk megoldást. S ennek semmiféle keresztény megfontolás nem áll útjában. A házastársak őrizték meg a közelséget, a szerelmet és a játékot, hiszen az utolsó gyermek után még 30-40 évet élnek majd le együtt.

Más kérdés — és nehéz kérdés —, hogy a fogamzásgátló tabletta nem káros-e az asszonyra vagy a gyermekre nézve; ez azonban elsősorban talán egészségügyi kérdés.

Nincs olyan keresztényeknek szóló parancs, amely számukra négy, hat vagy tíz gyermeket írna elő. Szabadok és döntéseik rájuk tartoznak és senki másra. Természetesen — és ez sajátos természete a döntésnek, hogy gyermekeket akarnak —, ha egyszer döntöttek, akkor egy kis ember életét és sorsát vállalták. Nincs módjukban visszaadni, ha nem tetszik; akkor sem, ha egy fogyatékos vagy nyomorék gyermek sorsát kell megosztaniok. Késznek kell lenniök arra, hogy közösen vállalják ennek a saját maguk által akart gyermeknek a sorsát — legyen az akár beteg, akár egészséges — annak minden következményével együtt. Ettől a pillanattól kezdve a gyermek saját sorsuk egy része.

VALLÁSOS BESZÉLGETÉSEK A VASALÓDESZKA MELLETT

A háromévessel kezdődik. Itt van a gyermekünk, csillapíthatatlan kíváncsisággal, virágzó fantáziával, aki kigondolja a maga világát és megtölti azt saját ötleteivel vagy történetekkel, melyeket valahol fölszedett, s aki játék közben a maga kis valóságos környezetét könnyedén köti össze fantáziájával. Mindaz, amit megtanulhat, érdeklí és szórakoztatja, emlékezete friss és elhasználatlan, mindennek van hely benne, és minden megmarad benne. S ehhez még lelkesíti a fölfedezés, hogy mindent „maga is tud”, „maga akar”, „maga képes rá”, és olyan szabadság-vágy él benne, amely nem is egészen és nem is mindig veszélytelen.

Megszámlálhatatlan dolog kerül a kezébe, és mindegyiküknek nevet kell adni. Ha nincs nevük, akkor kapnak, mert ha van nevük, akkor már besorolhatók és megérthetők. De a gyermek számára nemcsak az a fontos, hogy van a dolgoknak helye a világban, hanem az is, hogy mi a céljuk és mi az értelmük. Ezért kérdez. Az édesanya tudását alapos vizsgáztatásnak veti alá. Elsősorban is abból vizsgálja az anya, hogy megtalálja-e azokat a helyes válaszokat, melyek világosságot gyújtanak a kis kobakban, mert hiszen a felnőttek és a gyermekek nem gondolkodnak egyformán.

Amikor a gyermek ezt kérdezi: „Miért van éjszaka sötét?”, akkor a felnőtt szokásához híven megjelöl egy okot: „Mert lemegy a nap.” Ez azonban nem elégíti ki a gyermeket, s ezért tovább kérdez: „Miért megy le a nap?” S ha a felnőtt mindig újabb és újabb okokat sorakoztat föl, akkor könnyedén jutnak el együtt a terem-téstörténetig.

A gyermeket azonban nem annyira az okok érdeklik, amikor azt kérdezi: „Miért van éjszaka sötét?“, mint inkább a dolgok értelme és célja. Ezért azt válaszolhatjuk neki: „Azért, hogy jobban tudjunk aludni és a madarak és virágok is aludjanak. És azért, hogy az embereknek akik a Föld másik oldalán laknak, legyen nappaluk.”

A gyermeket, kérdéseiből kiindulva, természetesen mindkét irányban vezethetjük, és azt is megmagyarázhatjuk neki, milyen okok játszanak közre abban, hogy éjszaka lesz. A gyermek azonban nem fizikai alapokon gondolkodik, hanem a dolgok értelmét keresi. S az, hogy a dolgok értelmét kutató kérdés-választ kapjon, különösen vallásos jellegű beszélgetéseknél nagyon fontos. Fontos az is, hogy világosan lássuk: bár a gyermek elsőre megérti az ügyesen megfogalmazott fizikai magyarázatot s utána már nem kell tovább kérdeznie, a dolgok értelmét kereső kérdéseknél egészen másról van szó, mint csak tudásról. Aki valaminek az értelmét akarja kikutatni, annak végül is mindig bíznia kell abban, hogy a kapott fölvilágosítás igaz. Tehát bizonyosságot keres. Bizonyosságot pedig nem nyer első alkalommal, hanem talán csak akkor, amikor már tizedszer kérdez rá és tizedszer kapja ugyanazt a választ — mégpedig olyan embertől, akiben megbízik.

Miért nem esik le a hold? Két lehetőség van. Azt mondhattuk: „ez az Isten műve”, vagy „ez egy természeti törvény következménye”. Mindkét válasz hiányos. A felnőtt számára egyébként is sok minden van, amin elgondolkodhat. „Ezt Isten viszi végbe” — ez igaz, de ehhez hozzá kell fűzni: „és ezt egy csodálatos természeti törvényen keresztül teszi, amit kigondolt magának. Hogy miképpen csinálja, azt kipróbálhatjuk a tejeskannával. Ha körbe lendítjük karunkkal a kánát, akkor sem folyik ki belőle a tej, amikor a kanna a feje tetején áll.”

„Hol voltam azelőtt, mielőtt a mama a testében hordott engem?” Két válasz lehetséges: „Istennél voltál” és „Még nem voltál sehol, akkor még nem léteztél.” A kettőt összekapcsolhatjuk: „Amikor egy képet festünk, először papírt és színes ceruzát veszünk elő. De ettől még nincs meg a kép. Azt előbb meg kell festenünk. Így alkotott téged is Isten. Ott volt édesanya és édesapa, náluk elkezdődött az életed, aztán Isten növekedni engedett, hasonlóan ahhoz, ahogy mi most megfestjük a képet.”

Isten tehát a „nagy alkotó”. Ő alkot mindent. Ez a legfontosabb a gyermek számára. De ezen kívül egyre inkább megérti, hogy mindennek megvan a maga természetes oka. A nap okozza, hogy meleg lesz. Azt, hogy virágok nőnek, azt a talaj, a víz és a nap együtt csinálják. Tehát nem Isten csinálja? Dehogynem! Természetesen Isten teszi azt, hogy meleg lesz. Eszköze a nap. Isten teszi, hogy virágok nőnek, s ehhez a talajt, vizet és a fényt használja föl. Természetesen Isten adja, hogy az ember ismét meggyógyuljon, mégpedig az orvos és az orvosságok segítségével. Isten alkotja az embereket, s ehhez az édesanya testét használja föl.

Ez vonatkozik ránk, felnőttekre is. Manapság el-lentmondásnak tartják, hogy egyidejűleg beszéljünk Istenről és valamilyen természeti törvényről. Isten teremti a nappalt és az éjszakát, mondja a biblia. De miért mondana ez ellent annak a ténynek, hogy a nappal és az éjszaka a Föld körforgása következtében jön létre. A gyermek megérti ezt, és nekünk felnőtteknek sem volna szabad megengednünk, hogy utunkba álljanak modern gondolkodásunk szokásos rövidzárlatai.

Persze, nem dől össze a világ, ha az édesanya egyszer nem talál megfelelő választ, vagy sietségében nem tud helyesen válaszolni. A gyermeknek azt kell tudnia: Ha kérdezek, itt választ kapok. Jó választ. Nem nevet-

nek ki. A felnőttek nem mondják egymásnak: „Hallottátok? Hát nem aranyos?” És nem küldenek el. Édesanya nem mondja: „Hagyj már végre békén! Látnod, hogy nem érek rá.” És butának sem tartanak. Édesapa nem mondja: „Ezt te még nem érted.” Mindent elmondhatok, amit gondolok, és ők meghallgatnak.

Ha azt akarjuk, hogy a gyermek az idők folyamán megtanuljon vallási dolgokat megérteni, érdeklődése ne lanyhuljon, és legyen bátorsága kételyek esetén olyan nyílt ellenkérdéseket föltenni, amelyek tovább segítik, akkor kérdés-felelet játékformájában jó tapasztalatokhoz kell juttatnunk őt.

És ha az édesanya nem talál megfelelő választ? Ez bármikor megtörténhet. Ilyenkor a gyermek számára fontos, hogy észrevegye: az édesanyja egyáltalán nem lepődött meg a kérdésen. Talán egészen nyugodtan azt mondta: Ezt nem tudom. Vagy: Ezt senki nem tudja. Vagy: Ennek utána kell néznem, kívülről nem tudom. Vagy: Megkérdezzük édesapától, ha hazajön. Ezt ketőnknek kell jól megfontolnunk. Te mire gondolsz?

A probléma gyakran a hittanóráról kerül haza. A hitoktató bibliai történeteket mesél. Ilyent édesanya nem szokott mesélni. Ez még nem nagy baj. De most hazajön a gyermek és megkérdezi: „Miért nyelte el a cethal Jónást?” Mit tegyen az édesanya, ha nem is ismeri a történetet? Azt javasoljuk, válaszoljon valami ilyesmit: „Én sem tudom. Kérdezd meg még egyszer a tisztelendő bácsit és figyelj jól, mit mond. Aztán meséld el nekem is, és akkor beszélgetünk róla.” Így a gyermek — a hitoktatótól újra rákérdezve — olyan választ kap, amely tovább vezet. Mégpedig az édesanyjával együtt. S azonkívül az édesanya közben időt nyer, hogy utánaolvasson a történetnek.

Mindenesetre jobb elismerni, hogy nem tudunk valamit, mint elhamarkodottan nem kielégítő választ adni

vagy ezt mondani: „Hagyd már abba végre az örökös kérdezősködést!” Éppen a vallásos témáknál ütközünk minduntalan ezekbe a jellegzetes korlátokba, s a gyermek éppen itt fogja hamarosan megérteni, hogy az életben nemcsak válaszok vannak, hanem rejtélyek és titkok is.

„Miért teremtett Isten gyilkosokat?” A szülők talán azt válaszolják: „Nem, Isten nem teremtett gyilkosokat. Ezek gyermekkorukban valószínűleg ugyanolyan kedvesek voltak, mint te, és szerettek volna vidámak és jók lenni. Der aztán rossz útra tértek, és ebben a körülöttük levő emberek is hibásak.” S bár ezzel a szülők nem oldották meg a probléma szörnyű mélységeit, mégis bemutatták a gyermeknek, hogy nem lehet olyan egyszerűen azt kérdezni: „Miért teszi ezt az Isten?”.

Az a tény, hogy vannak a világban gyilkosok is, Önöknek talán nem is tűnik a vallással összefüggő problémának. De ha a gyermek a vallás háttéréből kiindulva kérdez, a szülőknek nem szabad válaszukban ez elől kitérniök. Ha Jézussal kapcsolatban tesz föl kérdést, mert valaki egyszer Jézusról mesélt neki, akkor válaszra van szüksége, még akkor is, ha a szülők nem törődnek Jézussal. Tehát mégiscsak foglalkozniuk kell egyik vagy másik vallási kérdéssel és a gyermeket beszélgető partnerként komolyan kell venniök.

Vannak olyan könyvek, amelyek a keresztény hitről a legfontosabbakat közérthetően tárgyalják. Amennyiben nem látnak elég tisztán ezekben a kérdésekben, tanácsot is kérhetnek. Időnként az egyházközségek tanfolyamokat rendeznek fiatal házások számára a gyermekekkel hitbeli kérdésekről folytatható beszélgetésekről. Ahol ilyen nincsen, esetleg Önök kezdeményezhetnek és szervezhetnek néhány házaspárral együtt ilyen beszélgető köröket.

A GYERMEKEKNEK EGYENES VÁLASZOKRA VAN SZÜKSÉGÜK

Másrészt viszont alapvető hiba volna, ha szülők, akik nem tudnak mit kezdeni a keresztény hittel, mégis úgy tennének, mintha... Ha nagy szavakkal beszélnének az Istenről, míg ők maguk meg vannak róla győződve, hogy nincs is. Egy idő után a gyermek úgyis észreveszi ezt, s akkor többet romboltak, mint amennyit építettek.

Hallottunk egy lelkésről, aki egy szép vasárnap reggel táblát erősített temploma kapujára: „Az istentisztelet ma a lelkész heveny hitetlensége miatt elmarad.” Első pillanatban tetszett ez nekünk. Ez az ember őszinte. És a becsületességben mindig van valami lefegyverző.

De aztán kételyeink támadtak. Vajon tényleg helyes volt ez? Mert ha kiakasztja ezt a táblát a templomajtóra, akkor úgy tesz, mintha az összes korábbi istentiszteletet csakis azért tartotta volna meg, mert ő oly sziklaszilárdan hitt! És mit tesz akkor, ha hite a következő, sőt a rákövetkező vasárnapig sem áll helyre? Magára hagyja a gyülekezetet?

Mi lett volna hát helyesebb? Talán föl kellett volna mennie a szószékre és azt mondania: „Kedves híveim, nagy nehézségeim vannak, hogy hinni tudjam azt, amit ma itt föl kell olvasnom. Úgy gondolom — ha őszinték vagytok — néhányan közületek is így állnak ezzel. Fölolvasom hát ezt a mai napra rendelt ígét nektek és önmagamnak, és nem adom föl a reményt, hogy a végén mégiscsak megértjük.” Akkor leszögezte volna azt az alapvető igazságot a maga és a hívek közössége számára, hogy a biblia olvasásához és az istentisztelet megün-

nepléséhez nem kell magunkkal hozzuk a hitet. A biblia nem azt mondja, hogy csak az hallgatja helyesen, aki hisz. Hanem aki odafigyel, az kezdhet el — Isten segítségével — hinni. Nem azt mondja, hogy csak annak van joga hitbéli kérdésekről beszélni, aki hisz, hanem azt, hogy aki a hit dolgairól való beszélgetések előtt nem tér ki, annak van lehetősége egyet s mást az idők folyamán megérteni és hinni kezdeni.

A szülők nem lelkeszek, de ugyanabba a helyzetbe kerülhetnek. És szeretnénk bátorítani Önöket: akkor is meséljenek gyermeküknek bibliai történeteket és akkor is imádkozzanak vele, ha úgy érzik, maguk sem tudnak mit kezdeni ezekkel. A bibliával és az imádsággal való foglalkozás egyúttal a saját hitetlenségünkkel és kételyeinkkel való foglalkozás is, de abban a reményben, hogy ezáltal valami megváltozik. Önmagunkban és a bizonytalankodó, kérdező gyermekben is.

S néhány szabályt e tekintetben is szem előtt tartunk. A gyermek megkérdezi például, hol van most a nagymama, akit nemrég temettek el. Mint mondjon az édesanya, aki távolról sem olyan biztos abban, hogy a halál után folytatódik-e még valami? Mondja azt: „Az égben”? Vagy: „Nem tudom”. Vagy: „Remélem az égben, de magam sem tudom pontosan”? Akárhogy is hangzik a válasz, ilyen esetekre három szempontot szeretnénk megfontolásra ajánlani:

1. A gyermek kérdését semmiesetre se igyekezzenek mellébeszéléssel megkerülni. Hiszen a kétely neki sem idegen. Ő maga is azt kérdezi: „De ez biztosan így van?” Hallja Jónás történetét és megkérdi: „Egészen biztosan benne volt a cethal gyomrában?” Azt válaszolhatják például: „Nem tudom egészen pontosan. Mindenesetre rettenetesen félt a háborgó tengeren, és Isten megmentette őt. Az, hogy aki annyira fél, mint Jónás, és ennek ellenére beszélhet az Istennel és Isten segíthet rajta, ez biztos. És a történetből ez a fontos.”

2. Vessenek számot azzal, hogy személyes hitükben — legyen az keresztény avagy sem — mit tartanak a legfontosabbnak. Ha például nem tudnak mit kezdeni Jézus föltámadásával, de fontosnak tartják azt, amit az embereknek mondott — a hegyi beszédet, az irgalmas szamaritánusról vagy a tékozló fiúról szóló történetet vagy a Miatyánkot — akkor mindent, amit gyermekük kérdez, vonatkoztassanak erre. „Látta-e a három asszony az angyalokat, azt nem tudom. De Jézus azt mondta nekünk, hogy az Isten szeret minket és a haláltól nem kell félnünk, és nekem ez a fontos.” S a gyermek azt, ami Önöknek fontos, jól meg fogja érteni.

3. Beszéljenek gyermekükkel épp oly komolyan, mintha felnőtt volna. Ami egy nehéz kérdésre adott válaszként Önöket nem elégíti ki, az egy gondolkozó gyermeknek sem lesz hosszú távon megfelelő magyarázat.

NEM HASZNÁL, HA A NEHÉZ KÉRDÉSEKET SEMMIBE VESSZÜK

A szomszéd gyermeket elgázolta az autó, s gyermekük éppúgy megrendült, mint Önök. „Miért tette ezt az Isten?” — kérdi. Kérem, vegyék komolyan ezt a kérdést, mert halálosan komoly. Ne mondják: „Nincs mitől félned, Rád vigyáz az Isten”. A másik gyermekre nem vigyázott? De hogyan lehet erről beszélni? Úgy gondoljuk, négy lépésben.

1. Nem megyünk semmire azal ha azt kérdezzük: Miért? Isten titka, hogy miért tesz így; miért lesznek egyesek 80 évesek, mások pedig kisgyermekként halnak meg. De hisszük, hogy Istennek minden emberrel terve van. Ráhagyatkozhatunk erre és vigyáznunk kell, hogy könnyelműségünkkel meg ne zavarjuk ezt a tervet. Nem szabad kockára tenni életünket, de túl aggodalmaskodónak sem kell lennünk. Mindenképpen Isten kezében vagyunk, ebben a földi életünkben és halálunk után egyaránt.

2. Szomorú dolog, hogy mindig gondjaink vannak: Egészségesen jön-e haza édesapa, átvészeli-e a betegséget kisöcséd, egészséges gyermeket hoz-e világra édesanya? De nem gondolod, hogy sokkal közömbösebbek és egymás iránt még szeretetlenebbek lennénk, ha tudnánk: mindenki 80 éves lesz? Így azonban minden ember Isten drága ajándéka számunkra, és senki sem tudhatja, meddig lesz valaki ránk bízva.

3. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a szomszéd gyermeket, szüleit és testvéreit különösen is imánkba foglaljuk ma este.

4. Jól megjegyezzük ezt a napot, amikor a szomszéd gyermek meghalt, és jövő évben néhány szál virá-

got viszünk majd át. Mert jövőre már senki sem fog emlékezni erre, és akkor ez a család teljesen egyedül marad a bánatával.

Egy ilyen téma mögött több kérdés húzódik meg. Elsősorban is: valahányszor megkérdezik tőlünk: „Ezt miért teszi az Isten?“, mindannyiszor azt kell mondanunk, hogy erre nem tudunk válaszolni. Az Isten titokzatos, és nem ismerjük a gondolatait.

Emögött azonban ott tornyosul a következő kérdés: Ha tudjuk a bibliából, hogy Isten szeret minket, akkor hogyan engedheti meg, hogy egy gyermeket elgáboljanak? S válaszunk így hangzik: Igen, pedig ez előfordulhat.

S végül fölmerülhet a harmadik kérdés: Ha pedig ez megtörténhet, akkor mit gondoljunk erről az Istenről? Legkésőbb ennél a pontnál érkezett el annak az ideje, hogy Jézusra hivatkozzunk. Különbén nem fogunk tudni semmit sem mondani. Ráhagyatkozhatunk arra, hogy az, amit Jézus mondott az Istenről, igaz. Elhisszük neki. És Jézus azt tanácsolta, hogy ahhoz tartasuk magunkat, amit Istenről megérthetünk: hogy Isten megbízható, hogy jó úton vezet és nem hagy el bennünket.

A Jézusra való hivatkozás mindannyiszor szükséges lesz, ahányszor a kérdés és a felelet beleütközik abba a korlátba, ahol saját tapasztalatunk és tudásunk megáll. A gyermekek hallanak a poklóról. Hallanak az örökkévalóságról. Hogyan magyarázzuk meg nekik a kettőt?

Ami a poklot illeti, egészen szigorúnak kell Önökhöz lennünk. Mondottuk már, hogy semmiképpen sem megengedhető, hogy a gyermeket a poklallal ijesztgessék. Kérem, hagyják ki teljesen a gyermekükkel folytatott beszélgetésekből azt az elképzelést, hogy va-

lakit az Isten örökre eltaszít és magára hagy. S ha a hit-tanóráról hazajön és elmeséli, hogy a tisztelendő bácsi a pokolról mesélt, akkor mindenek előtt tisztázzák kérem önmagukkal, mit jelent Önök számára a pokol. Körül-belül ezt mondanánk: „Ha valaki senkit sem szeret, akkor teljesen egyedül van. Ha valaki csak önmagával foglalkozik és csak az érdekli, hogy mindene meglegyen, s teljesen közömbös számára, hogy a többieknek jut-e valami, akkor ez az ember teljesen elhagyott. Akkor senki nem is szeretheti. Akkor már csak saját maga van a maga számára. A pokolban él. Ez már itt, ebben a világban is így van és a halál után is.”

Mi az örökkévalóság? A gyermekek időnként olyant kérdeznek, amire nem ismeri a választ az a felnőtt sem, aki sokat tud, mert a kérdés egyszerűen meghaladja az emberi megismerés mértékét. A gyermekek viszont még kevésbé fogják megérteni azt, amit a felnőtt sem képes fölfogni, azt ugyanis, hogy az örökkévalóság nem végtelenül hosszú időt, hanem idő nélküli, időtlen életet jelent. Talán jobb, ha ezt mondjuk: „Tudod, amíg ezen a Földön élünk, addig mindig újra búcsút kell vennünk. Az örökkévalóságban már nincs búcsúzás. Ott többé már nem kell azon szomorkodnunk, hogy valaki elmegy tőlünk.”

Alapjában véve a gyermek és a felnőtt itt egyáltalán nincs oly távol egymástól. Amikor Istenről beszélünk mindig képekben beszélünk. Isten kezéről beszélünk, mert Isten teremtető, védelmező erejét nem tudjuk jobban kifejezni, mint az emberi kézről vett képpel. Ahol az életünkben megnyilvánuló láthatatlan erőkről és hatalmakról van szó, ott gyermekek és felnőttek nagyon is közel vannak egymáshoz. Sőt nem is olyan nehéz — mint amilyennek néha tűnik — gyermekeknek olyan magyarázatot adni, ami a felnőttek számára is érvényes, amelyet tehát nem kényszerülünk később visszavonni.

Néha egészen meglepően korán fölvetődik a kérdés, hogy tulajdonképpen igazságos-e az Isten. „Miért halt meg a mi édesapánk és miért él még Anikóé?” A válasz nem lehet egyszerűen az: „Mert Isten így akarta.” Mert akkor a kérdés tovább gyűrűzik: „Ha az Isten jó, akkor miért akarhatta így?” Talán inkább így: „Isten így akarta. Hogy miért, azt egyikünk sem tudja. Én épp oly kevésbé értem, mint te. Számunkra nem marad más hátra, mint hogy összetartsunk, és kérjük Istent, hogy segítsen meg bennünket.”

Őnök is úgy fognak járni, mint mi. Minduntalan csodálkoznunk kellett azon, milyen komolyan tudnak gyermekeink gondolkodni bűnről és szenvedésről, halálról és félelemről vagy a világban tapasztalható igazságtalanságról. Egyik kislányunk három és fél éves korában mélyértelműen állapította meg: „Amikor rossz vagyok, mindig azt hiszem, hogy a mama rossz és mind a többi emberek rosszak, csak én nem.” A gyermekek már nagyon korán szenvedhetnek ettől a sötétségtől, amely bennünk magunkban van, még akkor is, ha soha senki sem mondta nekik, hogy „rosszak”. A gyermekek gyakran fogalmaznak meg olyan belátásokat, amelyekkel szemben mi felnőttek már régen sikeresen védőpáncélt öltöttünk, s ezek során nagyszerű alkalmakat adnak nekünk a velük folytatandó párbeszédre.

Félő, hogy úgy véljük, a gyermek túlságosan súlyos gondot okoz magának, s hogy bánatát — az ön maga fölötti bánatát is — le akarjuk venni a válláról, vagy ki akarjuk beszélni a fejéből. Pedig nagyon is fontos, hogy egy kissé tisztázzuk vele, mit is ért azon, amikor félelmeiről beszél, vagy amikor azzal a súlyos kérdéssel vívódik, hogy igazságos-e az Isten.

Hároméves korában egyik gyermekünk elesett az utcán és megütötte magát. Míg édesanyja letisztogatta és vigasztalta, ő így sóhajtott: „Ha lenne Isten!” Édes-

anyja úgy vélte, hogy: „De hiszen van!”. Erre a kislány fölháborodva: „Akkor igazán nem kellett volna hagnia, hogy így elessek!” A gyermek éppen szerzett friss tapasztalatát és Isten világ-irányítására vonatkozó kritikáját nem lehet elengedni a fülünk mellett, és nem helyes egy megjegyzéssel elütni („Ilyesmit nem szabad mondani!”), hanem a gyermekkel együtt komolyan kell átvészelnünk.

Nagyon fontos, hogy már a kisgyermeknek is ne egy ártalmatlan Jóistenkével legyen dolga, hanem egy olyan Istennel, aki megőrzi a maga titkait, és akaratába nem-igen enged bepillantást.

A FÉLELEMMEEL CSÍNJÁN KELL BÁNNUNK

Minden bizonnyal helytelen volna, ha valaki úgy akarná nevelni gyermekeit, hogy semmitől se féljenek. Mert a félelem nem gyöngeség, hanem egyfajta érzékszerv, amely figyelmeztet minket arra, hogy itt valami veszélyes, valami idegen, valami fenyegető van, és óvatosságra int bennünket. Biztonságunkat szolgálja a félelem. Az a gyermek, aki nem ismer félelmet, aki tehát nem szimatol veszélyt, valószínűleg egyszer leesik az ablakpárkányról, vagy a tehervonat alá rohan. Amikor a sötétből vagy idegen emberektől fél a gyermek, akkor ez számára szükséges, ha azt akarjuk, hogy óvatosságot tanuljon és ne csukja be a szemét a veszélyek előtt.

Természetesen van helytelen és helyes félelem. Becsvágyra neveljük a gyermeket és csodálkozunk, ha fél a kudarctól. Pedig a becsvágy szinte mindig káros, s mindaz, ami belőle származik, helytelen. Talán szófogadóvá teszi a gyermeket, de mindenképpen kötötté és mások véleményétől függővé. Megrabolja attól az erőttől, hogy kudarccokat viseljen el, anélkül hogy elveszítené bátorságát.

A kis Kriszti ott áll édesanyjával a Vidámparkban és szeretne a szellemvasúton utazni. Ugyanakkor azonban rettenetesen fél a szörnyektől, amelyekről a többi gyermek mesélt. Bátorítsa az édesanya? Nem teszi. Nyilván ő maga is fél. Amikor Kriszti ezt észreveszi, kihúzza magát és így szól: „Mama, nem kell félnünk, ezek csak papírból vannak”. Bátran megfogja a mama kezét és beszáll a szellemkocsiba. És a szörnyűségek végén: „No látod!? Ha szorosan fogom a kezedet és te is az enyémet, akkor az egész nem is olyan rossz.” Ez a bátorság biztosan nem került volna elő, ha a szigorú

apa vitte volna Krisztit egyszerűen bátorsági próbatételként magával a szellemvasúton.

A gyermek olyan mértékben válik függetlenné, amilyen mértékben megtanult önállóan megbirkózni a félelemmel. Ha kisgyermekek időnként pedáns rendszertetet mutatnak, akkor ennek semmi köze a „jószághoz”, hanem csak annak a jele, hogy félnek attól, hogy kis világuk áttekinthetatlenné válik és nem ismerik ki magukat benne. Ha önállóvá akarnak válni, kockáztatniok kell, hogy a játékok közt a maguk-teremtette rendet fölborítsák, új rendet találjanak ki —, s ilyenkor ne ragaszkodjunk a korábbi rend fönntartásához.

A szülőkkel és testvérekkel való kapcsolattal ugyanez a helyzet. A gyermek az édesanyjához kötődik. De egy adott időszakban az édesapa felé fordul, más-kor a bátyja vagy nővére felé, majd ismét az édesanya felé. Újra meg újra kiszakítja magát valamilyen szilárd kapcsolatból, amely egy ideig biztonságot adott neki, és önállóbbá válik. Ha ez gyakrabban sikerül, lassan, fokozatosan megtanulja, hogy a bizonytalan kapcsolatoktól való félelmeivel megbirkózzék.

De hogy gyermekek a sötét lépcsőházban idegen alakoktól megijednek, hogy éjszaka félnek, hogy zivatarkor az édesanyához menekülnek és fejüket az ölébe fúrják, hogy mindattól félnek, ami náluk nagyobb és erősebb vagy sötét és érthetetlen —, ez rendjén van. Semmiesetre se próbálkozzunk erről leszoktatni őket („Te gyáva nyuszi! Szégyeld magad!”). Mert a félelem antenna a veszély észlelésére és segít végiggondolni, hogyan nézzünk szembe azzal, ami veszélyes, és hogyan győzhetjük le azt. Nekünk, szülőknek nem az a feladatunk, hogy kiverjük a félelmet gyermekeinkből, hanem hogy félelmeikben mellettük álljunk.

Aki nem ismer félelmet, az lehet talán hős, de nagyon kérdéses, vajon képes lesz-e valakit szeretni

vagy megvigasztalni. Azok, akik nem ismernek félelmet igen gyakran lényük bizonyos területein tompák és érzéketlenek vagy primitívek. Van okunk rá, hogy tart-sunk tőlük, mert a valóban embertelenre valószínűleg leginkább az képes, aki nem ismeri a félelmet és erre még büszke is. Ha semmitől sem fél a gyermek, akkor az erős és nagyfokú bizalom jele lehet. De lehet annak a jele is, hogy túlságosan szegényes a fantáziája ahhoz, hogy a veszélyeket elképzelje, vagy túlságosan figyel-metlenül él ahhoz, hogy észrevegye azokat. Talán azt is mondhatnánk: minél tehetségesebb és érzékenyebb a gyermek, annál több dolga akad a félelemmel. Ő ép-penséggel többet vesz észre. Mindenekelőtt az édesa-páknak szeretnénk ezt a lelkére kötni, akik nagyon könnyen hajlanak arra, hogy fiacskájuk értékét azon mérjék le, vajon bátor-e a gyermek vagy sem. A gyer-mekekkel végzett bátorsági próbák értelmetlenek. Nem segítenek leküzdeni a félelmet, hanem mérhetetlenül fölfokozzák azt, még akkor is, ha a gyermek kétségbee-sésében „bátorrá” válik és mindent megtesz, amit kí-vánnak tőle.

„Légy bátor!” — ez alapján véve képtelen köve-telmény. Behoznak egy gyermeket a kórházba, aki be-teg vagy sérült, tehát amúgy is labilis állapotban van —, és azt kívánják tőle, hogy legyen bátorsága rábízni magát erre az idegen, fenyegető, nagy házra. De senki sem mutatja meg neki ezt a házat, vagy magyarázza meg neki, mit csinál benne ez a sok idegen ember.

Befektetik egy röntgenkészülék alá, vagy rákap-csolják egy mérőműszerre, de csak nagyon ritkán ma-gyarázza meg neki az orvos vagy ápolónő, mi is törté-nik tulajdonképpen. Talán néha nehéz megismertetni ezt az új, idegen világot a gyermekkel és talán nincs is idő rá. De a félelemmel való találkozáshoz hozzátarto-zik az is, hogy nem lehet kibeszélni valakiből, nem lehet megtiltani, nem lehet érte a gyermeket megszidni vagy

ingerülten reagálni rá. Ellenkezőleg: meg kell értenünk őt, és szeretetteljesen, türelmesen kell beszélnünk vele arról, ami számára oly idegen, és oly fenyegetőnek látszik.

A félelem egész életünkben elkísér minket. De nagy különbség, hogy ezt a féelmet a végső bizalom győzi-e le vagy sem. Jézus, aki — mint előtte még senki más — úgy beszélt Istenről, mint akihez mi emberek bizalommal fordulhatunk, azt mondotta, hogy amíg ezen a világon élünk, a félelem nem fog elhagyni bennünket. Mégis nem egyszer azt mondja közvetlen barátainak: „Ne féljete!” A keresztény nevelés tehát nem azt jelenti, hogy Istenre való hivatkozással — aki mindig és mindenütt jelen van és gondot visel ránk — kineveljük a gyermekből a féelmet. Helyesebb, ha segítjük a gyermeket abban, hogy megtanuljon félelmeivel együtt élni, és hogy tudja: minden jogos félelmével együtt is biztonságban van.

A BIBLIA A MESÉLŐS KORSZAK VALÓSÁGOS KINCSESBÁNYÁJA

Mottó: „Jézus ellopott egy szamarat és bemászott egy idegen kertbe. Ott aztán elfogták” — újságolja István megbotránkozva.

A mesélő korszak kezdete gyermekenként nagyon változó lehet, de legkésőbb a negyedik életévtől kezdve a történetek nagyon fontossá válnak. Amikor gyermekük eléri ezt a kort, bizonyára Önök is elmondanak neki esténként lefekvéskor valamilyen esti mesét. Talán egy tündérmesét vagy olyasmit, ami éppen maguknak jutott eszükbe. A nappal és az éjszaka közötti óra a legalkalmasabb arra, hogy a gyermeki fantázia előtt a legérdekfeszítőbb kalandokkal színes alakokat vonulassunk föl. Ehhez csak azt a megjegyzést szeretnénk fűzni, hogy általában fontosnak tartjuk: a gyermekek ilyen történetek kapcsán bátorságot merítsenek ahhoz, hogy idegen, hátborzongató és veszedelmes mesealakokkal is megismerkedjenek, míg édesanya és édesapa mesél. Mert édesanya karjában a világon semmi sem válhat igazán veszedelmessé, és nincs az a farkas vagy erdei vadember, aki ártana az édesapa térdén ülő gyermeknek. S ha úgy gondolják, hogy nincs tehetségük a mesélésre, próbálkozzanak csak mindig újra. Az ember elolvas egy történetet háromszor, és házimunka közben elmeséli sajátmagának, mindig belekukkantva a könyvbe, hogy mindent jól megjegyzett-e. Aztán este, rövid tíz percben elmondja az ágyacskájában pihenő gyermeknek, a jó-éjszakát puszi előtt. Megvan az az előnye, hogy az így egyszer már megtanult történetet tízszer, hússzor is megismételhetjük. S ez a Bibliából vett történetekre is vonatkozik. Az Ószövetség történetei részben kiválóan megfelelnek ennek az életkornak. So-

kat közülük évszázadokon keresztül meséltek már a nomád népek tábortüzeinél, még mielőtt följegyezték volna őket. A régi mesemondó-művészet szemléltető erejét mutatják, amely a mi meséinkre is rányomta bélyegét. Színesek és drámaiak, életteljesek. Nem kell változtatnunk rajtuk. Aligha kell kiszíneznünk őket azért, hogy érdekfeszítőbbek legyenek: ezek Ábrahámról vagy Jákobról, Józsefről vagy Dávidról szóló történetek.

Talán azt mondják: Hiszen magam sem ismerem ezeket! De talán mégis megkísérelnék? Van a Bibliának néhány új fordítása, amely közérthetővé teszi az olvasottakat.

A Biblia nem olyan gyerekes, hogy csak gyermek-olvasmány volna, s nem olyan veretes, nehéz olvasmány, hogy a gyermekek ne tudnának vele mit kezdeni. Egyaránt teret ad a gyermek világának és a felnőtt kritikus töprengéseinek: átfogja az egész életet.

A gyermekek fejlődésében vannak olyan időpontok, amelyeket a nevelésnek nem szabad kihasználatlanul hagynia. Egy szép napon elkezdenek beszélni. Egyenlőre csak gőgicsélnek, gagyognak. És ha ebben a korban nem tanulnak meg helyesen beszélni, később mindig nehézségeik lesznek a beszéddel. S ez nincs másként a vallásos dolgokkal sem. Négy és nyolc esztendőskora között kezd el megérteni a gyermek valamit abból, aminek köze van a hithez. Amit ebben az időben nem alapozunk meg, az később csak nehezen indul fejlődésnek. A kezdeti lépéseket azonban elsősorban képek és történetek segítségével teszi meg.

MELYIK BIBLIAI TÖRTÉNETEK FELELNEK MEG?

A Biblia anyagából kiemelhető és egyenként elbeszélhető mintegy 200-300 történet közül természetesen igen sok olyan is akad, amelyik nem gyermeknek való. Amire nekünk szükségünk van, nagyjából a biblia két részében található meg: az Ószövetség elején, a teremtés-történettől egészen Dávid és Saul történetéig, és az Újszövetség elején, az evangéliumokban, ahol Jézusról szóló történetek találhatók.

A teremtés-történet a Biblia elején tulajdonképpen nem egyetlen történet, hanem egy olyan szellemi-gondolati játék, melyet az édesanya gyermekével számtalan fölfedezés és tapasztalat kapcsán játszhat. A hold és a csillagok bámulatra méltó dolgok. Ezeket Isten teremtette. És csodálatosak a fák vagy a cica puha szőre. Együtt csodálkozva veszik észre mindezt, és a csodálkozás a hit kezdete. Nem csak a gyermekeknél. Aki mindent magától értetődőnek tekint, az nem sokat törődik Istennel, aki mindent teremtett. A kezeket is Isten alkotta — amelyek oly sok mindenhez értenek — a szemet is, amellyel mindent látunk, és a fület, amivel mindent hallunk. Ez a téma alapjában véve kimeríthetetlen. Csak az a fontos, hogy amikor Isten alkotó és irányító tevékenységéről beszélünk, mindig rámutassunk arra, milyen látható közvetítéssel, eszközökkel teszi ezt vagy azt. Emlékeznek még: a nappalt és az éjszakát nem varázslattal hozza létre, hanem a Föld körforgásával. Ezt minden gyermek megérti, akinek Isten működését természetes összefüggésében magyarázzuk. A talaj, a víz és a nap közvetítésével teszi például Isten, hogy virágok nőjenek. E természettudományos kor gyermekének — amikor úgy vélik, hogy Isten a természeti törvények következtében fölöslegessé vált — vég-

telenül fontos, hogy Istent megkülönböztessük az eszköztől, amelyeken keresztül hat. Erről már beszéltünk.

Vannak azonban történetek, amelyek a gyermekeket hosszan és nagyon mélyen foglalkoztatják. A mesék szinte mindig a jónak a gonosz fölötti győzelmével végződnek. A bibliában azonban sok olyan történet van, amely tragikusan vagy katasztrófával végződik. A bűnbeesés története a Paradicsomból való kiűzetéssel mélyen érintheti a gyermeket. Ha mondjuk történetesen éppen ott tart, hogy fájdalmas és megrázkódtatásokkal terhes búcsút kell vennie az eddig egyedül birtokolt édesanyától — talán éppen a kistestvér érkezésekor —, akkor senki sem tudhatja, miféle Isten-kép jön létre benne ennek kapcsán, és esetleg hogyan köti össze önmaga sorsát a saját „vétkével”. A tény, hogy Jézus azért jött, hogy újra megnyissa nekünk a Paradicsomot — amint azt a karácsonyi énekek mondják — már túl messze van a Paradicsomból való kiűzetéstől, semhogy a gyermeknek ebben a kérdésben segítségére lehetne.

A vízözön története ugyan Noé megmenekülésével zárul, de a mélyen gondolkodó gyermek látja azt a számtalan embert és azt a sok-sok állatot, akik a vízbe vesznek és akiken nem segít a vízen úszó bárka. Mindezekre egyszerűen valami egész borzalmas és tulajdonképpen nem is igazságos vég vár. S ha Isten a rossz embereket is szereti? Ezért a bűnbeesésről és a vízözönről csak körülbelül 6 éves kortól kezdve mesélnék, mert a 6 éves gyermeknek már bővebb magyarázatot adhatok. (Például azt, hogy milyen sok szörnyűség történik a világban, s aligha jutottunk volna arra a gondolatra, hogy higgyünk Isten szeretetében, ha erről Jézus nem beszélt volna nekünk.) A négy esztendősknek Káin testvérgyilkossága sem felel meg. Nem azért, mert gyilkosság, hanem azért, mert a családon belüli gyilkosság. A televízióban sem a gyilkosság az, ami a gyermeket legveszedelmesebben érintheti. Ha a filmben szülők

közti veszekedéseket lát, az sokkal mélyebb sebet üthet, és sokkal inkább kelthet benne félelmet, mint egy vadnyugati farm tele hullákkal. Káin történetével várnék az iskoláskorig.

Teljesen alkalmatlannak tartjuk azt a történetet is, amikor Isten megparancsolja Ábrahámnak, hogy egyetlen fiát, Izsákot föláldozza. Ábrahám oltárt épít és tüzet gyújt, megkötözi fiát és az oltárra helyezi. Éppen fölemeli a kést, amikor Isten angyala megálljt parancsol és meghagyja Ábrahámnak, hogy Izsák helyett egy bakot áldozzon föl. A történet — melynek egyik értelme az, hogy a régi világban véget vessen az emberáldozatnak — az Ószövetségben rendkívüli fontosságú, de nem való 7-8 évesnél fiatalabb gyermekeknek. A gyermek nem Ábrahámval azonosítja magát, akinek hitéről kellett tanúságot tennie (pedig szélteben-hosszában úgy beszélnek el a történetet, mintha a gyermek ezen a ponton érezné találva magát!). Hanem a gyermek Izsákkal azonosítja magát és megéli azt a hátfeszítő tényét, hogy itt egy édesapa képes volna saját gyermekét lemészárolni, csak azért, mert egy rettenetes Isten így parancsolja neki. És még a történet kedvező kimenetele sem oldja föl ezt a hatást. A történet — mint azt a felnőttekkel foglalkozó lelkipásztorkodás tanúsítja — számtalan gyermekben életre szóló sérüléseket hagy hátra. Ez a történet legkorábban a 8.-9. életévbe való, mégpedig a hittanórára, ahol megmagyarázzák és ahol beilleszthető a megfelelő összefüggésekbe.

Ha ezeket a tapasztalatokat szabályba akarjuk összefoglalni, akkor ezt mondhatnánk:

A 4-7. éves gyermeknek nem mesélünk olyan történeteket, amelyek félelmet kelthetnek vagy szomorúságot okoznak, ha nem következik ugyanazon történeten belül a félelem és szomorúság föloldása. Gondosan kerüljük továbbá azokat, melyek súlya és komolysága

meghaladja a gyermek teherbíró képességét. Ilyen korú gyermekeknek azonban nagyon is megfelelnek mindazok a történetek, melyekben az ember mégiscsak megtalálja a végén az utat, még ha az szomorú körülmények között történik is. Olyan történetek, amelyekben megmenekül, amelyekben valaki megvigasztalja vagy amelyekben a végén ki-kí megkapja jutalmát illetve büntetését, — természetesen a jutalom a szeretet jutalma, nem pedig egy erőt igénylő tetté; a büntetés pedig a szeretetlenség büntetése és nem az erkölcsi rosszé.

Így például a József-történet mintapéldája a részletező, minden gyermek-korosztálynak megfelelő történetnek, amiben mindaz előfordul, ami a gyermekeket szüleikkel és testvéreikkel kapcsolatban foglalkoztatja: az elhagyatottság és az igazságtalanság, a veszély és megmenekülés iránti érzéküket; izgalmas egyéniségek és események nagy és színes világát eleveníti meg. A gyermek megtalálja a maga útját, mert Isten a háttérből, rejtett módon belejátszik a dolgokba, és minden jól végződik. Az emberek pedig megtanulnak másként gondolkodni és megbocsátani, egymással újrakezdeni. Nem kell semmit sem hozzáköltönnünk, hogy színeesebb és érdekfeszítőbb legyen — a történet mindezt magában hordja. Egyike az ősi és érett elbeszélő-művészet nagy műveinek. A Teremtés könyvének 37-50. fejezetében utána olvashatunk.

Ugyanilyen jól fölhasználható Ruth története is, ha az utolsó részt lerövidítjük; ugyanígy az a sok-sok történet, amely mind a szeretet és hűség, megbízhatóság és igazlelkűség, áldozatkészség és odaadás, istenfélelem és hit példája. Mert többet mutatnak be, mint csak egyetlen ember értékes tulajdonságait: nevezetesen azt, hogy a jóság és megbízhatóság ilyen jeleiben hogyan tükröződik az Isten megbízhatósága.

Így például kiadós, meghitt elbeszélésre nagyon is alkalmas Eleázár menyasszony-keresésének gyönyörű

története (Teremtés könyve, 24). Ennek során egyébként azt is tanulmányozhatjuk, miként lehet ugyanazon elbeszélés keretében egész történeteket megismételni, anélkül hogy az unalmassá válna. Ellenkezőleg — úgy, hogy általa minden tömörebbé és erőteljesebbé válik. Ide tartoznak a Dávid ifjúkoráról szóló történetek Sámuel könyveiből; míg a bírák történeteit vagy az egyiptomi kivonulást, a Sinai-hegyi eseményekkel együtt, ismét az iskolás-kor számára tartanánk fenn.

A karácsonyi történet természetesen az adventi vagy a karácsonyi időszakra való. Úgy véljük, legmegfelelőbb ha Lukács 1-2. fejezetéhez tartjuk magunkat és aztán a Máté evangélium 1-2. fejezetéből még a három királyok imádását és az Egyiptomba menekülést beszéljük el (a betlehemi gyermekgyilkosságot azonban hat éves kor előtt nem tartjuk célszerűnek). A gyermek Jézus, aki édesanyja karján ül vagy a jászolban előtte pihen, a gyermekek számára közvetlenül élő és jelenvaló.

De Jézus születésének története nem elegendő. Jézus nemcsak gyermek, hanem Mester, orvos és nagy Testvér, segítő harcos és a szegények szószólója. Ide fűzzük tehát azt a sok-sok történetet, melyek arról szólnak, hogy Jézus törődött az emberekkel, meggyógyította őket, segített rajtuk, bűneiket elengedte és föllépett érdekükben. Az irgalmas szamaritánus történetét minden gyermek megérti, a tékozló fiú vagy a Zakeussal való találkozás minden korosztálynak való alapismeret.

A csodákról szóló beszámolók azonban nem oly fontosak, mint amilyen jelentőséget kapnak némelyik gyermek-bibliában. Nagyon szép történet, hogy Jézus a kánai mennyegzőn a vizet borrá változtatta, és Őt csodálatos fényben állítja elénk. De Jézus ezt nekünk nem teszi meg és még kevésbé lehetséges, hogy utánózzuk.

Személyes kapcsolatunk vele nyilvánvalóan nem ezen a síkon játszódik.

Egyes pedagógusok azért vetik el a csodák elbeszélését, mert ezeken keresztül Jézus a gyermek szemében a Nagy Varázsló lesz. Bennünket ez még nem zavarna, mert ez szerintünk még korrigálható. Minket inkább az tart vissza, hogy a csodák történeteinek keresztül nem jön létre valóságos kapcsolat Jézussal. Egyik vagy másik elbeszélés jó, például amelyik egy-egy vaknak vagy betegnek meggyógyításáról szól. Mégis sokkal fontosabb a tékozló fiúról vagy a János-evangélium 8. fejezet 1. versében szereplő asszonyról szóló történet, mert itt olyan mintákat kapunk, amelyek Istennel és az emberekkel kapcsolatban saját életünkre is érvényesek lehetnek.

E helyen szeretnénk emlékeztetni a szenvedéstörténetre is. Jézus szenvedésének története természetesen hozzátartozik ahhoz az összképhez, melyet gyermekeinknek bemutatunk: annak a Jézusnak a képéhez, aki segítette a szegényeket és meggyógyította a betegeket s végül a fenyegetővel és a rosszal vívott harcában — irántunk való szeretetből — ő maga is meghalt. Ha azonban a szenvedés-történetet öt esztendő kisgyermeknek meséljük el, akkor jobb, ha olyan rövidre fogjuk, amennyire csak lehet, és egyszerre meséljük végig, hogy a beszámoló ne szakadjon meg a történet közepén, hanem átíveljen húsvétig, a halálon aratott nagy győzelemig.

A BIBLIA ELBESZÉLÉSEI FÖLHASZNÁLHATÓK

Amikor olyan történetet beszélünk el, mint pl. Zakeus esetét vagy a vámosnál elfogadott vacsorát, megkezdődhet a történet egyfajta begyakorlása: nevezetesen rányitjuk a gyermek szemét arra, hogy kik is azok a hátrányos helyzetűek, akikkel naponta találkozhatunk. A gyermek tehát ne húzódjék el a másik gyermektől pusztán azért, mert azt a többiek magára hagyták, ne kerülje el az ellenszenvest, ne vesse meg az elmaradot-tat, ne gúnyolja ki a fogyatékos-t, ne terrorizálja a félénket. Mindez nem más, mint a történet értelmezése, ahogy az gyakorlatilag újra meg újra végbe is megy. Begyakorlásához ismételgetjük: Jézus így csinálta. Mi is így teszünk. Hiszen így bánt velünk az Isten is, mert ez az „ellenszenves”, „visszamaradott”, „nehezen kezelhető”, „erőszakos” gyermek mi magunk vagyunk. A felnőttek is ilyenek és rászorulnak arra, hogy Isten ennek ellenére törődjön velük.

Ha a lakásban van valahol egy sarok, ahol nem baj, ha krétapor kerül a padlóra, akkor azt ajánljuk, ajándékozzanak gyermeküknek egy nagy táblát színes krétákkal. Ez aránylag olcsón megvásárolható, állványra föllátható mint egy iskolai falitábla, kb. 80×60 cm-es rajzfelülettel. (Egyébként papír és színes ceruza is megteszi.) Úgy vettük észre, hogy a történetekről folytatott beszélgetések mindig azáltal váltak igen hasznossá, hogy a gyermek lerajzolta azt, amit megértett belőlük. A képnél nem kell mindenhez magyarázatot adnia. Édesanyja segítsen abban, hogy szebb legyen a kép. De az anya fogalmat alkothat magának arról, hogy gyermeke mit értett meg, mi fontos a számára és ehhez kapcsolhatja a továbbiakat.

HÚSVÉTI NYUSZI ÉS KARÁCSONYI JÉZUSKA

A gyermekek mindent képszerűen képzelnek el és nem is tudnak másként gondolkodni. Például: Isten trónuson ül. Férfi. A mennyország hatalmas terem. Az angyalok az udvartartás. És Isten onnan fentről néz le az emberekre. De mi felnőttek sem tudunk megglenni képek nélkül, ha valami láthatatlanról beszélünk. Egyébként ez a hétköznapi beszédben is így van. Például a vállalat fölemelkedéséről beszélünk. Láttak már valaha is vállalatot fölemelkedni mint egy léggömböt vagy helikoptert? „Fölemelkedés”: képes beszéd, aminek segítségével elképzelünk valamit. S ez még inkább érvényes a vallásos elképzelésekre. Senki sem olyan bölcs, hogy elképzelhetné az Istent vagy a halál utáni életet, anélkül hogy egy képet hívna segítségül. Isten ilyennek alkotott bennünket. Persze világosan látnunk és tudnunk kell, hogy képeink nem maguk a dolgok. Csak jelzik azokat. Segédeszközök. S ez már a gyermekeknél kezdődik. Minden gyermek ismer képeket az angyalokról: finom, légies jelenségek, hosszú ruhában, szárnyakkal. De már a gyermeknek is megmagyarázhatjuk, hogy az angyal láthatatlan és ezért természetesen nem úgy néz ki, mint a képeken. Legidősebb fiunkkal négy esztendőskorában egy séta során erdei tó partjára értünk. A nap már mélyen járt és tükröződött a víz felszínén. A gyermek önfeledten bámulta a csillogást, ragyogást. Egy idő múlva egészen elragadtatva és lélekszakadva így szólt: „Ez olyan, mint az angyalok!”

A Biblia úgy beszél az Istenről, mintha Isten is ember volna. Haragszik. Alkot. Beszél. Meghallgat. Vigasztal. Megbánja, hogy tett valamit. Ehhez karjai vannak, keze, szeme és szája. Mindezt gyerekesnek tarthatnánk. Mégis világosan beláthatjuk, hogy gyakorlatilag

nincs más módunk arra, hogy Istenről mondjunk valamit és hogy életünket vele járjuk vagy feléje irányítsuk. Amit a gyermek naívan lát maga előtt, az a felnőtt számára mélyebb eltöprengés kiindulópontja lesz.

A felnőtt természetesen különbséget fog tenni. A gyermek számára nincs különbség a két világ között, amelyben a húsvéti nyuszi és a bátor kis szabólegény található, illetve amelyben a karácsonyi Kisded, Isten és az Atya él. De majd elérkezik az idő, amikor a húsvéti nyuszt már nevetségesnek tartja, a bátor kis szabólegényt unalmasnak és a karácsonyi Kisdedet gyerekesnek; akkor dől majd el, hogy az összes gyermekmesével együtt az Istent is a mesebeli lények közé sorolja-e. A valóságnak talán három fajtáját különböztethetjük meg.

A játék valóságát. A húsvéti nyuszi: játék. Mindenki tudhatja, vagy tudnia kellene, hogy húsvéti nyuszi nincs —, s húsvétkor mégis elhozza a piros tojásokat. Hatesztendőskorában a gyermek pl. leleplezi a húsvéti nyuszt, de könnyen rávehető arra, hogy tovább játssza a játékot, és azt ne rontsa el a négyéves húgocskának. A játék nem csalás, csak éppen játék.

A mesék vagy a legendák valósága. A bátor kis szabólegény mese-alak, ugyanúgy mint Piroska és a farkas. A gyermek számára olyan valóságos, mint a ház vagy az építőkocka. Nagyobb gyermekeknél jelentőségét veszti. Csak a felnőtt juthat el odáig, hogy fölismerje ezeknek a mese-figuráknak a mélyebb értelmét: akik az emberi életről mondanak ki olyan igazságokat, amelyeket az ember a gyermekmesékben eleinte észre sem vesz.

S végül a hit valósága. A templomokban a hatalmas oltárképek bemutatják a szívérványon trónoló Krisztust, mint a látható és láthatatlan világ uralkodóját. Természetesen senki nem gondolja komolyan, hogy

Krisztus szivárványon ül. S mégis, ebben a képben olyan igazság jelenik meg, amely másképp mint e képben nem mutatható be és nem értelmezhető. A gyermek megérti ezt. A felnőtt a képben az Isten valóságával és önmaga valóságával találkozik. Fokozatosan rávezetni a gyermeket arra, hogy megtanuljon különbséget tenni a játék, a mesevilág és a hit igazságai között, ez a szülők egyik — hosszú évekre szóló feladata.

A gyermekszoba legyen természetesen színes. Minden játékboltban találhatóak hatalmas színes képek, amelyek derűs, tarka világot varázsolnak a falra. Talán az édesapa tud festeni, vagy a gyermek maga festi a képeit, s mindennek helyet kell kapnia a falon, mindegyiket meg kell csodálni. Mindegyikük mesél.

De úgy gondoljuk, egy picinyke hely különlegesen fontos: az ágyacska fölötti. Ott olyan képnek kell függnie, amivel a gyermek különösen szívesen foglalkozik, amellyel összebarátkozhat, s amely lehetőleg olyan történetet ábrázol, amiben magára ismerhet.

Ezt a helyet leginkább valamilyen vallásos tárgyú képnek tartanánk fönnt. Például egy karácsonyi képnek, ahol a gyermek Jézus békésen és biztonságban pihen az ökör és a szamár között. Vagy a gyermekek megáldását ábrázoló kép, ahol a többi gyermek között a miénk is ott érezné magát, mint akit elfogadnak és szeretnek. Úgynevezett leporellókat is használhatunk, vagyis harmonikaszerűen egymáshoz illeszthető képsorokat, amelyek együttesen beszélnek el egy történetet és fali frizként helyezhetők el az ágy fölött.

A GYERMEKEKNEK SZABAD ELLENKEZNIÖK

Egyik kislányunk — a négyéves — egy napon arra kéri a nagymamát, hogy esténként imádkozza el vele a Miatyánkot. A nagymama megteszi és hozzáfűzi: „Mert Tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség, most és mindörökké. Amen.” — Szünet. Majd a gyermek szikrázó szemekkel: „De én a dicsőségemet meg akarom tartani magamnak! És a hatalmamat sem adom!” — Hogyan is foghatná föl azt, amit a felnőttek is alig értenek, és hogyan védekezne egy ilyen hallatlan követelménnyel szemben, amelyet a Miatyánk támaszt (s amit a felnőttek csak nem tisztáznak önmagukkal)? Az a gyermek, aki nem mondja csak egyszerűen utánunk mindazt, ami szépnek és jámbornak hangzik, talán hosszabb utat tesz meg, míg eljut a hithez. De ha egyszer rátalál, akkor tudni fogja, miben hisz.

Spenót az ebéd. Pistinek kellene az asztali áldást elmondani. Nem szereti a spenótot, és duzzogva ül előtte. Végül: „Jöjj el, Jézus, légy vendégünk, edd meg, amit adtál nekünk!” Az, hogy a spenótért még köszönetet is kell mondani, igazán olyan ötlet, ami csak a felnőtteknek juthat eszébe. De a felnőttek közül ki tud hállás lenni a sorsáért, ha az szomorúságot vagy nehézséget hoz, vagy ha sivárnak és értelmetlennek érzi? Hosszúak az utak és az ellenállás érthető, a hála olyan belátást és erőt feltételez, melyet némelyek csak egy hosszú élet után érnek el, s amit egy gyermektől semmiképpen sem szabad elvárunk.

Attól azonban valóban sürgősen és nyomatékosan óvunk mindenkit, hogy az ilyen gyerek-vicceken a gyermek füle hallatára föltűnően jóízűt kacagjon. Elsősorban is, amit mondanak, azt halálosan komolyan mondják, és úgy érzik, hogy kinevetik őket. Másodszor

ban inkább azt szeretnénk, ha a gyermekek komolyan elbeszélgetnének velünk erről, mintsem hogy kacérkodni kezdjenek a vallásos dolgokkal szembeni ellenállással. Ezzel a kacérkodással amúgysem mennek sokra.

Másrészt tulajdonképpen nem kellene rendreutasítanunk a gyermeket, ha Isten vagy Jézus iránt tiszteletlen megjegyzést enged meg magának. Egyetlen gyermek sem áll ellent ok nélkül olyan dolognak, ami szüleinek fontos és szent. Vagy valódi kétélyei vannak —, akkor pedig szabadon jeleznie kell őket. Vagy pedig ismét bizonyítania kell, hogy saját akarata van s akkor a vallásos tárgy csupán egy olyan véletlenszerű alkalom, mint bármi más. Egyik sem rosszaságból fakad, hanem teljesen normális a gyermeknél. Aki a gyermek Istennel kapcsolatos kotnyeles megjegyzésekor „bűnről” beszélné, az semmit sem értett meg a gyermekéről — s egyébként a bűnről sem.

Ha gyermekek védekeznek bizonyos vallásos elképzelések ellen, akkor ne tiltsuk meg, hogy véleményt nyilvánítsanak, hanem komolyan beszéljünk velük mindarról, ami előttük nem világos. Mert a „kotnyeles megjegyzések” mögött gyakran igen komoly probléma lapul meg, amivel a gyermek nem tud megbirkózni. A gyermekek ugyanazoktól a rejtélyektől szenvednek, mint mi felnőttek. Már nagyon korán szenvedhetnek az élettől. Ebben is társaink, s oly komolyan kell beszél-nünk velük és oly figyelmesen kell meghallgatnunk őket, mintha velünk egykorúak lennének.

Minduntalan azt halljuk felnőttektől, hogy gyermekkoruk boldog és felhőtlen, valódi paradicsom volt. De a legtöbbjüknel, akik így beszélnek, ez közelebbről megvizsgálva egyáltalán nem így volt. Áltatják magukat. Nagyon kevés gyermek „boldog”, vagyis kiegyensúlyozott, önmagával kibékült, mert meg van győződve arról, hogy szeretik és biztonságban érzi magát. Szinte

mindegyiknek vannak problémái, és ezek számukra épp oly súlyosak, mint a felnőtteknek a magukéi. Már csak ezért sincs értelme gyermekeket ártatlan és barátságos „gyermek-hitre” nevelni, amiből mindazt kihagyjuk, ami a felnőtteknek gondot okoz. „Hinni” a gyermek számára éppoly kevésbé magától értetődő és egyszerű mint a nagyoknak.

Nos, megfordítva, a gyermeknek hasonlóan hamis elképzelései vannak a felnőttekről. Azt gondolja ugyanis, hogy az embernek csak addig vannak problémái és gondjai, míg gyermek. A felnőttek viszont mindent tudnak, mindent megtehetnek, megvan mindenük, s ezért tulajdonképpen boldognak kellene lenniük. S mindkettőjüknek rá kell jönnie, hogy gyermeknek és a szülőknek hasonló tömegű gonddal, félelemmel és tanácstalansággal kell megküzdeniök. A gyermek számára fölszabadultság érzését jelentheti, ha arra kérdésre, hogy: „tulajdonképpen igazságos-e az Istentől az, hogy oly sok beteg és nyomorék gyermek van?”, az édesanyától azt a becsületes választ kapja: „Ezt én sem tudom.” A probléma nyitva marad, és nem kendőzzük el olyan jámbor mondattal, hogy „mindaz, amit Isten tesz, az helyes”. Tanácstalan szülők sokkal jobb szülők, mint azok, akik „mindent helyesen tesznek” és minden kérdésre ismerik a „helyes választ”.

Persze közben jó, ha a magunk felnőtt válaszaival nem elégszünk meg, hanem megvizsgáljuk, honnan is ered saját tanácstalanságunk. Így például hasznos lehet, ha megkérdézzük önmagunkat, vajon helytálló-e saját Isten-képünk. Hiszen előfordulhat, hogy Isten számunkra is egy mennyei nagypapa arcát viseli, akitől semmit sem várunk. Hogyan biztosíthatnánk akkor gyermekeinket arról, hogy várhatunk Istentől valamit? Avagy lehet az Isten titokban a mi számunkra is kicsinyes erkölcs- és illemcsősz, akivel szemben a legjobb ha kissé bebiztosítjuk magunkat. Ha tehát mi sem tudunk

hálásan örülni a Tőle kapott életnek, hogyan tanácsolhatnánk gyermekünknek, hogy bátran hagyatkozzék Istenre? S nekünk, szülőknek már csak azért is meg kell vizsgálnunk: ki nekünk az Isten, mert gyermekeink sokkal többet vesznek át tőlünk, mint amit szavakba foglalunk. Ahogy mi állunk benne a magunk életében, amivel mi nem boldogulunk, amitől mi félünk, amit mi titkolunk, az mind létezik és a család életében nyilvánvalóan vagy kevésbé kiáltón mindig napvilágra kerül. Egyszer egy hatévesről meséltek nekünk, akit amióta csak gondolkodni tudott, édesanyja megismertetett a keresztény hittel, imádságokkal, énekekkel és történetekkel. Amikor egyszer édesanyja azt mondta: „Ezt hinnünk kell”, a gyermek teljesen meglepődve megkérdezte: „Hogy-hogy? Talán te hiszel Istenben?” Ebben a kérdésben nem annyira az tükröződik, amit az édesanya mondott, hanem inkább az, ahogyan élt. Az anya kiegyensúlyozatlan, alapjaiban bizonytalan kapcsolata Istenhez, akiről oly biztonsággal beszélt, a gyermek előtt az egész idő alatt nyilvánvaló volt és az örömtelen „ezt hinnünk kell” kijelentéskor vált véglegesen tudatossá.

Egy könyvben, melynek címe: „Gyermek-levelek a Jóistenhez” a következő olvasható: „Kedves Jóisten! Ha Te mindent megtehetsz, akkor hogyan lehet az, hogy még a folyót sem csináltad elég nagyra annak a rengeteg víznek a befogadására, ami elöntötte a házukat? Most kereshetünk magunknak egy másik házat”.

Egy másik gyermek megkérdezte édesanyjától, hogy miért keresztelik meg a gyermekeket. Anyja azt válaszolta; azért, hogy a kisgyermeket egész életére az Isten oltalmába helyezték, mert a szülők nem lehetnek mindig vele. Erre a hétesztendős gyermek, aki kevéssel azelőtt a klinikán feküdt így szólt: „De erről a Jóisten nagyon sok gyermeknél megfeledkezett. Ezt a kórházban igazán láthattam.”

Végül is nem az a fontos, hogy Istent védelmünkbe vegyük, hanem hogy magunkat gyermekeinkkel együtt megoldhatatlan problémákkal teli világunkban mégiscsak és mindig újra rábizzuk Istenre. A keresztség ilyen módon nem balesetek elleni biztosítás, hanem annak a mélységes titoknak a jele, hogy az Isten hűséges.

AMIKOR MEGHAL VALAKI A CSALÁDBAN

Szinte minden kisgyermek megéli azt a nagyon furcsa dolgot, hogy valaki meghal. A nagypapa mostanáig itt volt köztünk. Ezentúl nem lesz itt. Meghalt. Hogyan igazodjék el a gyermek ezen? Mit mondjunk neki?

Azt ajánljuk, beszéljenek erről a gyermeknek olyan időszakban, amikor nem történt haláleset a családban. Adandó alkalommal az édesanya a három- vagy négyéves kisgyermekkel sétát tesz a temetőben. Szép kert ez, sok fával és virággal, oly szép és csendes ott minden. Édesanya elmeséli: „Itt pihennek azok az emberek, akik meghaltak. A betegek, akik már nem gyógyultak meg. De a gyermekek is, akiket elgázolt az autó. Ezek most mind itt alusznak.” S aszerint, hogy ő maga mit hisz, mesél az Istenről, aki mindezeket magához hívta, és a mennyországról, ahová elmentek. Mindenesetre a temetőnek a gyermek számára a béke helyének kell lennie, ahol jól érzi magát. Nem szabad bármiféle ijesztőnek hozzákapcsolódnia. A döbbenet egy adott haláleset kapcsán úgysis elkerülhetetlen.

Ha ezután a családban meghal valaki, hét-nyolc éves kor előtt a gyermeket semmi esetre se vigyük magunkkal a temetésre. Egyszerűen lehetetlen sokk nélkül elviselnie, amikor végig kell néznie, hogy azt a ládát, amiben nagymama vagy édesapa fekszik, leeresztik abba a sötét, mély lyukba és még földet is dobnak rá. Különösen érzékeny gyermekek legfőlőbb 10 éves korától kezdve vinnénk csak magunkkal.

Ebben a korban azonban már nagyon is helyénvaló lehet, hogy a gyermek velünk jöjjön a temetésre, ha az édesapja meghalt. A gyermekek így győződnek meg legalaposabban arról, hogy édesanyjuknak most szük-

sége van az ő helytállásukra és hogy a családnak most össze kell tartania. Fiúk ezt egészen lovagiasan foghatják föl: édesanyánknak most szüksége van ránk.

Édesanyák, akik még a koporsó lezárása előtt ki-mennek a temetőbe, néha megkérdik, megmutassák-e még egyszer gyermekeiknek a megholtat. Ettől nyomatékosan óvunk mindenkit. Minden korosztályt. A halott már nem az az élő ember, aki volt, és a gyermek a merev, sápadt arcban képtelen elfogadni édesapját. Maradjon meg emlékezetében az élő. Ha valamelyik családtag oly súlyos beteg, hogy tartani kell a halálától, akkor a temetői sétát sürgősen üssük nyélbe. Mert a gyermeknek meg kell értenie azt, hogy a halál természetes dolog és nemcsak valami szörnyűség —, még mielőtt a gyakorlatban találkozna vele.

Nos, a gyermek a temetőben minduntalan ott látja a halott Krisztust a kereszten. S így alkalomadtán elmondjuk neki, miért függ a kereszten ez a férfi. Erősen tömörítve talán körülbelül a következő gondolatmenetet javasolnánk: Isten nagyon szeret minket, s ezért nem akarja, hogy egyedül legyünk ezen a világon. Ezért jött el hozzánk Jézus, mint kis gyermek az istállóba, édesanyjával, Józseffel és a pásztorokkal. Amikor felnőtt ember lett, segített a betegeken. Meggyógyította a vakokat és azok újra láttak. Elment a szegényekhez, akik nem tudták, ki az Isten. Azt mondta, hogy minden embert szeressünk és vigyázzunk arra, hogy senki se legyen elhagyott. Azokhoz is elment, akiről senki sem akart tudni, mert valami gonoszt tettek, és nekik is elmondta, hogy Isten többé nem akar a gonoszságukra gondolni. De voltak akkoriban ott más emberek is, akik bosszankodtak rajta. Azt szerették volna, ha minden úgy marad, ahogy régen volt, hogy továbbra is veszekedhessenek, bántassák egymást és kitaszíthassanak másokat. Ezért megvádolták Jézust, megkínozták és szörnyű módon megölték. De nem vették észre, hogy

Isten ott volt Jézussal és föltámasztotta őt Húsvétvasárnap. S most mindannyiunkhoz közel van, akkor is, ha nem látjuk. Beszélhetünk vele. S mert velünk van, ezért örülünk és megvigasztalódunk. Most és akkor is, amikor meghalunk. Mindenekelőtt azért, mert — ha kérjük erre — meg akarja bocsátani minden rosszaságunkat. Ezért mutatjuk be a képeken is, hogyan halt meg szeretetből. S ezért igyekszünk, hogy kimutassuk egymás iránti szeretetünket.

A szenvedés-történet gyermekek számára is hasznos, de bele kell illesztenünk Jézus egész — magvában szép és barátságos — történetébe. Ebből kiindulva adhatunk erőteljes és vigasztaló háttérrel a szenvedés, a félelem és a halál rejtélyeinek, amit már a kicsi gyermek is megérez.

ELÉRKEZIK AZ ISKOLÁSKOR

Talán az Önök gyermeke már minden reggel útrakél. Talán van még kis idejük addig. A hatodik vagy hetedik életévnek mindenesetre az iskola-kezdés a nagy élménye, valamennyi új benyomásával és feladatával. Amikor az első gyermek eljut idáig, Önöket már nem lehet kezdő szülőknek tekinteni. Ismerik gyermekeiket és saját pedagógiai sikereik és sikertelenségeik során talán önmagukat is jobban megismerték. Mindenekelőtt azonban fokozatosan kezdték elbocsátani gyermeküket szülői oltalmukból. Ez már az óvodával elkezdődött vagy amikor ő kezdett önállóan barátságokat kötni.

Legkésőbb azonban akkor, amikor iskolatáskával a hátán sok kis társával az iskola felé ballag, ez Önöknek is nyilvánvalóvá válik. Ilyenkor az édesanyák — s némelykor még az édesapák is — ott állnak az ablakban vagy a kertkapunál, a gyermek után néznek és azt gondolják: Most kezd a maga útján járni. Vajon hová visz ez az út? Hiszen az ember közben már többet tud, mint annak idején, amikor ifjan házasságát elkezdte. Az ember tudja, hogy a házasság zátonyra futhat, hogy a gyermekek nevelése félresikerülhet. Sőt az ember alkalmasint azt is tudja, hogy a végén az egész élet romhalmazzá válhat. Nem akarjuk nehézé tenni a szívüket — éppen ellenkezőleg. Azt szeretnénk, hogy a szükségszerű gondok mellé ne csináljanak még több, fölösleges vagy hamis gondot, s hogy bizalommal tudjanak a gyermek után nézni, amikor így elindul a maga útján.

Mi az, ami új az iskolában? Nem az, hogy a gyermeknek most tanulnia kell, hiszen ezt tette mostanáig is. Az sem új, hogy sok más gyermekkel van együtt, mert a legtöbbnek eddig is így kellett lennie az óvodában és a játszótéren. Új az, hogy valamit elvárnak tőle,

valamit teljesítenie kell. Hogy azt hallja: ezt jól csináltad, ez nem jó. Nem figyeltél. Jobban meg kell erőltetned magad. Ezt mégegyszer meg kell csinálnod! A gyermek belekerül az úgynevezett „teljesítmény-társadalom” malmába.

Hogy ez mit jelent, azt mindannyian tapasztalatból tudjuk — aki élni akar, annak tennie kell valamit. Aki azt akarja, hogy elismerjék, annak eredményeket kell fölmutatnia. Mindent megbocsáthatnak az embernek, csak azt nem, ha kudarcot vall. Az Önök gyermeke sem lehet boldog, ha nem ér el eredményeket.

A félelem alapja a kudarcból való félelem. A férfinak nem szabad munkahelyén kudarcot vallania, különben leértékelődik. Az anyának sem otthon, mert különben megszökik a férje. Ketten együtt nem vallhatnak kudarcot a gyermeknevelésben, mert különben szégyent vallanak a szomszédok előtt a nevetlen gyermekkel. S a gyermek sem vallhat kudarcot az iskolában, különben megbukik.

„Vallásos nevelésről” beszéltünk. Mire a gyermek először indul az iskolába, addigra ez a nevelés tudajdonképpen már meghozhatta első gyümölcseit. Édesapa és édesanya talán tudják, hogy az ember értéke és életének értelme nem a teljesítményen mérhető le, s még csak nem is a hibátlanságán. A gyermeket tulajdonképpen ehhez a bizalomhoz kell elvezetnie mindannak, amit Istenről és Jézusról hall. Ebben oly biztossá kell válnia, hogy derűsen és károsodás nélkül jusson keresztül az iskolás-koron, amelynek során alkalmanként vagy akár gyakran, kudarcok érik, talán egyszer vagy többször is megbukik, s időnként ügyetlen tanítókat-tanárokat is el kell viselnie.

De erre a bizalomra Önöknek is szert kell tenniök. Mert ha gyermekük Önök elé áll és felnéz Önökre, akkor bár egy felnőtt embert lát maga előtt, de semmieset-

re sem tökéletes felnőttet. Legyenek persze példaképei a gyermeknek. De ez még távolról sem jelenti azt, hogy Önöknek tökéletesnek kell lenniök és nem lehetnek hibáik. Ellenkezőleg: az az édesapa, aki gyermekével szemben hibát követ el, s aztán nyíltan bevallja, hogy ez hiba volt, sokkal jobb példakép, mint a hibátlan. Aki hibát követ el, az szülőként még távolról sem vallott kudarcot.

A gyermek gyorsan eljut arra a pontra, amikor úgy érzi: én mindent rosszul csinálok —, és nem tudja, hogy segítsen magán. Ha ilyenkor azt kell mondania: „Szüleim sohasem tévednek, hibát csak én csinálok”, akkor a szülők a gyermektől olyan távolságba kerülnek, ahonnan már nem tudnak segíteni neki. És ezzel az a veszély is elérkezik, hogy a gyermeknek Isten is elérhetetlen messzeségbe kerül, ahonnan a szegény, sajnos oly gyarló (lusta, szemtelen, neveletlen, haszontalan) embergyermekkel már nem is tud törődni. Ha valami jót akarnak gyermeküknek útravalóul adni iskolás-éveire, akkor beszéljenek vele úgy, hogy a kudarcától való félelem kezdettől fogva föl se merüljön. Természetesen igyekezzék mindent jól csinálni. Természetesen figyeljen és szorgalmasan írja meg a házi feladatát. De az, hogy valaki nem ért valamit, még nem ok arra, hogy ki-jöjjünk a sodrunkból. Akkor kérdez és újra kérdez, és a végén majd csak megérti. Mert amíg csak lehetséges, okozzon örömet neki a tanulás.

A félelem kezdete az iskolában a becsvágy. Vannak gyermekek, akik teljesen összetörnek, ha nem ők az osztályelsők. És vannak szülők, akik hajcsárként állnak mintagyermekük mögött, hogy még kiemelkedőbb teljesítményre sarkallják őket. Jegyezzük meg alapszabályként: számunkra az a legfontosabb, hogy gyermekünk vidám és harmonikus maradjon. Teljesítményei csak másodszorban fontosak. Az iskolai rossz jegyek pedig nem lehetnek okai családi katasztrófáknak.

A TANULÁS ÖRÖME FONTOSABB MINT A TELJESÍTMÉNY

Korunkban több országban vitatkoznak azon, hogy a gyermekeket 6 éves korukban küldjék-e iskolába, vagy már négyévesen, az iskola-előkészítőkből rávezessék őket az írás-olvasásra és az iskolai magatartásra. Elvben nincs kifogásunk az úgynevezett „iskola-előkészítő nevelés” ellen, amíg az a gyermeket élénkebbé teszi, fantáziáját fokozza és megismerteti őket gyakorlati dolgokkal (amelyeket régebben a családban ismertek meg) s főleg addig, amíg azt a gyermekek élvezik. De méregnek tartjuk, ha a gyermeknek mérhető tudást kell begyakorolniuk, ha teljesítményeik szerint értékelik őket és ha az egész intézménynek az az értelme, hogy a tanulást és a teljesítményeket még zsenébb korra hozza előre. Természetesen egy négyéves gyermekkel játszva el lehet érni, hogy megtanuljon olvasni, írni és számolni. Ez nem művészet. De iskoláinknak amúgyis az az abszurd hatása, hogy az eleven, tanulni vágyó gyermek néhány éven belül már nem akar tanulni, és nem tartjuk haladásnak, ha ez a kedvetlenség és letargia két évvel korábban lép föl mint eddig, mert a gyermek védekezik a túl korai teljesítményekre-szorítkozás és helytállásra-kényszerítés ellen.

A hittanórán elmesélték a Paradicsomból való kiűzetés történetét. Ott Isten a kígyót a következő szavakkal átkozza meg: „Hasadon csúszol majd és a földnek porát eszed egész életedben.” Ádám és Éva elvesztik azt a jogot, hogy a Paradicsomban éljenek és az angyal kikergeti őket onnan. A hittant tanító pap megkérdi: „Nos, mit mondott az angyal Évának?” A kis Gabi jelentkezik: „Hasadon csússzál és port törölgess egész életedben!” Édesanyját látta maga előtt, a házimunka

rabszolgáját. Fontos lesz, hogy a gyermekek játéklehetőségeit ne szabjuk szűkre, ha nem akarunk egy jól működő, fáradhatatlanul mozgó „modern világ” számára rabszolgákat nevelni.

Miután gyermekeink mindnyájukat összevéve már 39 iskolaévet hagytak maguk mögött, ebben a kérdésben bizonyos mértékben szakembernek érezzük magunkat. Az elbátortalanodó gyermeket persze sikerekhez kell segítenünk, hogy kedvét ne veszítse. A végbizonyítványon természetesen látni fogjuk, hogy az jó indulást biztosít-e további tanulmányokhoz, vagy egy szakma elsajátítására tesz-e alkalmassá. Természetesen nem hagyjuk lődörögni a gyermeket, ha egészséges és az iskolai feladatokon kívül még elég ideje marad játékra, és segítségére leszünk abban, hogy fölfedezze és kifejlessze saját képességeit. De az iskolai bizonyítvány nem a végítélet. Egy rossz jegyért nem érdemes feszült légkört teremteni a családban. És ha az egyik megbukik? Ez sem ok a kétségbeesésre. Egy osztályismétlés némelyik gyermeknek jobb indulást biztosít. Ennél végtelenül fontosabb a iskolás időszak folyamán — és főleg egész későbbi életére nézve —, hogy öröme legyen a tanulásban, sőt, hogy ezt az örömet meg is őrizze.

Mindennek vallásos háttere is van. A gyermekek és szülők számára minden becsvágynál és sikerekkel való csillogásnál fontosabb, hogy tudják: nem a teljesítményeinktől függ az, hogy Isten szeret-e minket. Anya nem azért szereti apát, mert sok pénzt hoz haza és apa szeretete anya iránt nem a bútorok ragyogásától függ.

Hogy életünknek végül is volt-e értelme, az nem fáradozásaink eredményétől függ, hanem a bizalomtól, amit egy életen keresztül megőriztünk. Az Isten jóságos gondviselése iránti bizalomtól. Különben a végén csak a sikeresek — vezérigazgatók és filmsztárok — halnának meg a legnagyobb lelki békével.

MENNYIRE LEGYEN HÁLÁS A GYERMEK?

Némelyik édesanya fájdalmasan tapasztalja, hogy a gyermekek természetüknél fogva hálátlan, igényes lények és csak hosszú idomítással bírhatók rá a hála kifejezésére. Természetes, hogy az édesanyák erőiket és éveiket gyermekeikre pazarolják, és az is természetes, hogy ezt a gyermekek magától értetődőnek tartják. Ezen általában később sem csodálkoznak, amikor édesanyjukat már elhagyták, és születésnapjára — ha egyáltalán eszükbe jut — csak hellyel-közzel küldenek néhány szál virágot.

De hadd mondjunk erre vonatkozóan valamit, ami talán meglepő. Annak van értelme, hogy a gyermek hozzászokjék ahhoz, hogy a néniknek köszönömöt mondjon, ha kap egy tábla csokoládét. A köszönetmondás az udvariasság és szívélyesség gyakorlása. De egyetlen gyermek se fogja értelmét látni annak, hogy hálás legyen szüleinek azért, mert gondoskodtak róla, mert megvan a maga ágya, mert pénzbe került és így tovább. A gyermek világosan érzi, hogy a szülők ezzel olyasmit tesznek, amit maguk akartak és vállaltak. Gyerekeket akartak és most valami teljesen magától értetődőt tesznek, amikor gondoskodnak róluk.

A nagyobb gyermek időnként természetesen fejeze ki édesanyja iránti köszönetét. Vegye észre, milyen fáradtságba kerül édesanyjának az, hogy neki jól megy a sora. Akkor egyszer majd tovább is gondolkodik és Isten iránt is hálás csodálatot érez, akitől életét, egészségét és szüleit is kapta. De az anya és gyermeke közti kapcsolat alapvetően nem kölcsönösségi viszony.

Az anya világra hozza gyermekét. Oly drága neki ez a gyermek, hogy fölláldozza érte idejét, szabadságát,

erejét, hivatását és talán barátságait is, egy egész sereg örömet és élvezetet. S közben nem szent, mint azt az édesanyákról egy-kettőre állítják, és még csak nem is áldozati állat. Csak odaad valamit, ami kevésbé értékes számára, mint a gyermeke. S ha egy napon gyermeke felnő, valószínűleg ugyanezt fogja tenni. Gyermekeket kíván majd magának, és odaadja értük idejét és szabadságát, mert a gyermekek fontosabbak neki, mint az élet valamennyi egyéb lehetősége.

A szülői szeretet alapvetően egyirányú utca. Ha hálát tapasztalnak, olyan szerencse éri az édesanyát, ami nem magától értetődő. Egyébként a gyermekek nagyon is kifejezik hálájukat, mégpedig a bizalmukon keresztül. Béla kimegy a konyhába és segít édesanyjának elmosogatni. Aki kétkedik ebben a gesztusban, talán azt mondja: azért teszi, mert így — legalább egy időre — édesanya egyedül az övé. De ez valószínűleg mégiscsak az őszinte vonzalom jele. Vagy: édesanya betegesen fekszik. János és Zsuzsi odahordják játékaikat az ágyához és ott játszanak mellette. Ez nem csak annak a kísérlete, hogy egyedül „birtokolják” édesanyjukat, hanem a szeretet megnyilatkozása. A bizalom ilyen — gyakran félreérthető — jeleiben jut kifejezésre a gyermekek tulajdonképpeni hálája.

Jó esetben a gyermek felnőttként oly sok jót és kedveset fog tenni szüleivel, amennyit csak lehet, mert hozzájuk tartozik; gondoskodik majd róluk, ápolja őket, ha majd rászorulnak. De ezt majd szeretetből és odaadásból teszi, és nem elsősorban azért, mert a gyermekkorban kapottat akarja viszonzni.

Az az igény, hogy a gyermekek legyenek hálásak szüleiknek, azért veszélyes, mert nagyon könnyen egy második igény bújik meg benne: az ugyanis, hogy a gyermekek nem járhatják a maguk útját, a szülőknek joguk van a gyermekükre. Nincs joguk. S ahol ilyen igénnyel

lépnek föl, ott máris megkezdődik a gyermekükhöz fűző szeretet-kapcsolat szétrombolása.

Azokat a szülőket, akik a gyermek szemére vetik: hálátlan vagy — a gyermek feltétlenül kicsinyesnek és sértődöttnek érzi. Az a hála, amit a szülők elvárnak, már csak azért is halott, mert kikényszerített. A hála önmagától jön létre ott, ahol a gyermek megéli, hogy apja és anyja kölcsönösen hálásak egymásnak a szeretetért és hűségért. S különös módon ott jön létre legkönnyebben, ahol megéli, hogy szülei szabadon bocsátják, anélkül hogy bármiféle igényt támasztanának. De ezt a szabadon bocsátást meg kell tanulni.

Egy arab bölcs mondja:

„A gyermekeid nem a te gyermekeid.
Általad lettek, de nem tőled,
S bár nálad vannak, mégsem a tied.
Odaadhatod nekik a szereteted,
De nem a gondolataid.
Mert nekik saját gondolataik vannak.
Otthont adhatsz a testüknek,
De nem a lelküknek,
Mert lelkük a holnap házában lakik,
Amelyet te nem látogathatsz,
Még álmaidban sem.
Megpróbálhatsz hozzájuk hasonló lenni,
De ne próbáld meg őket magadhoz hasonlóvá tenni.
Mert az élet nem visszafordítható,
És nem áll meg a tegnapnál.
Te vagy az új, amelyről gyermekeid,
Mint eleven nyílvevesszők kiküldetnek.
Engedd, hogy ijád íve
Öröm legyen az Ijász kezében.”

A VÉGÉN MI MARADJON MEG A NEVELÉSBŐL?

Mire gyermekünk elindul az iskolába, addigra meg kell tanulnia, hogy maga döntsön: mit és hogyan akar csinálni. Emlékeznek arra, hogy a kisgyermekkel kapcsolatban azt mondtuk: a lelkiismeret nem egyszerűen az Isten hangja. Szeretnénk még egyszer erre visszatérni. A lelkiismeret elsősorban az édesanya hangja. A kisgyermek, amikor kistestvérét megüti, hallja, amint édesanyja mondja: Nem, nem! Amikor ezt már huszadszor hallja, akkor — akárhányszor meglódul is a keze az alkalmatlankodó kistestvér felé — a „lelkiismeret szava” mindannyiszor így szól bensejében: Nem, nem! Nem csak az Isten szava, hanem az édesanyáé, és később az édesapáé vagy a tanítóé.

Az idők folyamán meg kell tanulnia, hogy különbséget tegyen a sokféle hang között, ha végül is ki akarja hallani közülük Isten hangját. Hosszú időn keresztül kell a belülről vagy kívülről jövő különböző hangokat összehasonlítani, mielőtt kihalljuk belőlük az Isten hangját. Sok élettapasztalat kell hozzá és sok önmagunkkal szembeni becsületesség.

De hogy a gyermek a saját indíttatása és a szülők vagy tanárok kíváncsiságai között megtanulja a helyeset tenni, az már korán kezdődik. Talán azzal, hogy szülei már nem parancsolnak, hanem tanácsolnak: ha ezt teszed, akkor még ezt és azt kell megfontolnod. Vagy: ha így teszel, akkor ebből talán ez fog következni. Vagy: ha így cselekszel, ezzel az egyik vagy másik embert megbántod.

A gyermek a szülők tanácsaiból tanul — és mégsem feltétlenül engedelmeskedik azoknak. A pusztá engedelmesség már a gyermekeknél is túl kevés. Hiszen a

lelkiismeret nem úgy alakul ki, hogy a gyermek a szülőktől előírásokat és tilalmakat kap útravalóul, hanem úgy, hogy egyéni megfontolásokat és döntéseket gyakorol be, és megtanulja viselni azok következményeit. Bátorságot ad neki, hogy a szülők szeretettel védik, lépésről-lépésre tovább halad, mert türelmesen jótanácsaikkal vezetik.

Eleinte csak utánozta a nagyokat és ezzel önmaga előtt nagynak tűnt. Aztán ellenkezett a nagyokkal és büszke volt, hogy képes erre. Majd kis társukká, partnerükké válik és fokozatosan felnőtt partnerrá cseperedik. De hát mi érvényes kicsikre és nagyokra egyaránt, ha igaz az, hogy nincs külön erkölcs a gyermekek és külön a felnőttek számára? Mi hát a „jó” és mi a „rossz”? Ha röviden megfogalmazott, világos választ keresnek, akkor azt mondhatják: először is jó az, ami Isten iránti bizalomból és hálából fakad. Másodszor jó az, ami szeretetet fejez ki. Ez a szabály régi — de jobb nincs. Sem felnőtteknek sem pedig gyermekeknek.

És hozzáfűzhetnénk: a gyermek akkor van a helyes úton, ha vidámabb és biztosabb lesz azáltal, amit tesz és megél: szüleivel, testvéreivel és barátaival fennálló kapcsolatait ezáltal gazdagabbá és megbízhatóbbakká válnak.

Ezt az utolsó mondatot minden, a keresztyén hitről mit sem tudó pedagógus hasonlóképpen fogalmazná meg. A keresztyének számára van-e hát a nevelésnek valami különleges célja? Hosszú távon minden bizonnyal ugyanazokat a célokat tűzi maga elé, mint a többi jó és felelősségteljes nevelés. Van néhány olyan jel, amelyekből leolvashatjuk, milyen mértékben sikerült gyermekeink nevelése. Sikeres volt akkor:

1. Ha a gyermekek megtalálják a maguk útját és a maguk mércéit. Ha közben megtanulhatták szüleiktől, hogyan keresi és találja meg az ember a maga útját.

2. ha legalább időnként s némely tekintetben szeretnének olyanok lenni, mint szüleik; közben azonban azzá válnak, aminek körvonalai bennük vannak megadva;

3. ha édesapjukat és édesanyjukat némileg megtartják szeretetükben még akkor is, ha útjuk egészen másfelé viszi őket, mint szüleiket.

A keresztyén nevelés célját ezenfelül így írhatnánk le: a gyermek szabad és önálló emebrré fejlődik, aki Jézus Krisztusban mint tükérképben, megtalálja a maga tájékozódását és a maga helyreigazítását. Megismeri azt az Istent, aki őt szilárdan megtartja és vezeti, akkor is, ha nyomorúság, bűn, félelem vagy elhagyatottság veszi körül, és akkor is, ha önmagát már nem tudja kézben tartani és vezetni.

SENKINEK SEM KELL TÖKÉLETESNEK LENNI, A SZÜLŐKNEK SEM

Talán azt válaszolják: „Mindez túl magasra állított mérce. Ezt úgysem tudom elérni.” Szeretnénk ezért rögtön hozzáfűzni, hogy szerencsére nem rajtunk, szülőkön múlik minden. Sem az, ami pozitív, sem az, ami negatív. A gyermekeinkre vetett első pillantás meggyőző bennünket arról, hogy nem lesznek olyan ragyogó csillogalai a társadalomnak, amint az elvárható volna, ha az az ábrándunk, hogy mi mindent nagyszerűen és jól csináltunk, igaz volna. És nem is olyan szokatlanul félresikerültek, mint az az általunk elkövetett hibák után várható volna. Fejlődnek, — gyakran a mi hiányos nevelésünk ellenére; és szüleik minden buzgó igyekezete ellenére is nehézségekbe kerülnek. A gyermekek nagyrészt magukkal hozzák adottságaikat, korlátaikat, egyéniségüket és sorsukat, amikor a világra jönnek. Olyan hatások közt fejlődnek, melyeket a szülők csak részben tudnak ellenőrizni; a szülői házban folyó nevelés nem érhet el mindent és nem is ronthat el mindent.

Mindenekelőtt pedig: egyetlen élet sem a tökéletes teljesítményen keresztül sikerül, a szülők élete sem. Azt, hogy az Önök életének volt-e értelme, nem azon mérik le, hogy kifogástalanul sikerült-e gyermekeik nevelése. Azt tanácsoljuk, fellebbezzenek Istenhez — főként akkor, ha gyermekeikkel súlyos kudarcot vallottak — és mondják körülbelül ezt: „Te azt mondtad, hogy előtted senki sem az életműve miatt igazul meg és senkit sem a kudarca alapján ítélsz meg. Bízunk abban, hogy gyermekünket és minket is kézen fogsz.”

Így is van bőven elég feladat, amelyet meg kell oldanunk, pl. hogy a gyermeket lépésről-lépésre szabaddá tegyük és őt elbocsássuk.

A SZÜLŐK ÁLDÁSA ÉPÍTI A GYERMEKEK OTTHONAIT

Az az érzés, hogy gyermeküket oda kell adniok — mint mondtuk — legkésőbb azon a reggelen megkörnyékezi a szülőket, amikor a gyermek először indul iskolába, és ott egy idegen tanító és egy osztályra való idegen gyermek fogadja.

Az ember szeretné megőrizni gyermekét. Jogosan. És ebbe a megőrizni-akarássba belevegyül az a vágy: bárcsak mindig gyermek maradna, és sohase nőne föl. Édesanyák könnyen kísértésbe kerülnek, hogy próbálják megőrizni a gyermek fölötti hatalmukat. Nem jó, ha fölháborodva utasítanak vissza ezt az így fölvetett gondolatot, mintha ez náluk nem volna reális veszély. Ez az az kísértés, hogy nélkülözhetetlenné tegyünk magunkat — amint azt egy édesanya írja egy könyvben — az a kísértés, hogy a gyermeket egy életen keresztül a legboldogabb időszakhoz kössük és a szabaddá-válást megnehezítsük. Azokat az anyákat, akiket nem fenyeget ez a veszély, bátran a természet csodái közé sorolhatjuk. De az anyák vágya, hogy gyermekeiket megőrizzék, nagyon is megalapozott. Hiszen nem csak az autóktól vagy a kisfiúk verekedéseitől szeretnék megvédeni őket. Ők ismerik azt a „kimondhatatlan szomorúságot”, ami a költő Manfred Hausmann-t megkörnyékezi, amikor önfeledten játszó kisfiát figyeli: „Hogyan fog még veled az élet játszani! S én nem védhetlek meg — sem én, sem más. Mindazzal a kinnal és bűnnel szemben, ami a világban vár rád, nem tudlak megoltalmazni.”

A gyermeke után néző édesanya természetesen tudja, hogy a gyermeknek szabaddá kell válnia, egy új vilá-

got kell meghódítania, új barátságokat kell kötnie, új és más megpróbáltatásokban kell helytállnia. Ez azonban nem űzi el azt a gondolatot, miként lehetne ezt a drága, sebezhető kis lényt megőrizni és vajon megmarad-e nála a benső kötődés?

Megmarad-e a szeretet és a bizalom? Ez azon múlik, mekkora szabadságot tudunk adni. Ez mindenütt így van: olyan mértékben leszünk bizalommal mások iránt, amilyen mértékben azok tiszteletben tartják — vagy akár növelik és tágítják — szabadságunkat. Főként akkor, ha így tesznek —, holott parancsolhatnának vagy kényszeríthetnének is. Szabaddá tenni nem azt jelenti, hogy egyszerűen ráhagyunk a gyermekre mindent. Nem azt jelenti, hogy azt mondjuk: nekem mindegy, mit csinálsz. Hanem — mégpedig minél inkább felnőtt a gyermek, annál egyértelműbben — azt jelenti, hogy tiszteletben tartom, ha így vagy úgy próbálkozol. S ha észreveszed, hogy ez nem a helyes út volt, mindig itt vagyok melletted.

Hogyan őrizheti meg anya gyermekét a rossztól bukástól, attól a kártól, amit lelkében szenvedhet? Itt már csak az imádság van hátra — semmi más. Ilyenkor — ha az ablakból gyermeke után néz, amint az végigmegy az utcán — így szólhat: „Isten óvjon!” Vagy a 121. zsoltárral: „Az Úr őrizzen meg minden rossztól. Óvja lelkedet. Oltalmazza utaidat mostantól fogva, mindörökké.” Aki így beszél, ezzel ezt mondja: Erőimnek és képességeimnek határa van, melyet nem tudok átlépni. De az imádsággal ezen a határon túl is hatni tudok. S úgy gondoljuk, egy ilyen ősi imában benne van az, amire a szülőknek szükségük van: oltalom és áldás gyermeküknek, önmaguknak pedig erő és nyugalom.

TARTALOMJEGYZÉK

A kiadó előszava.....	5
Előszó	7
Mi is tulajdonképpen a vallásos nevelés?.....	9
Ünneppel kezdődött.....	14
Az első bizalmat az anya teremti meg.....	21
Mit tegyünk, ha gyermekünk fogyatékos?.....	29
A lelkiismeret az egész ember.....	35
A szobatisztaságnak semmi köze a jóhoz és a rosszhoz.....	40
Engedelmességre nevelni túl kevés — szabadságra nevelni jobb.....	43
A büntetések csak ritkán használnak.....	48
A bűn nemcsak erkölcsi hiányosság hanem énközpontúság.....	52
Az édesapáknak is van szerepük.....	56
Apának lenni nem olyan egyszerű.....	63
A szexuális fölvilágosításnak köze van a szülők házaseletéhez.....	67
A gyermekek nem „gyerekesen”, hanem komolyan imádkoznak.....	73
Hogyan imádkozhatunk a két- vagy háromévesekkel?	76
Jól „Jó éjszakát!” kívánni.....	81
Szülőknek és gyermekeknek egyaránt szabad „nem”-et mondaniok.....	84
Honnan ered manapság a tekintély?.....	89
A szülők dolga, hogy hány gyermeket akarnak...	97
Vallásos beszélgetések a vasalódeszka mellett.....	99
A gyermekeknek egyenes válaszokra van szükségük	104

Nem használ, ha a nehéz kérdéseket semmibe vesszük.....	107
A félelemmel csínján kell bánnunk.....	112
A Biblia a mesélős korszak valóságos kincsbányája	116
Melyik bibliai történetek felelnek meg?.....	118
A Biblia elbeszélései fölhasználhatók.....	124
Húsvéti nyuszi és karácsonyi Jézuska.....	125
A gyermekekenek szabad ellenkezniök.....	128
Amikor meghal valaki a családban.....	133
Elérkezik az iskoláskor.....	136
A tanulás öröme fontosabb mint a teljesítmény....	139
Mennyire legyen hálás a gyermek?.....	141
A végén mi maradjon meg a nevelésből?.....	144
Senkinek sem kell tökéletesnek lenni, a szülőknek sem.....	147
A szülők áldása építi a gyermekek otthonait.....	148

